

Bárka 1997. 1.
Irodalmi és művészeti folyóirat

Tartalom

Somlyó György: Általános irodalomtörténet 3	
Hármas 4	
Eörsi István: Ha ént mondok 5	
Olálá! 5	
Határ Győző: Istenkeresők -isten-háta-mögött kereskedők 6	
Kvantumgravitáció (Kántor Zsolt beszélgetése Határ Győzővel) 17	
Heller Ágnes: Vakhit és gyanakvás 32	
Bohár András: Szkepszis, modernitás és sors 34	
Almási Miklós: Az „új-luxus” 44	
Endrődi Szabó Ernő: Burt Norton-kommentárok 48	
Beszédes István: Búcsúének 50	
Kabátgomb a gitáron 50	
Buzogány Árpád: Szerelemringató 52	
Reggeli szemed 52	
Krasznahorkai Géza: „...Az idő falát fölrajkják köröttem.” 53	
Kiss Nagy András: Rózsák nyílnak, nézem a telet 54	
Álmaim 54	
Körösi Zoltán: Romkert 55	
Mondok Sándor: Rezdülések 68	
Restár Sándor: az éjszaka 69	
hajbókolnak... 69	
... mintha már 69	
Rott József Menekülők 70	
Grecsó Krisztián: Te ljesen előtte 77	
Megtelnek veled a tárgyak 77	
Szirák Péter: A példázat és a tanúságtétel retorikája (A Krasznahorkai László-recepció) 78	
Keresztury Tibor: A korszakváltás centrumában (Petri Györgyről) 88	
Lakatos István: Levélváltás jóbarátokkal (Szabó Magda, Gergely Ágnes, Szentkuthy Miklós, Orbán Ottó levelei) 93	

Képek

Kiss Nagy András érmei (Tahin Gyula fotói) (Borító 2., 3., 4. és a 17., 53., 67. oldalakon)

E számunk szerzői

Almási Miklós (Budapest)
Beszédes István (Szabadka)
Bohár András (Budapest)
Buzogány Árpád (Székelyudvarhely)
Endrődi Szabó Ernő (Gyomaendrőd)
Eörsi István (Budapest)
Grecsó Krisztián (Békéscsaba)
Határ Győző (London)
Heller Ágnes (Budapest)
Kántor Zsolt (Szarvas)
Keresztury Tibor (Debrecen)
Körösi Zoltán (Budapest)
Krasznahorkai Géza (Gyula)
Lakatos István (Budapest)

Mondok Sándor (Gödöllő)
Restár Sándor (Budapest)
Rott József (Vésztő)
Somlyó György (Budapest)
Szirák Péter (Debrecen)

Somlyó György

Általános Irodalomtörténet

(rövid összefoglalás)

...Victor Hugo, hélas!
André Gide

... minden nagy költő a legnagyobb
ilyeténképpen nem is nagyobb más nagy költőknél
(a kérdésben ez legyen az 1. axióma)
hiába dugja ki fejét a bolyból minduntalan
a Régi és az Új régesrégi harca
(a Kaland és a Rend pörpatvara)
az új és új cénacle-ek gruppék izmusok
csoportok mozgalmak miegyébek
mindig újra feltalálva a spanyolviaszkat
hiába kiáltják ki a mindig-új királyt
minden volt-királyt mindig eltörölve mint a taknyot
(pedig a költők épen ebben különböznek a királyoktól)
(a Meghalt a... ! - Éljen a... ! itt a (még ha csak
idézőjelben is) sui generis „halhatatlanok”
esetében kész röhej) -
Ha komolyan akar megfelelni a nekiszegzett
megfelelhetetlenül komolytalan kérdésre
akár a leg(prae- post-) modernebb se tud mást mondani
mint hogy: „sajna!”
azért mégiscsak
„Victor Hugo a legnagyobb”...

Hármas

Pillanat

Van amikor
úgy csontig merevedsz
hogy csak a zene tud feloldani
a bőr borzongásával
hajlékony izületeivel
a hús domborzatával

és az anyagtalan gondolattal
hogy újra kimozdulj magadból

Teremtés

Engem is
ha másokat – bizonyára
engem is
isten teremtett
de ez a csontváz
amely holtunkat is túléli
nem mi vagyunk
mi csak az a halhatatlan múlandóság
amit mi teremtünk magunkból

Birs

Egy szem citromszínű nem-citrom
fölröppen a piaci standról
nagymama szekrénytetejének illatos oltárára
anyám az esti lefekvéshez készülődik
én tettetem az alvást
most itt (semmi kétség)
én én vagyok

Eörsi István

Ha ént mondok

Ha lefekszem
én fekszem le
én kelek fel
ha felkelek

Saját kezemet
nyújtom kézfogásra
a saját számmal
nevetek

Ha hajlongnék hát
én nem hajlok
én gyilkolnék
ha kést fenek

Ha ént mondok
azt én mondom
én megyek el
ha elmegyek.

Berlin, 1996. augusztus 1.

Olálá!

Szívembe hasít
- olálá! -
a fájdalom kése
négyszer kilencszer egymás után
mint mikor - olálá! -
a gyilkos
ki a rendőrség szerint épp
egy másik földrészen bujkál
megrugdálja
a gyanútlan ajtót.

Güstrow, 1996. augusztus 7.

Határ Győző

Istenkeresők - isten-háta-mögött kereskedők

Dieu ne nous remplit qu' autant que nous sommes vides.
Henri de Montherlant: Port-Royal

Bölcseleti opuszaimnak jó fele idevág, ehhez kapcsolódik: a hívés prediszpozíciója, a hit implicit kizárólagossága, a hit mint az intellektus szervült, kiiktathatatlan komponense; a világvallások keletkezéstörténetének patternjei, a világvallások hármasszertőjegyje, életkorprogzónisa, hajtóereje, megtartó- és önpusztító elemei, a hiedelmek-utáni világ jó és rossz kilátásai stb. Nehéz csak belefogni is, hogy ismétlésbe ne bocsátkoznék; és nem könnyű az újat közölni, annak láttán, hogy gondolkozásom korpusza a magyar irodalmi tudat bölcseleti hiányfegyelmén máris gurulatot kapott és ezt a témát sem intézhetem el egyszerű hivatkozáslistával, hiszen a (légies-foszlányos) magyar filozófiában nem vagyok jelen.

Ilyenkor nem marad más hátra és ez a legjavallatosabb: zenei „felütésekkel” emlékeztetni a témákra és azok tételes kidolgozására, és mint aki fanyalog ugyan tőle és fél minden „popularizáló” hangvételtől, nem visszariadni az anekdotától.

A napokban, séta közben, varjúlábú apródom és fegyverhordozóm, ki soha nem hágy el s jobban ismeri minden eszem-kereke forgását, mint maga a kerékház, azt találta mondani, de úgy, mint aki maga is elsodálkodik spontán hasonlatának nehézkességén s azon, hogy egyáltalán kiszaladt locskafecske száján:

- Az agnosztikus úgy viszonylik az ateistához, mint Őfelsége lojális Ellenzéke viszonylik a Koronás Főt trónjáról ledönteni iparkodó forradalmárhoz. Nemdenem.

Megálltunk. Barackot nyomtam a gyerek fejére.

- De nem gondolod, te bikfice - vettem vissza - hogy a kettő napjainkban összerosódik...?

- Alig hiszem, Nagyuram, hogy a látás összerosódhat a vaksággal, a tolerancia a fundamentalista türelmetlenséggel, a kézrátétel az ökölcspással, a szelíd térítő igyekezet a szablyavillantó térítőparanccsal, amely az ellenszegülőnek kilátásba helyezi feje lerepülését.

- Tudod mit? Eleget locsogtál. Maradj tisztas távolban s úgy kövess. Majd ha Szólitlak, csak akkor. Addig: szavadat se - förmedtem rá a tényérnyalóra. Apródom lemaradt, és én

gondolataimba mélyedtem. (S hogy a gondolatnak nincsenek fültanúi - mi jól is van a természetben elrendezve!)

De a lánchordta: amit mondott és ahogyan mondta, nem hagyott nyugodni. Az emlékezet kútjába pillantottam (mely alatt tengerszemet rejtő barlang van) - s annak vize-tükrözésén visszaidéztem mindazt, amit hosszú életem három fázisában a témáról gondoltam (meg amit kerítőhálóm a bölcsellettörténetből befogott s lepárló lombikjaimban feldolgozódott).

Ce qui a été cru par tous, et toujours, et partout, a toutes les chances d'être faux.
P. Valéry: Moralites

Hogy intellektusunkban a kételkedés miért a domináns és a hit miért a recesszív elem - majd tán még arra is rákerítem a szót; bár annyi szent, hogy a bölcsellettörténet is emellett tanúskodik: Pürrhónak többet köszönhetünk, mint a Sztageirita epigonjának, Akvinói Tamásnak; a kételkedésnek többet, mint a tételezésnek (s ez minden alkotás inherens paradoxonja).

Pedig ha génjeinkben nem is, fogantatásunktól kezdve a hit és a kételkedés készsége (akkor még késztetése nélkül) jelen van; jelen a blasztulában, az első osztódástól a gerinchúr megsodródásáig, az első érzőmozgató reflexztól a kortikalizációig. Nagyságrendre nézve alighanem egyformák, és mint a súlyzó két ellentétes gömbjét, a két képességet in potentiam - úgy képzelem el.

A döntő késztetést a gyermekkorban kapja valamelyik a kettő közül; s ez az első lökés olyan, mint a dominó: csak ennyi kell hozzá, hogy végestelen-végig sorra-boruljon. Azt, hogy a gyermekkor első empreint -je életre szóló döntést eredményez - azt Bergson kortársa, Le Dantec¹ is megerősíti, aki könyvet írt a jelenségről; és kísértetiesen rárimel arra a „jezsoviták” híresneves dictuma is: adjátok ide nekem a gyermeket négy éves korában és mindhalálig az enyém.

Megrémülök tőle, hogy mindez mennyire szimplifikatórikus; hiszen ha hívők és „hitetlenek” tipológiáját fel akarnánk állítani, nem volna szabad megfélemlenünk az altípusokról. Mert van olyan hitetlen, aki gyermekkorában hitt, majd utóbb elvesztette hitét (és egy „isten-formájú úr” maradt vissza lelkében, ahogyan Wittgenstein mondja magáról²). Még kevésbé azokról, akik szent hitünket magukhoz ölelve egy rend fegyelmében élték le életük javát³ és külső „romboló” behatásra elgörták hitüket. Továbbá gondoljunk Comte-ra, aki pozitivizmusából utóbb vallás-karikatúrát alkotott (lásd Cathécisme Positiviste c. könyvét) s még „papnőről” is gondoskodott Mlle. Clothilde de Vaux személyében (ami engem Simon Mágusra emlékeztet, ki is szeretőjét, Hélénet Ennoiának és „Világanyának” tette meg); vagy gondoljunk az öregedő Bergson „művészetvallására” - amelynek kitárt hátsó kiskapuján mintha megint csak misztikára nyílt volna kilátás. Végül - last but not least - gondoljunk az «istenkeresők» alcsoportjára, azokéra, akik a «keresést» koreografizálják és el is táncolják oltáruk előtt, amelyen a megtalálnivaló készen hever.

Ám ha első közelítésben és az egyszerűség kedvéért kitartunk eredeti eszménk mellett - hogy (rangra, vegyértékre nézve) két, tökéletesen egyforma „hitünk” van, és pedig a hívők „hite” és „hitetlenek” hite, akkor érzékletesebben ábrázolhatjuk, hogy mi történik azzal a fabula rasával, ami gyermekkorban szürkeállományunk természetes állapota - a „beíratlanság” és a fokozott receptivitás - és mint dönti/döntheti el elménk további eszmei bebútorozását maga az, hogy melyik oldal kaparint meg bennünket elsőnek, melyik oldalról ér az első, hajlamosító, meghatározó „agymosás”.

Ha igaz, hogy a világ hatezer nyelvének ingerjátéka idegpályáinkon adva van, akkor igaz az is, hogy a világ hatezer hiedelemvilágának a befogadása, ingerjátékának innerválása - idegpályáinkon adva van.

Akit zsenge korban valláshiedelmekre programoz be környezete - az elkezd hinni mindabban, ami

1 Félix Le Dantec (1869-1917) francia biológus.

2 az ilyenek - „minden eshetőségre” - váltig nyitva hagynak egy kiskaput, hogy halálközelben engedhessenek a misztika csábításának.

3 mint az a nemrég elhunyt délamerikai magyar szerzetes, aki Golgheloghi c. munkám hatására elvesztette hitét, s magam visszarettenve a felelősségtől, felcsaptam apologétának és több levélben könyörögve kértem, tegyen le szándékáról.

körülötte zsong és oly zsongító. Mitologizmákban. A hiedelemvilágot tartalmazó és mintegy „megbizonyító” cirkularitás zsonglórmutatványaiában, az ún. apologetikában. Hitten-hisz oly „sziklaszilárd” ködképekben, amelyeket ókori hordalékainkban talál és megörököl; a készen-kapott hiedelmeket adottságnak veszi, melyektől hogy elszakadjon, intellektus legyen a talpán, s akkor már ez adottságok finomkodó korrekciói, talmi „korszerűsködése” amúgy is lényegtelen, számára marad a lényegeket-lényege, amaz argumentum inconcussum, amely a hittestvére sohasem téveszti el hatását (s erről mondja az angol, hogy preaching to the Converted). E szellemiség legmagasabb kifejezési formája: az iszlám szufi teozófiája - vagy a pátvallás tomista Summája: egyfajta bölcsélet, amely kényszeredetten tagadja, hogy az ókor első négy századában tucatjával burjánzó gnózisok egyike volna s magát „kinyilatkoztatás-nak” nevezi.

A Korán, a biblia - tán az indiai Vedanta kivételével - minden szentírás keletkezés-története ugyanaz. Az episztemikus imperatívusz ámokfutása. A megismerés vágyörülete, amely türelmét veszti, és azt komédiázza, hogy rálelt arra, amit eleddig hiába keresett. Eljártssza azt, hogy roppant bekerítő hadmozdulattal foglyul ejtette, hatalmába kerítette a te ljes tudást - a Minden Tudhatóságok Megismerését; Mirandolával: De omni re scibili et quibusdam aliis. Kikiáltja parancsuralmát, megkoronáztatja magát és fővesztés terhe mellett amaz Arcapum Magnum kiöklendezésére kényszeríti akit foglyul ejtett és most hadijogon birtokol - a «tudást». Minden, ún. szentírásnak ez a mesterfogása; a bölcsélet szavával élve, az episztemológia „telitalátának” hirdeti magát, s azzal, mint aki szögét fején találta s jól végezte dolgát - befejezettek, lezártnak tekinti az ismeretelméletet, mely már nem tétova teória többé, hanem a hitigazságok bizonyossága.

Csudálatos kristályalakzat tud lenni az ilyen elmekonstrukció. Nagy nevelő; értékes ismerettár és annak átadója; Collingwood meglátása szerint a bölcséleti gondolkozás előtörténete. Paradoxonjaival és nonsequiturjaival kiváló elmetorna, és per se olyan kultúrkinccs, amelynek elsikkadása valamennyiünk mindennél fájdalmasabb vesztesége lenne (ha arra gondolunk, hogy mennyi mindent magával ránt). De „filozófiának” olyan, mint amikor a legelőkelőbb úriszabó- és főszabázmesternek a ruhát „hozott anyagból” kell szabnia-varmnia.

Ennek ellenpárja annak a csöppségnek (Bornemisza nyelvén „csikóék gyermekének”) az esete, kinek hit-készsége épp ellenkező késztetést kap s azontúl szelleme ebben az irányban indul, fejlődik a kiteljesedésig.

Ő a hit készségét mint értelmező potenciált, a nyitottságba, a leólmozhatatlanságba - a befejezetlenségbe (vagy tán befejezhetetlenségbe) veti; a szkepszis (gör., am.: „keresés”) folytatásába. Számára az explicandumok (majdhogynem mindvégig) nyitva maradnak. Nemcsak azért, mert nem kis fáradságába kerül, hogy demitologizálja magát a kérdésfeltevést (hiszen már Brabanti Sigert⁴ is felbőszítette a Sorbonne-on, hogy a skolasztika kérdésparádéjában burkoltan eleve-beépítve már ott a „helyes” válasz, amely úgy bukik rá a dogmára, mint a megtalált szerelmesre) - hanem azért is, mert ha egy-egy bölcséleti problémára, vélné, megoldásfélét talált, nem lát benne végleges érvényű tételt, tévedhetetlen dogmát, kivált nem, ha a filozófia verifikálhatatlan límeszein barangol elmélődésével. Mert egész lényével átéli eszméi történelmi kérészéletét, a konstrukcióban bennrejlő, tétovaságot, és tudja, hogy nem éri meg a halálos kimenetelű botpárbajt az eszme, tűnjék bár mégoly mestergondolatnak; hiszen ő maga és amire életét tette fel, amaz idéé maitresse az ellentáborral egyetemben valahol lekortyan az idő garatján és csatlakozik amaz elsöprő többséghez a föld alatt, amelynek tévedéseit hogy nyilvánartsuk -azért élünk.

Minek okáért nevezetik a filozofálás a tanácstalanság privilégiumának.

Il y a une pente des catholiques á croire et á vouloir faire croire que les incroyants sont malheureux.

Henri de Montherlant: Carnets

4 Sigerius de Brabantia (1235-81) a párizsi egyetem professzora, a skolasztika jeles proto-agnosztikusainak egyike. A verrohes-követő; a „hitigazságokba” ütköző, 219 pontból álló írásával magára uszította az ortodoxiát, a francia inkvizíció elől Rómába menekült. A Vatikán orvietoi börtönében sýnylödött, mígnem klerikusa - egy örült rohamában - meggyilkolta.

S ehhez mindjárt két addenda kapcsolódnék.

Elsőül az elmondottakat hadd pótolom meg ezzel a Caveattal. Soha ne feledkezzünk meg arról, hogy „hittel-hitetlenséggel” kapcsolatban a meghatározó terminológiát az egyház termelte ki és táplálta bele a köztudatba - rányomva az Ecclesia Militans bélyegét.

Korcs szóhasználat ez, amely a magyar talap-teleppel, meg a görög fosztóképzővel való visszaélésen alapul.

Az A-teista, az A-gnosztikus szóhasználat „ellenmérével” ügyesen megpróbálnak beojtani bennünket, hogy őrizkedjünk és irtózzunk tőle, bármit is jelentsen igazában. Mert az eretnekségben ha lehet egyáltalán valami „jó”, az a jó, hogy a hit eszmei paradigmáján belül marad; aki „rosszul-rosszat” hisz, még mindig valamiféle hívő, fekete bárány csupán, aki még megigazulhat. Ám ez a Sátántól (respektíve Iblisztól) való tan még csak nem is „tan” - a hit értelmezése szerint - hanem „nihilbe-ugrás”; a nem-tan, amely kívül esik a hit paradigmáján és hátat fordít neki.

Ám a leggonoszabb sugalmazása a szóhasználatnak az, hogy az A-gnosztikus, az A-teista olyan szerencsétlen Contergán-bébi, aki kezek-lábak nélkül született, drótkosárban lakik s ezért - nagy távolságtartással - sajnálni való. A koraközépkorban a pálvallásban is benne volt, de mára már kikopott az, ami a Koránban mindmáig benne van - hogy a hitetlent el kell pusztítani, mit sem válogatva az eszközökben. Álnokság, cselszövés, hátbaszúrás, folyóbalökés, szakadékba-taszítás, kétszínűsködés vele szemben oly peccadillo, amelyet a Próféta feloldoz: a parancs tartalmazza egyszersmind Allah helyeslését és bocsánatát. A sekezü-selábú, drótkosárlakó Contergán-bébi boldogtalan állapota annak tulajdonítható, hogy hiányzik belőle a lehető legnagyobb „pozitívum”, amelytől azonnal keze-lába lenne: a valláshiedelmek meghívése. Gyógyjavallat: a kierkegaardi „hitbe-ugrás”.

Jómagam kerülöm az „agnosztikust”, az „ateistát”, az ominózus „hitetlent” (valamennyi elárulja eredetét); s ezek helyett - nyugati példák alapján - valláson kívül élőt vagy egyszerűen levallásút mondok.

S ezt a begyökeredzett misnomert utoljára használva most, hogy ezzel idiotizmusát is kiirtsuk nyelvünkől: hogy ez a „hitetlen” miféle? Az elme legfelsőbb reflexintegrálján neki is ugyanaz a „hite” van - csak épp ebbeli készségét más késztetések mozgósították, másfele vezették. Ettől függetlenül azonban az ő hite, meggyőződése, lényével ugyanúgy összenőtt, neki ugyanolyan kedves, magától értetődő, nem kevésbé rangos, felruházva a bizonyosság minden pórúsáiglan átható érzésével, és épp olyan „drága”, mint a vallásban élőnek a maga mitologizmaiba vetett hite. A levallású a valláshiedelmek ókori hordalékán túljutott, nem foglalkoztatják, és ha rajta állna, tán szóba se hozná többé - ami persze, az uralkodó hazugságösszjátékok légkörében és a valláshiedelmek „színvallást” követelő, irritáló környezetében lehetetlen.

De éppen mert nem in vitro él tenyészetünk, lépten-nyomon szembekerülünk valamivel, ami anyanyelvünk őreghorgonya. A valláshiedelmek másik aspektusa, hogy ismeretük és konzerválásuk a levallásúakra is tartozik. Az ún. agnosztikus elmét nagyon is foglalkoztatja a vallástörténet, noha nem úgy, mint a filozófust a maga igazándi problémái; ám a kultúrák vallástörténeti fejezetei tápanyagul szolgálnak elmélődéséhez s bennük nagy gyönyörűségét leli. Aki szellemével mintegy „kardántengelyen” ül és a szabad lengés állapotában él, annak megadatik a régészi tárgyilagosság; megengedtetik neki, hogy behatóbban, tüzebben ismerje a valláshiedelmek történetét, mint akár a mutaziliták a judeo-iszlám kalamot, akár a teológusok a zsidókereszténység eredetvidékét. A kánonon kívüli apokrifék roppant tartományát, melyek egyike-másika a szervezett vallásra nézve oly feszélyező, vagy önmagában oly kacagtató, hogy üdvösebb hallgatással elsiklani felettük; az ortodoxia számlálhatatlan eretnekségeit, amelyeket a felesküdt teológus zsarátfogóval forgat és elködösítve, a lényegét elsikkasztó átokformulákba csomagolva „ismertet”. Teológusok között is akadnak egzaltáltak vagy desperádók, akik hol az eksztázis, hol a drámai kiábrándulás hatására, hol a dogmák nonsequiturjaitól visszaborzadva nekibátorodnak; ám e partizán-teológusok azok a kivételek, akik erősítik a szabályt: az igazi, hivatásos hittudós - kivált azokban az országokban, ahol a fosszilizált teokrácia az uralkodó - a vallástörténet „rázós” fejezetein váltig lakkozni,

szépíteni, kozmetikázni iparkodik és egyebet nem is tehet.

És épp mivel a teológia (teozófia) és a filozófa a felvilágosodás előtti századokban szorosan összeforrt, a vallástörténet heglancát a filozófusnak sem áll módjában hogy kikerülje - meg kell másznia. Emlékezetes vándorjárás, a vándornak ez is gyönyörűség (még akkor is, ha a szufi filozófia óriásainak a tragédiáját kell végignéznie - hogy a gondolat építkezéseit mint rúgta fel és tiporta vissza az iszlám teokráciája); ám ha feledné, van bőven, ami emlékeztesse rá, hogy ez az út nem a filozófiához, hanem attól messze el- és igencsak máshová: a bölcséletből kivezet.

S itt érkezünk el a második addendumhoz, amely váltig a nyelvem hegyén volt, már ott, ahol a terminológiánál tartottunk. Egymás mellett élő két világ ez, a hívők és a hitetleneké. Fura módon, amilyen könnyű az együttélés, olyan nehéz a dialógus. Filozófusnak dialógust folytatni vallásban élőkkel, hívőkkel-istenkeresőkkel több-mint-bajos. Nem volna szabad pedig, hogy így legyen; hiszen keresők ezek is, azok is. A terminológia volna benne a ludas? A vallások-determinálta nyelvezet- és szóhasználat, amelyet az istenkeresők természetesnek vesznek, kilépni belőle - másmilyet elképzelni: nem tudnak...?

Valami más, ami több annál.

Tán az, hogy a filozófus, mint kereső, elindul a maga veszélyére és felelősségére, hogy a jelenségvilágra „magyarázatot” leljen; de kérdéscéltevése nem intencionált, visszafelkivezető Ariadne-fonala nincs - és elképzelése sem, arról a sárkány-Minotaurusról, amelyet útja végén esetleg talán - mármint útjának vége ha van...? Az istenkereső viszont ha nem fennen-hirdeti, hát minden (forgatható) útjelző karó elárulja, hogy amit keres, már megtalálta volt, hiszen a szíve-közepén hordja - akárcsak Ávilai Nagy Szent Teréz, akinek a szíve lyukas volt ott, ahol az Isteni Szeretetlesugárzás dárdája átjárta...?

Hogy miért van a dialógus hívők és keresők között eleve kudarcra ítelve...?

Magam sem tapasztaltam egyebet, mint ahogyan találkozásait velük Jaspers leírja: „a perdöntő ponthoz érve elszótlanodnak, elhallgatnak; valami érthetetlen tétellel állnak elő: másról beszélnek; kategorikus kijelentéseket tesznek, nyájaskodva társalognak, mit sem ügyelve arra, amit az ember mond... és végső soron az igaz érdeklődésnek bennük nyoma sincs”.

Ami az együttélést illeti, tapasztalatom ennek az ellenkezője. Felejthetetlen találkozásaim voltak nagy műveltségű papokkal, nagyszerű barátokra tettem szert közöttük, nem hiszem, hogy írásaimért ők a barátságot felmondanák - bár nem vagyok a szívek és a vesék vizsgálója, nem tudom, az elhivatottság (hivatás) foglalkozás külsőségei - a reverenda mögött mennyire hitten-hívők, s komputereiken kimutatásokat kopogtatva, összemérhetők-e a koraközépkor hitvallóival.

Se próféta, se prófétának ivadéka: csordapásztor vagyok s azon a magamszedte fűgén élek, ami vadon nő.

Ótestamentum; Ámos könyve [7:141]

S hogy belénk esett a nyű, a halandóság nyüve - ez közös bajunk. A világvallások átlagos életkora; kétezer év.

Amely valaha a buddhizmussal vetekedett s azzal egyidős: a dzsainita hitben benne van tulajdon elmúlása; a százmilliókról leolvadt húszezerre s nem berzenkedett. És de mintha a mi hitünkre is vonatkoztatható volna a Prédikátor szava: ideje van a meghalásnak [1:3]. A halandónak is fáj, hogy el kell múlnia, fáj nagyon. Hát még a világvallásnak! Az egyiptomiaké, amely felölelt közel hatezer esztendőt, de voltaképp három egymást váltó világvallás stafétája volt, az is már csak átöröklött gényeiben él: bennünk - görög közvetítéssel...

A hit hármas ismeréve: (1) a türelmetlenség, (2) a térítő parancs, és (3) a transzcendentáliák. A türelmetlenség a hit üzemanyaga.

A pálvallás üzemanyaga fogyóban: tán félezer évre még ha futja. Térítő parancsa lankadóban.

Az iszlám türelmetlensége töretlen, abból bőven futja újabb évezredre - ha nem többre - térítő parancsa mögött fegyver után kapkodó, világhódító politikum harci szelleme furakodik-farkaskodik.

A militáns „istentelenek”, a bjezbozsnnyikok hol naivisták voltak, hol komikusak, és mint a szovjet rendszer kesztyűbábui, leszerepeltek. A síita iszlám fundamentalistái, az ajatollák gyűlöletesek, mert szellem-ellenesek; maga az iszlám félelmetes, mert térítőparancsa fegyveres; és mert démoni magnetizmusával országhatárokon - vámon, határzáron is - áthatol.

A kereszténység-utáni idők „sideshow” pálvallásában megrekedt társadalom az iszlám hadosztályok-nélküli felvonulásával szemben úgyszólván tehetetlen. Démoni erejének csupán a szekularizmus szellemében egyesült Nyugat vethetne gátat - mármint ha idejekorán felismeri a veszélyt.

Igaz, a Szovjetunió összeomlásával megindult balkanizálódás a szellem világának karagöz-függönyére is ráveti a balkanizálódás árnyékát. Az értéktelen szubkultúra a darabokra bomló utódállamokban oly mindent elöntő, hirtelen ár, hogy ellene még nyúlgátépítésre sincs idő. A földből magmaként zubogva törnek elő a legkülönbözőbb vallászagyalékok, az „ősvallástól” az „újpogánysáig”, a „sátánkultusztól” a „sámánizmusig”, s velük együtt szárnyra kapnak a rémmesék orgiázásról, kannibalizmusról. Félművelt, fejekben hódít a sarlatán-filozófia, csodavárás, aranykor-ábrándok - egy Édenkertet-vesztett, „korszerűvé” nyomorodott újplatonizmus, tudományos zsargonba öltöztetett krizeológia, swedenborgiánus pszeudológia, Aetherius „úrjáróinak-üzenőinek” ufo-sektája etc. etc. A szervezett vallások nolens-volens kiváladékolják bázisközösségeiket (house-church), fundamentalista szektáikat s ezek meg papi ruhában parádézó terrorlegényeiket: fiatal áldozataikat addig manipulálják, míg elszakítják a családtól, fejtágítóikon hívó zombivá nevelik, énjéből kismimmizik, anyagilag kirabolják. Ma már maguk az egyházak kénytelenek segítő-, ill. mentőszolgálatot szervezni, hogy az óvja meg életét és testi épségét azoknak, akik megpróbálnák kimenekülni ájtatos karmaikból.

A szenzációhajhász média e vélelmezett „neo-spiritualizmus” tüzenél sütögeti pecsenyéjét: a tévé-prédikátorok, csodamívelők, „újrakeresztelő” evangelizátorok (még akkor is, ha milliós sikkasztásaikból, erkölcsbotrányaikból kifürdekezve és letöltött börtöneik után látványos sírógörcsök közepette, úgy újrázzák meg tévénező híveik milliói előtt a pofafüredőt) - aratnak, folyószámláik kalapjába hull a dollár, esőzik a csekk. A képernyők harsányan bizonyítják a „valláséhséget” világszerte, a pop-sztárokat is odaviszi a szimatja - csillaglakásunk, a Föld, templomaiban vastapssal, fenékriszálással ünnepli isteneinek-messiásainak nagyra vetített komputer-grafikáját és néger spirituálét énekel.

Így volna? Igaz volna? Hogy míg a filozófia elvesztette - a vallás megtalálta a fonalat? S ha azt nem is (lévén fonala más) - meglegelte a „szamártáncoltató” bűvös varázsrigmusokat...?!

Courage de brebis! - ahogyan Panurge szokta volt mondani, Rabelaisnál. A racionalizmus nem kétezer - hanem kétmillió éve úton van, valamióta a bolygó vegyi tárháza kirandomizálta az első érzülekeny gócot. A racionalizmus nem a „szellemtörténet” bizarr szeszélye; nem holmi irodalmi irányzat korcs kalandja, amely néhány író-arisztokrata parókás fejében kísért. A racionalizmus a neuron fejlődésének öntudatra-ébredő fázisa: a telenkefalizáció eredménye. S ahogyan az értelmesedés a törzsfelődés mélyére ágyazódott - úgy van a felvilágosodás a kortikalizáció mélyére horgonyozva. A vallások karneváli felvonulása, oltáraik, áldozataik vére, füstje, ceremóniáik színházi eredete, mitologizmaik kaleidoszkópja, isteneik attribútumainak színskálája, főisteneik „létfölöttisége”, metafizikájukkal, transzcendentáliáikkal egyetemben, kivétel nélkül, mindenestül, teljes egészében - a racionalizmus parazitája.

S ez így van rendjén: az ember a vallás rótáján tanul, nevelődik, alkot társadalmat, ez a múlt recipéje. A metafizikai spekuláció az elme magasiskolája: „lelke rajta”, hogyha ingerjátékunk finomításával ez elmetorna a rendszerezés, a tételezés, a cáfolat, a logika mesterfogásainak diszciplínája révén megint csak a racionalizmus malmára hajtja a vizet. Így van ez rendjén: a mitologizmaiknak öreg haszna van - az emberiségben évezredek óta a hiú remények tartják a lelket.

S hogy a felvilágosodás is ilyen volt-e, egyike a hiú reményeknek: ennek eldöntéséhez korszakos

hátralépés kéne. De amióta a francia forradalmat „elhordtuk a kirakatban” és mint „utókor”, elhidegültünk amelynek lágyéka nemzett, amaz Annus Mirabilis: 1789 iránt, józanabban ítéljük meg egykorú, ábrázolatos-merev rézkarc-perspektíváját. Nemhiába írta Montesquieu - nincs birodalom még egy, amelyben annyi polgárháború dúlt volna, mint Krisztus Király birodalma (Leares Persanes). A felvilágosodás titkos begerjesztője alkalmasint a nagy reménység volt - hogy mihelyt a kereszténység szervezett egyházainak „történelmi bűnlajstromát” leleplezik és (valahogy úgy, ahogy Aranyánál a vásári „képmutogató” teszi), a „máglyák/ szicíliai vecsernyék/szentbertalanéjek/khatár-irtások” legördített képeit a tömegek elé tárják, a jó nép - amilyen „nemesszívű” természetű - kiábrándul papjaiból és elfordul a hittől.

E begerjesztő titkos remény mellett a felvilágosodás másik összetevője egy kardinális megtévedés volt, amelyről nem hogy az enciklopedisták nem álmodtak: két évszázaddal későbbi híveik közt jómagam sem; s amilyen megrögzött racionalista vagyok, én is csak nagy elkésve jöttem a nyomára.

Ha azzal áltattuk magunkat, hogy a világvallások szembenállása, a szakadárokkal-szektékkal folytatott belvillongások, a hit ámokfutói s maguk az ámokfutó hitek a háborúk és minden baj igazi forrása - ugyancsak ráfizettünk. Azóta megüzenték nekünk a jövőből: mindez ürügy csupán, ürügy a nagy predátornak, ami az ember. Az állatvilágból ha nem is a legsikeresebb, de parvenü létére sikeresnek mondható; ám felhőkarcolói, holdrepülése, invenciói tömegével sem tudja feledni/elfeledtetni/elkendőzni predátor voltát; ragadozó-ösztonneiben a tirannoszauruszra „visszahallgat”, és lefojtva, megszelídítve is, ennek az ösztönnek a prezenciája oly hatalmas, hogy ott van, szörnyűségesen és foglalkoztatni kell.

„Az állam elhalása” - „a vallások elhalása”: kimérák ezek, a mi időléptékünkön kívüleső kimérák: káprázatos semmitmondósaiktól tekintsünk el. A mi idősávunkon, a mi történetünkben már felérezhetjük, akár a kutya a földrengést. Ha (feltéve, de meg nem engedve), a valláshiedelmek eltűnnének, hát: nem törne ki a világbéke. A nagy predátor bizonytalán találna hozzá új ürügyet, hogy háborúit, népirtásait, fajtisztogatásait ott folytassa, ahol elhagyta. Az öldöklés ösztökéje a régi volna: ám az új ürügyet ugyanúgy megideologizálná, konceptualizálná, körülverbigerálná/felgingallárézná, frazeológiájába befogadná, költőivel megverseltetné és prókátoraival megindokoltatná, mint minden eddigi bűnlajstromát. Ez volt az enciklopedisták sohanem-álmodott megtévedése és fájdalmas igazság, hogy ilyen szempontból a felvilágosodás kudarcot vallott.

Legyünk futóbolondok és ábrándozzunk a „földállamról”? Hogy annak a gondolata (bárhogy rémüldözzünk hekatombáitól, ki tudja, tán parancsuralmi szóval, és hatalmi eszközökkel - atomzsarolással, partraszállással) kikényszerítheti a békét a glóbuszon és megakadályozhatja az univerzális balkanizálódást...?!

Forduljunk vissza? Bízunk a „lovag úr” - Leibniz „isteni gondviselésére”...?!

Visszafordulni nem tudunk.

...A kétezredik év utolsó pillanatának lekoccanásától kezdve, komputereinkben milliósámra, érvénytelenné és hasznavehetetlenné válik minden szoftver. Milliárdokat fogunk ráköltetni, hogy újraindíthassuk komputereinket. Van aki úgy tartja, a valláshiedelmek összessége is az volt és nem egyéb - a komputer-korszak előtti, valamiféle szoftver. De mi lesz, ha akkor, a harmadik Millenniumban már csak olyan szoftverrel indulhatunk, ami komputereinkbe jó...?! Márpedig ha ilyen beruházás-igényes lesz az ezredforduló, féltő, hogy utána lasszóval sem lehetne összefogdosni egy parlamentre való olyan politikust, aki valamit is hajlandó volna Plotinosz „Egyedülvalójára”, a csipkebokor Jahvéjára avagy a gnosztikusok (és „világvallássá” csontosodott eszmetársaik) „Létfölötti istenére” bízni.

The Three in One, the One in Three? Not so!
To my own Gods I go.
It may be they shall give me greater ease

Than your told Christ and tangled Trinities.

R. Kipling: Plain tales from the hills

A MIÉRTEK MIÉRTTÉTELENSÉGE és a MIÉRTTELENSÉG MIÉRTJE? Lehet-e a MINDENTELENSÉGBŐL NAGYMINDENSÉGET - az ŰRTELENSÉGBŐL NAGYÜRESSÉGET alkotni? Lehet-e a talan-telen deprivatívumokkal célirányosan játszózni? A Látható Világ MELYMINŐSÉGE, a Nemlátható Világ MELYMINŐSÉGÉVEL szemben? Az Élet CÉLJA? A Cél ÉRTELME? Az ÉRTELEM szitakötőLábai és egynapos Repülése? ESZKATOLÓGIA és Társai...?!

A bölcelet kardinális kérdéseit, módszereit a kérdésfeltevésben a vallás többé :nem szabhatja meg, úgy, ahogyan eddig évszázadokon át problematikánkat - a szóhasználatot és ezáltal a tartalmat is - megszabhatta. Ha igaz, márpedig igaz, Arisztotelésszel, hogy a bölcelet elménk episztemikus imperatívusza - akkor kihívása, továbbvitele elől kitérni nem lehet. Ha igaz, márpedig igaz, Whiteheaddel, hogy harmadfélezer éven át a nyugati filozófia egyéb se volt, mint lábjegyzetek tömkelege Platónhoz, akkor ebből a lábunkra-hurkolódott lábjegyzet-tömegeből - e glosszarium-delejezte bűvös körből csak akkor léphetünk ki, ha eleve válaszokat-rejtő „nagy kérdéseink” intencionáltságát levetjük; új, helyesen feltett kérdéseinkre olyan bölceleti eszközökkel - forcepsszel-szülőfogóval - próbáljuk világra segíteni a megközelítő, tétova választ, amelyek per definitionem bölceleti eszközök, és eszközgyártóik a „metafizikával” és annak holdudvarában, összes lyukszavaival radikálisan szakítanak.

[Témának a hit akkora leviátán, hogy legszívesebben vaskos könyvet írnék róla - de erről lekéstem: megírtam már, írtam róla könyvet nem is egyet, bővebb kifejtését bölceleti opuszaimban megtalálja az olvasó.] Érthetőleg csodáltuk a madár-embert; a próbálkozó Leonardót; a viasz-szárnyú Ikaroszt; a levitáló püthagoreust - Apolloniusz Tüanensziszt; a Himaláját átrepülő Milarépát; a Róma egén repkedő Simon Mágust (akinek ezért a Tiberis partján szobrot emeltek a latinok). De mihelyt feltaláltuk azt a másfajta repülést, amely nem egy ember átlagsúlyát, hanem utastömegeket röptet tonnaszámra, milliós számra világtengereken át, merőben más világításban látjuk a repülés „csodáját” - melyen hogy napirendre térjünk és éljünk vele, nem is esett nehezünkre. Szemléletünkben ezt az új mutációt, ezt a merőben másfajta sarkítást érzékelnitapasztalni fogjuk a bölceleti elmélődés korszakos szögelfordulását követőleg, amelyre bizonytalán rákényszerülünk, mihelyt szembesülünk a komputerforradalmak átértékelő kihívásával.

Az utókor közel tájain, unokáink, új munkafogalmakkal felszerelve, eszmerendszerünk oly rekonfigurációjának lesznek szenvedő tanúi, amelytől ma még tán visszaborzadunk: a kopoltyúról kell tudóre átváltani. A hirtelen változást máról holnapra (hasztalan hencegnék magam vele:) tán el se tudnánk viselni. Ókori hordalékainkat - a teremtésméleletet, a lélekélméletet-személyiségelméletet, Olümposzi entitásainkat, iszlamizáló/keresztényieskedő neoplatonikus derivátumainkat és azok beágyazó mitologizmáit - mindenestül: a sorozatos komputerforradalmak úgy fogják hátravágni, mint a szekérkerék a sarat.

Eddig jutottam, mikoron saruléptek csoszogására lettem figyelmes a hátam mögött; igyekvése ismerős volt: apródom és fegyverhordozóm, a varjúlábú - ő iparkodott nagy szuszogva. Ráripakodtam.

- Hát te...?! A füleddel leledsz, hogy elkaphatnád-e, mit habog magában s min morfondéroz a Gazdád? Mintha nem tudnád, ebadta kótyonfity kölke: hászen te indítottad el, ami megzúdult velem. Miféle gondolatok gabonáját öntötted elmém malmára: ládd-e-ládd, mi fekete liszt pereg alá belőle. Ha ez rólam elterjed és cserfes jóvoltodból a világ szájára kerülök, meg se járod, hahogy Gazdádat máglyán égetik el, írásai tüzenél, kisütvén belőle üdvösségre felmenő lelke-füstjét...?! Akkor pedig, lánchordta, deresre huzatlak: azt tudod-e...?!

Mitől igen nekividámódott az orcátalanja.

- Nem félek én attól a te deresedtől, Nagyjó Uram.
- Nem, ugye nem, ha már a rőzsén ropogok. Bezzeg elnéznéd, ahogy sütögetik Gazdából kifele a lelke-pecsenyéjét: el, ugye?!
- Hát: szítani tüzedet nem szítnám; de deresedet felhasogatnám, oszt' az aprófát máglyádra raknám, hogy antul jobban lobogjon.
- Raknád, ugye?! Lacházi bitangja.
- Annak utána pedig igen-igen megsiratnálak. Hamvoid gyalázatos szétszóratásakor meg bögrébe szednélek, amikor nem látják.
- Megsiratnál?
- Meg én. Keservesen, Nagyjó Uram. Mivelhogy gazdám nélkül maradok s még vonyítanék is, mint afféle elgazdátlanodott jószág.
Így mondta.

Rám horgasztotta szemét - szóvalan tűrve, hogy Gazdája újfent barackot nyom az üstökére - de még jó ideig az elgazdátlanodott jószág savós tekintetével bámult a vak világba bele. Szállásom ámbitusára felhalagdogálván, felmondattam vele szent Catholica Religiónk minden hitágazatát; és estebédre dupla porciót adattam a pernahajdernek.

Kvantumgravitáció

Kántor Zsolt kérdez - Határ Győző válaszol

Y (1) Esszencialitás és függetlenség (az ún. objektív valóságtól) ez a két motívum Alan Sokal, a posztmodern tudományosság (már ilyen is van) atyja szerint az új elméletek szubsztanciája. Tehát ülni episztemológiai paradigma-csónakunkban és kitalálni azt, ami körülvesz bennünket, ahelyett hogy kinyitnánk a szemünket és megnéznénk/leírnánk, ami van. Miért akarjuk folyton megkerülni a valóságot? A karteziánusok abszolutizálták, a metafizikusok köddel vonták be, most meg relativizálják. Mi van most? Van-e közölhető (mondhatóságon belüli) válasz a lét kérdéseire?

R Első olvasásra nem hittem a szememnek, aztán elnevettem magam. Beugrottál neki? Engem akarsz beugratni? Ellenőrzöd, hogy lépést tartok-e mindazzal, ami az analitikus bölcséletben le dernier cri...?! No de hogy ne beszéljünk rébuszokban, s az olvasó is világosan lássa, hadd mondjam el a lényegét, mármint ami nyitó kérdésed első mondatára vonatkozik. Alan Sokal, akiben te „a posztmodern tudományosság atyját” tiszteled, éppen fordítva - annak lerombolója. Sokal, a New York-i Egyetemen az elméleti atomfizika tanszékvezető tanára, 1994-ben annyira felbőszült a „posztmodernnek” mondott egyetemi zsargon tudálékosságán, hogy elkészítette „szótárát” és ezen a madárnyelven értekezést írt *Transgressing the boundaries: Toward a transformative hermeneutics of quantum gravity* (A határok áttörése: A nehézségi erő kvantumelméleti, transzformatív hermeneutikája felé) címmel. Sose gondolta komolyan, ugratásnak szánta. Beküldte a *Social Text* nevű orgánumnak, amely a művelődélmélet/ kultúrformológia jelentős folyóirata tengerentúl. A szerkesztőbizottság igazi huszadik századi, felszabadító jellegű tudományos elméletet látott a dolgozatban és elfogadta. Másfél év volt az „átfutási idő”, Sokal cikke a folyóirat 1996. áprilisi számában jelent meg. Kevéssel utána, Alan Sokal, a *Lingua Franca* c. lap hasábjain dezavualta saját írását: halandzsa csupán, áltudományos „gyöngyfüzér”, amelynek szálára felfűzte az egyetemi zsargonuralom leggyakrabban előforduló non-sequitur fait/ostobaságait/nagyképűségeit, melyek kivált bosszantották, de ravaszul olyan lila lére eresztve, amelyről tudta, hogy megnyerheti a „politikailag korrekt” szólamokra vadászó, balos-liberális szerkesztőbizottság tetszését. Mire a *Social Text* korifeusai a sakktáblán a lehető legrosszabb ellenlépést választották: magukévá tették a „tant” és Alan Sokal-t kikiáltották a „posztmodern” tudományosság Atyjának... Vesztükre.

A nevezetes botrány nagy hullámokat vert, melyek elérték a brit partokat is. Peter Jones, a *Times* főmunkatársa, a lap 1996. május 25-i számában belső vezércikket írt az egyetemeken dívó zsargonuralom ellen, amelynek elharapódzásáért - úgymond - „kivált a francia nyelvfilozófusok a

felelősek". Végül a Times Literary Supplement 1996. december 13-i számában, teljes két oldalon, nyolchásabos kommentárjában (What the Sokal hoax ought to teach us - „Mi a tanulság Sokal beugrató stiklijéből”; alcímében: The pernicious consequences and internal contradictions of postmodern relativism - A „posztmodern” relativizmus belső ellentmondásai és káros következményei), Paul Boghossian, a New York-i Egyetem filozófiatanára minden részletében sorra veszi a hermeneutika e fattyúhajtását, a „tojásfejűek madárnyelvét”, és heves támadást intéz az egyetemeken világszerte elúrhodott „posztmodern” zsargonuralom és a zsargonológusok ellen.

Már ami magát a kvantumgravitációt illeti, különös módon a kvantumelmélet gondolata először az egyik legjelesebb protoagnosztikus szufi filozófusnál, a 10. századi Al-Bakilláninál merül fel - nem mint a „gravitáció” kvantumelmélete (ki beszélt nehézkedésről az ő korában?) - hanem mint idő, tér és mozgás „szakaszos” teóriája. Szerinte az idő nem kontinuum, hanem idő-atomokból („kronon”-okból) áll; a mozgás, a tér, és az idő: nem folyamatos, hanem szaggatott. Persze a maga történelmi és eszmei környezetben Al-Bakilláni sem ússza meg másként, fővesztés terhe mellett maga is, minden társával egyetemben elfogadja az istenelméletet; hivatalosan az iszlámban asárita teozófusnak van elkönyvelve és a maga vallásmániás, tébolyos korában, Bászra teológus-egyetemén az ő, kvantumelméletre emlékeztető tanítása jó esetben érdektelen sallangnak, rossz esetben eretnekgyanús, irritáló eltévelyedésnek számított¹. Úgy látszik, a khaoszmoszban (az atomvilág törpeléptékén, amelyen mind a számok, mint a természeti törvények érvényüket veszítik), minden infinitezimális „történésnek” - akárcsak az ingerületnek az idegen - küszöbértéke van; és csupán ha ezt a „kvantumot” az eseménytöltés elérte, csak akkor keletkezik elmozdulás. Megérzéses alapon jutottam erre az eredményre: a khaoszmosz léptékén minden „természeti törvény” egyszeri, egyedi, képletbe nem foglalható eseménykvantum: egyfajta drégringolade, mely le-görgése után érvényét veszti. Számomra: „ez van most”.

Ennyit kérdésed első szakaszáról. A többi: a java. Nekem is szent meggyőződésem, hogy a posztanalitikus filozófia: visszatérés lesz a lételmélethez, mely a bölcelet megkerülhetetlen csúcdiszciplínája. Megkerülhetetlen azért, mert (a Sztageirita óta tudjuk, aki elsőnek emlegette a tudásvágy démoni kényszerét:) ez az episztemikus imperatívusz az érző-gondolkozó szerv adottsága - s hogy végső fokon „mi a filozófia”, olvashattad nálam több helyütt, ahol a legfelsőbb reflexintegrál élettani rendeltetését, aretójét fejtegetem. Bármennyire keserüljük, hogy „reménytelen”, magasabbrendű a filozófia minden más fejezeténél: etikánál, esztétikánál etc. Jóllehet „kilátástalan”, századról századra mindig találunk valami nóvumot, ami elmélődésünket mintegy közelebb viszi a jelenségvilág felméréséhez, beháromszögeléséhez: úgy tűnik, mintha a kvantumelmélet léttani szondázásainkra is érvényes volna; hiszed-nem hiszed: a khaoszmosz-elmélet a felvilágosodás korában elgondolhatatlan lett volna; Newton, ha hallja légyen - azon nyomban elveti.

Y (1) A kérdés b) része: Meg tudod állni, hogy most az egyszer nem élcelődsz a posztmodernen? Vedd úgy, hogy ez a szó is csak annyi, mint egy segítségül nyújtott kéz a vonatra való felszállásnál.

R Már hogy élcelődnék valamin is a filozófia történetében?! A dolgok természetéből adódik, hogy a jelenidő „prezenciája” eltorzítja az arányokat: az „új” fordulat, az „új” kiindulás a) öt-tíz évig úgy árasztja fényét, mintha legalábbis a Bölcsék Köve volna, b) a maga idejében megkerülhetetlen hegynek hat - ámde 20-30 év távolából már csak számon tartott, elkönyvelt epizód csupán, c) első mámorukban eszükbe se jut, hogy utána nézzenek, a soha-volt újnak érződő mestergondolat századokkal előbb holmikor fordult elő a bölcelet történetében. Mindeme emberi gyarlóságok ellenére, ha a kezdemény eléri azt a „kvantumot”, ami az eszmetörténet küszöbértéke - akkor „hozadéka” van, maradandó; a bölcelet Corpus Magnuma továbbépült általa, korállszigetünk magasodik, mi meg: gazdagodunk.

A francia bölcelettörténetben Maine de Biran és Bergson között Charles Renouvier volt a Sorbonne „pápája”, a perszonalizmus atyja. De ki emlékszik a nevére, vagy akár a perszonalizmusra magára, amelynek mellényzsebéből az egzisztencializmus kibújít?

¹ lásd; A fény megistenülése (Fejezetek a filozófia Abszurd álmából). Léptékváltás, 70-71 old. a Bibliotheca Hungarica sorozatban; szerk.: Lakatos István. Az Írószövetség és a Belvárosi Könyvkiadó - Budapest 1995.

Az első világháború után a Bécsi Kör logikai pozitivistái domináltak a színen; de korifeusai Schlicktől Carnapig, Reichenbachtól Neurathig szörnyen megsértődtek volna, ha holmi Advocatus Diaboli azt találná a fejükre olvasni, hogy kész meggyőződéseiket öltöztetik álmatematikai „formulákba” és voltaképp zsigeri reakcióikat konceptualizálják (mint teszik általában a gondolkozók széles e bölcsélettörténetben, amióta világ a világ); Schlick, Carnap és Neurath százezrével vesztegetik a szót pl. a metafizikára, amikor a metafizikára hovatovább szót vesztegetni sem érdemes².

A második világháború után az egzisztencialisták kaparintották magukhoz a bölcséleti érdeklődés homokterét; de már az ötvenes évek végén sértődötten vették tudomásul, hogy jelenésüket lecsengették. Mi kár, hogy Merleau-Ponty (1908-61) fiatalon halt meg, épp akkor, amikor kiszabadult Sartre démoni barátságának marxista öleléséből és „új alapokon”, hozzálátott az érzéklés fenomenológiájának kidolgozásához. De mik voltak ezek a (Husserl-től kikölcsönzött) „új alapok”? Mennyiben jelenthetett továbblépést a fenomenológiában, ha a különbség mindössze annyi, hogy míg Husserl a jelenségvilágot teszi „zárójelbe”, Merleau-Ponty a fenomenológiát teszi nagy szögletes „zárójelbe” és a jelenségvilágot pragmatikusan, „mintegy valósnak” tételezi...? Objektív realitásának feltételezésére mindazok rákényszerülnek, akik a világgal közvetlen kell szembekerüljenek, a szülészorstól a temetésrendezőig: közemberek, katonák, tudósok, politikusok; így hát ez, eredménynek soványka volna, ha nem vennénk tekintetbe a gondolat drámai fordulátát, ahol Merleau-Ponty minden percepcióban a „tudatot meghaladó” - transzcendentoid - mozzanatot vél fölfedezni... lelke raja (a gondolat nem idegen attól, amit jómagam az episztemikus imperatívusz látóhályogának nevezni szokásba vettem). Ha a francia filozófus sorsot cserél Heideggerrel s emez hal meg 53 évesen, semmit sem veszítettünk volna, Merleau-Ponty meg tán megírja hiányzó főművét és felbontja fenomenológiájának „zárójelét”. Ennyiből is gyaníthatod, hogy Heideggertől semmit sem vártam és semmit sem kaptam: afféle mestersarlatánnak tartom, aki reménytelenül belegabalyodott anyanyelvének beépített idiotizmusaiba - innen szedi, mélyengéseihez, „sokatmondó” terminológiájának építőköveit.

Minden filozófiai irányzat, új bölcséleti „izmus” így van vele: betetőzésnek, megérkezésnek érzi „felfedezését”, haragosan morog, ha a „keresők” (szkeptikusok) zarándokmenete mellette elhalad. Most az analitikus filozófusok királykodnak, szerencsére anélkül, hogy a királyok analitikus filozófussá lennének; mert ez az irányzat oldalazó mozgással megfeneklett a nyelvfilozófia rondabugyrában, és olyan „truizmusokat”, parlagi alapigazságokat hord halomra, amelyeken az indiai filozófia rég túltette magát. Elegendő Nagardzsuna „kánonjára” utalnom, aki - közel két évezreddel előttünk - először dolgozta fel a lyukszavak/álfogalmak, nyelvi eredetű eszmei félrefogások eláradását, a prapaanka jelenségét az elmében és ama félreértelmező elméletek (dristi) sokaságát, amelyekkel „igazolni” próbáljuk a prapaanka nyelvi vadhajításaihoz való ragaszkodásunkat.

Nem Rorty vagy Quine tehet róla, hogy az analitikus filozófia terminológiáját kisajátítva, főleg francia ösztönzésre, az irodalomtudósok, a maguk-alkotta ficcfalaboda-nyelven hadat üzentek egymásnak s e csatározások közepette, jó pattantyúsok módjára már csak egymást látják, vagyis nemcsak a vele-kiönteni való gyereket, de a fürdővizet is kézen-közön elvesztették: látómezőjükből eltűnt író és irodalom.

Az analitikus bölcséleti irányzat pozitív eredménye (- csak hogy példát mondjak:) Quine mutat rá elsőnek arra, hogy az „összes lehetséges világok” eszméje nyelvi délibáb csupán, a nyelv tautologikus-permutatív lehetőségeiből adódik. Nincsenek világ in potentiam, és csak az a világ

2 még kevésbé érdemes hosszú nyelvelméleti „levezetéseket” pazarolni rá; mennyivel meggyőzőbb ezeknél David Hume kifakadása; „Ha akár a hittudománynak, akár a skolasztikus metafizikának valamely kötete a kezünkbe kerül, tennők fel a kérdést: «van-e benne elvont vizsgálódás mennyiségről, számszerűségről?» Nincs. «Van-e benne kísérletes vizsgálódás tényekről, létezésről?» Nincs. Nos, ha nincs, hajítsátok a kandalló tűzébe; mertmivel abban szofista okoskodásnál és önáltatásnál nincs egyéb” (If we take in our hand any volume; of divinity or school metaphysics, for instance, let us ask. Does it contain any abstract reasoning concerning quantity or number? No. «Does it contain any experimental reasoning, concerning matter of fact and existence? No. Commit it then to the flames: for it can contain nothing but sophistry and illusion. An enquiry concerning human understanding. Sec. S. - Edinburgh, 1748)

lehetséges, amely in actu - van. Ládd-e-ládd: Leibniz Lovag, aki Newtonnal a Calculus, azaz az integrálszámítás babérjain osztozik és számítógépet szerkesztett, Theodiceájában («Essais Sur la Bonté de Dieu, la Liberté de l' Homme et l'Origine du Mal) észre se vette, hogy elméjében a nyelv beépített idiotizmusai a bolondját járatják vele.

Y (2) Miért nem veszi értelmét az emberi élet, annak ellenére, hogy múlandó? Miért törekszünk, miért nem vagyunk közömbösek magunk és a világ iránt?

R Nem vagy egyedül. A század elején akad már „fordított visszhangod”, aki komor hangvételemben megelőz: „Semmiféle tudományos vagy etikai vizsgálódás nem erősítheti meg abbéli hitünket, hogy a mindenséget az értelem kormányozza és hogy az életet élni érdemes”³. De ne hidd, hogy Collingwood-nak ez a - lényege szerint inkonzkluzív - megállapítása a te sötétén látásodat igazolja.

Már megengedj, úgy, ahogy fogalmazol, már magában ebben a - lírikusra valló - kérdésben mintha az egzisztencialisták galandférge tekergődnék: egyfajta búvalbéleltség „létbetevettségünk” mián. Ez eszembe juttatja Robert Burns egyik hallottkiéneklő threnodiáját, amely már a címében mintegy tételesen ugyanezt mondja: Man was created for Mourning - „Az ember gyászra teremtett”. Csakhogy ez a tendenciózus fogalmazás a bölcséleti késő posztromantika beszéde. Nem állunk a sírnál változtalig, nem parentáljuk halottainkat élethossziglan. A létparancs létinger formájában ott van, betelepítve agygerendánkban/talamuszunkban/hipotalamuszunkban, szenzorunkat nyers ingerülettel ez az ősingerképzés látja el, s ebben is, mint minden ingerület „vivőingere”, olyan hogy létezni készlet: mire óvást emelnénk ellene - már sodortatunk is tovább a létben. Az „elmúlás” és a rajta való méla bünborongás? A fiatal szervezetben a múltásnak igen, de az „elmúlásnak” érzete nincs; a halhatatlanság kései, mesterséges mitologizmája nem foglalkoztatja - annyira eltölti tudatát a lét töretlen kontinúuma.

Hadd idézzem emlékezetedbe, hogy valamióta csak a létparancsot vizsgálgatják, a mérleg nyelve váltig e leküzdhetetlen optimizmus felé billen; ezért hangzik olyan meggyőzően Dionüsziosz Areiopagitész dictuma - arról, hogy a meglét („teremttség”) valami oly romolhatatlan jó, hogy érte a létben-részesülőnek („teremtmenynek”) óhatatlanul hálát kell éreznie létrehívó istene iránt.

De lépünk ki a valláshiedelmek eszmevilágából, hogy lássuk, igazában mi is van mögötte. A fiatal szervezetben - úgyszólván előingerlés/provokálás nélkül - mindig benne van és mintegy permanenciát tart a vasegészség bukolikus gyönyörérezete. Igaz, az egzisztencialisták fájdalomromantikája hangulatelem csupán, aminthogy hangulatelem a vitalisták életünneplése (annál is inkább, mert az élet „ünneplésre” nem szorul s mint a jó bornak, nem kell cégér); de a lét replikatív parancsa - hogy legyünk-szaporodjunk-sokasodjunk - olyannyira megnyirbálhatatlan, hogy sem valláshiedelem (buddhista vagy manichaeus életellenesség), sem ultrapesszimista filozófia olyan még nem született, amely a kollektív öngyilkosságra rábírná az emberi nemet; annál kevésbé, mivel szünős-szünhetetlen, mindeneket innervál és lehengerlően működik bennünk kötőszövetünk, neuronémánk utolsó sejtjeiglen - a bioszféra eudaimonizmusa.

Y (3) Szeretet és tudás. Van-e egyik nélkül a másik? Nemiség, kreativitás: így is föltehető a kérdés. Tapintat, zsenialitás. Arányérzék, érzékenység stb. Ez már nem kérdés, inkább a te fejeddel való gondolkodás, gondolkodni próbálás.

R Hálás köszönettel veszem, hogy próbálsz a fejemmel továbbgondolkozni. Mindig is a megszállottja voltam annak a gondolatnak, hogy valamilyen fortélyos műtéttel szerét kéne ejtenünk a szokratidák továbbplántálásának. Álomom: hogy a 21. század idegműtőjében levágják a fejem, telepítsék rá egy maga-áldozó fiatalember nyakára, kössék be a tizenkét agyalapi idegpárt, illesszék belém nyakverőerét, kapjam el bolygóidegét, hogy szívvezérlését is átvegyem - és mindazzal, ami eddig korteremben felgyűlt, továbbgondolkozhasam újra, folytathassam, ahol elhagytam.

De - nota bene: ha igazán az én fejemmel gondolkoznál, azon kezdenéd, hogy a „szeretet” nem bölcséleti kategória. Hogy a pszichologizmusok és a valláshiedelmek nem győzik mozgósítani és

3 Neither the belief that the universe is rational nor that life, is worth living can be established by scientific or ethical enquiry. R. G. Collingwood, Faith and reason. London 1928.

a maguk mélyengő módján filozófiai fogalom színében szerepeltetik - annak tüntetik fel? A tévedések-tévedése. A multiverzumban „szeretetnek” mint archénak, mint mozgató elvnek, mint alapprincípiumnak - nyoma? Sehol-de-sehol. Igaz, a buddhizmus megpróbálta rokonfogalmát, a „részvétet” óriássá tágítani, kozmikus elvvé, amely eltölti/működteti/meghatározza a multiverzumot. Ez a mindeneket-munkáló „részvét” már-már mintha Schopenhauer „akarátának”, vagy éppenséggel a „hatalom akarása” nietzschei őselvnek az ellenpárja lehetne. Kimérák ezek, modernes mitologizmák, amelyeknek a multiverzumban nyoma sincs.

Nemiség, kreativitás: ez már inkább az én asztalom. Hormonforgalmával, mindenen átvillanó ingerjátékával a nemiség valóban döntő, olykor meghatározó része a kreativitásnak. Majd minden kultúrkör gondolkozóinál kirügyez annak az eszmének a kezdeménye, hogy a szerelmi aktus a Mysterium Magnum kulcsa, férfi és nő az ejakuláció, [ill. az](#) orgazmus pillanatában „rálát az istenségre”...

Műveltségi korlátok között ugyan, de Klimt is, Rodin is szatírfázisban szenvedett s ha nem két koitusz közt, akkor koitusz közben alkotott: életrajzuk/életművük ékes tanúsága ennek. Tapasztalati képlet, hogy a zene és a szexus között milyen szoros a kapcsolat (ki tudja, tán mert idegcentrumaik a jobb féltekében olyan közel esnek egymáshoz, hogy feltételezhető az átsugárzás). De amikor az ősztrusok tudati partjainkat ostromló hullámverése alábbhagy és a szexus behangoló hormonjai cserbenhagyják az alkotást - az olyan, mintha a Homo Fabert kilakoltatnák a világból. Nem tart sokáig és felfedezi, hogy percig sem „hajléktalan”, máris beköltözött abba a másik világba, ahol eztán neki, mint újhonosnak és mint tiszteletbeli Senex Fornicatornak drámaian megváltozik az elmélődés paradigmája, a többszörösére tágul a bölcséleti látóhatár látcső-perimétere.

Hogy valaki utolsó leheletéig alkotni képes: ez az eredendő alkotóképesség és, jószerével kegyelem kérdése. E nagy „átköltözés” veszteségérzéssel nem jár; de mint világéletében tette, az alkotónak továbbra is meg kell őriznie alázatát az ihlettel szemben. Minden reggel számolnia kell azzal, hogy hátha egyszer többé nem jelentkezik; hogy ihlete többé nem zibog és alkotó készsége elhagyja. Mintha letörölték volna mindkét agykaréjáról. Bizakodó hittel, megadó izgalommal kell várnia-lesnie, hogy mit hoz a reggel.

A pap és a filozófus: egymás szöges ellentéte; mása világtáj-betájolásuk, más módszerük az elmélődésben. De egyvalami bennük közös. Hogy hivatásuk nem „szakma”. Hanem elhivatottság. Jaj nekünk, ha az a hívó szó - jóreggelre - nem hangzik el.

Végül (a kérdés etikai-esztétikai aspektusát máskorra hagyva), itt most fületem csupán az érzékenység üti meg. Nem az én terminológiám. Ismerem az érzülékenység/önészlelékenység fogalmát, mint a keletkező élet, a „lény” kritériumát és mint „tudatkezdeményt”, mely könnyen meglehet, hogy a földi bioszféra szerves szénláncaitól független, másmilyen tudathordozók meglepetését, más bioszférák réműletes találkozást tartogatja számunkra; ám ami az ún. „zsenialitást” illeti - az idevonatkozó lila prózát mások már elirtók előlem.

Y (4) Létezik-e valami rajtunk-kívüli, számunkra érzékelhetetlen, nálunk magasabb szervezettségű valami, ami - ha nem is avatkozik közvetlenül bele dolgainkba (lehet, hogy nem is volna jó!), de legalább tud rólunk, esetleg sajnál bennünket?

R Kedvesem, ha most végigtallóznám a filozófiatörténet idevágó „válaszait”, könyvnyi terjedelmű vaskos salabakterrel terhelnék. Ravaszdi kérdés, feltevője tudja jól, miért épp nekem szegezi és nem másnak. Nos igen, mint tán vetted észre, közel harminc évig vívódtam rajta s harcoltam a mestergondolattal, amelyet megörököltünk az ókor pogány neoplatonikusaitól s ami utóbb Eckehart, Böhme, Tauler, Suso, Weigel és más misztikusok gondolkozásának a fulcruma lett. Olyan, hogy vele áll vagy bukik: istenelmélet, teremtéselmélet, lélekelmélet - a teljes ókori hordalék, amelyet szemléletünkbe hüvelyezettünk, nyelvünkben elevenen tartunk. Az eckeharti Scintilla Animae, a böhmei Fünkelein: amaz „isteni szikorka” bennünk, amellyel belőlünk az istenség önmagára „visszanéz”; létünk értelme, célja- és rendeltetése, hogy önmagának e belénkhelyezett isteni tűzrészecskéjével szemlélhesse önmagát s ezzel az istenség mintegy önmaga tudatára/létére ismerjen.⁴

4 az eszme keletkezéstörténete hosszú. Első ízben olümposzhitú pogány bölcselőknél fordul elő, Plotinosznál (mint

Lángelmére valló gondolat, mely egyszeribe mindent „megold”, mindenre „feleletet ad” ; Hegelen, Fichtén, Schleiermacheren, Schellingén keresztül (etimologizáló, délibábos bölcselkedésével) még Heideggerre is hatott.⁵ Gondolkozásom egyik hosszantartó fejezete volt - amíg lenyomoztam fiziológiás letétjét, felismertem az optikus reflexív túltengését gondolkodásunkban (amely elsőül Szent Ágostonnak szúrt szemet); rábukkantam a színeváltozás, az istenfény-leáradás, a teremtetlen fény téveszméinek idegéletteni forrásaira s végezetre odáig jutottam, hogy a káprázatos gondolat bennem leépült s akkor, vele együtt, mindaz, amit csak teozófusok-misztikusok, a kereszténységben és az iszlámban ráakasztottak, összeomlott, mint a kártyavár.⁶

Jól tudod, az ókori görögség a bolygók-csillagok valamennyiét lelkes lénynek, önismeretlel-akarattal rendelkező istenségnek tartotta (és annak tartani rendelte - hiszen Protagorásznak, aki ezt kétségbevonta, Athénból szöknie kellett és menekülés közben lelte halálát). Jól tudod, a lélekelméletet - görög közvetítéssel - az óegyiptomiaktól kaptuk és éppenséggel nem az ószövetségből suttyant bele a kereszténységbe. Jól tudod, a szívet az óegyiptomiaktól az akkádokig-sumérokig-médekig-perzsákig: az értelem székhelyének tartották; az ógörögöktől kaptuk örökbe, hogy a szívbe érzelmeket lokalizáljuk; holott a szívnek sem az értelemhez, sem az érzelmekhez semmi köze.⁷ Nyelvi horgonyaival, még az endofázia, a belső beszéd, a diszkurrens képzelet is, ilyen és hasonló ókori téveszméken bukdácsolva botlogol, se szeri, se száma hagyomány-szentelte vakalagútjainknak, lyukszavainknak, amelyekből gondolkodásunk - látszólag, egyelőre jól működő - pszeudológiája összeáll.

Megrendítettelek? Megfosztottalak valamitől, ami szentimentális alapon neked létfontos volt vagy kedvesten-kedves? Barátom: kalandos vizekre merészkedés a filozófia; ha kalózlobogóját árbocodra tűzted, sose tudhatod, hogy szívet reszketető - hogy rémületes - hogy kincses - vagy ami még rosszabb: hogy semmilyen zsákmánnyal térsz vissza barlangodba.

A továbbiakban amerre kérdésed mutat, arrafele már csak megérzéseinkre, vagy inkább arra a lényünkbe-lerakódott életüledékre vagyunk utalva, amelyet meggyőződésnek hívunk. Légy felkészülve válaszom ridegségére.

Körös-körül a térözönben senki nem kér belőlünk, senkinek nem hiányzunk, rokon- vagy

Kentron Pszükhész-lélekcúcs/lélekcücsök - ENN VI. 9. 8.), és Proklosznál, majd a gnosztikus-keresztény Tatianosznál, de felbukkan Jeromosnál, mint Scintilla Conscientiae, fel, Nagy Szent Albertnél (mint synteresis - metaforikusan, mintegy a lelket figyelmeztető, hogy a Jóhoz vonzódjék és a Gonosztól irtózzon), Halézi Sándornál, Bonaventuránál. Végül ugyane Fünkelein Eckeharttól - akinél nem lehetetlen, hogy a paracelsuszi Oculus Intellectualis vagy Oculus Mentis kikölcsonzása - elmagzott Johann Tauleren, Heinrich Suson, Valentin Weigelen át Jan Van Ruysbroeckig, az összes német, ill. németalföldi misztikusok írásaiban (utóbbi kivételével, valamennyien dominikánusok, beleértve Eckehartot is). A „lélek-szikorka” Eckehartnál a teremtény teremtetlen, „isteni része”, mely öröktől fogva létező - egyike tételeinek, amelyeket az egyház elvetett.

A másik - porgányos-neoplatonikus - tétele Eckehartnak, amely letiltva is a középkor botrányköve és a skolasztikusok sokat marcangolt csontkolonca volt: alaptétele, amelyben kettébontja az isteneszmét. Deus a teremtett isten; teremteje a Deitas - az Istenség; emez (akárcsak Plotinosznál) „létfölött létező”, a „nemlétben” tengerző; maga az Abszolút Semmi tátongása (Eckehartra alapozva azonosíthatta Heinrich Suso istenét a Semmivel, aki, mint ilyen, a „lét-nemlét” ellentétének mintegy „fölötte áll”). Olyannyira „lénytelen”, hogy eredetre/ okra nem szorul s ezáltal mondhatni „önteremtő”. S csupán ahonnan ez a Deitas megteremti Deus-t, csak onnan érvényes a Genezis, az Ószövetség teremtéstana. Ezzel akarta a nagy misztikus megkerülni, kicselezni az oksági elv istenérvének abszurditását; bár erősen gyanítom, hogy szillogizmusának kezdeti lehetetlenülésén, titkon sokat kacagtak középkorszeme, scriptoriumaikban, a logikában jártas jó atyák.

5 "indjárt közelebb kerülsz a kor szelleméhez, ha emlékezetedbe idézem, hogy maga Montaigne (igen ravaszul - Raimond Sebond védelmében, aki Theologia naturalis c. munkájában Raymundus Lullus miszticizmusának a hatása alá került) a szkeptikus-racionalista Montaigne is Böhmére hivatkozik: Aurora c. opuszát oly „fölöttébb becses műnek” tekinti, amely rangban közvetlen a biblia után következik és annak „mentől jámborabb” kommentárja, jóllehet szent vallásunkat ő is, a hit mellett a rációra alapítja. Voltak elmék, amelyekben szétismerhetetlenül összekeveredtek a felvilágosodás és a miszticizmus szélsőséges eszméi. 1600 körül, Lombardiában történt: a „tudós paraszt” Menocchiót az Inkvizíció máglyára küldi tanításáért - miszerint az isten, angyalaival egyetemben a kozmikus óskáoszból keletkezett - „szakasztott úgy, ahogy pondróférgek támadnak a tejből, ha megalvad és kicsomósodik”

6 E demitologizálás részletes kifejtését lásd: Özön közöny Aurora-ezetériák (3) - London 1980. Második kiadás: uo., 1993.

7 NB. Volt idő, amikor az óegyiptomi orvos-papok az agyvelőt „takonymirigynek” tartották.

ellenszenvvel megrakott entitásokat keresni benne: a dőreségek-dőresége. Úrvihar módjára olyan Özön Közöny dűl a multiverzumban, amely épp az iszonyú léptékkülönbségnél fogva, tipró, idekarmoló Kelvin-hidegével már-már az „Ösgonosznak” tűnik és tusketarajával mintha hasonlítana holmi „Akarat”, „Szándék” vagy „Irányultság” hüllőjéhez, amely Triunus Fejével, idecsapdosó Farkával a kozmoszt körülövezi. Ez persze nem igaz, ilyen „Kozmikus Tudatot” az úr tátongásán hiába keresnénk - hát még amelyiknek kisebb gondja is nagyobb volna, de legalább volna infinitezimális esélye, hogy vásár- és ünnepnapokon velünk foglalkoznék. „Alom Kadmon”...? A „Kozmikus Buddha”...? A „Kozmikus Krisztus”...? A „Kozmikus Mohamed”...? Hát persze, ezekből üstökös-formán, idáig kilóg a lóláb: ezek „akarnak” velünk valamit: ha tetszik, tudomást vesznek mikrobotenyészetünkről csillaglakásunk kérgén; ha tetszik, „sajnálnak”.

Nincs mulattatóbb, de lebilincselőbb sem, mint a misztikusok bölcsekedésének elsüllyedt világa; az agnosztikus mindennapos tápláléka - így igaz. Mégis, mindazonáltal. Ma már, amikor kultúrmutációnk látóközelben van, tisztesség ne essék, szólván: a filozófus, aki idejét ilyen „entitásokra” vesztegeti, jobban teszi, ha szegre akasztja a mesterséget.⁸

Y (5) Mi lenne az, ami jelenleg örömmel töltene el? Milyen történések bekövetkezése adna teljes, maradéktalan, jó közérzetet?

R Nemcsak a gondolkozásnak vannak életkor-korrelátumai, az életérzésnek is. Ahogy az ember előrehalad a korban, ugyanabban a mértékben zsugorodik becsvágya is. Az idejére nem emlékszem, utoljára mikor „tomboltam örömben”. Így azután akármilyen változásra/történésre gondolok, a nyomában járó örömezés már igencsak viszonylagos.

Nemrég egy francia lapban azt olvastam a regényíró Sartre-ról, hogy „másodsorban mint filozófus is jelentős volt”. A fogalmazást visszatetszőnek találtam; villogni kezdtek hibajelző gombfényeim. Lehet, hogy valaki másod-harmad- és negyedsorban mást is csinál: fest, falukutat, zenét szerez, politizál, verset ír, gyereket tökéh a világra. Ám a filozófus-alkat (ha olyan, amilyenek a fogalmát meghatározó Püthagorász a gondolkozót leírja:) az olyan író vagy elsősorban filozófus - vagy sehogy.

Tizenöt bölceleti opuszomból idehaza alig valami jelent meg: nyugati kiadványaim elfogytak. Légyökereken „visszanőni” nem lehet. Lírámra is csak udvariasan bólogatnak, de nem ismeri/ismerteti senki. Félő, hogy erre a te interjúdra akad majd, aki felriad: gondolkozóval találkozott, de hogy életművem egészét ebből a néhány oldalból próbálja majd „kiszipni” - arra mérget veszek. Hogy bölceletem „betörésének” a magyar irodalmi tudatban örülnék? E „betörésnek” a könyvkiadás lerobbanása a kisebbik akadálya. A nagyobbik százados mulasztásaink summája; bölceletnek tekintünk olyan szellemtörténeti/kultúr-morfológiai, olvasmányos munkákat, amelyek a bölcelettel tán határosak, de nem azonosak; felemelők, szórakoztatók; hol neoplatonikus mélyengések, hol ájtati szógyakorlatok, hol meg divatfilozófémák honi szurrogátumai gyorstalpaló kurzuson. Olyik részproblémát a filozófia egészével tévesztik össze; olyik istenküldötte „misztikussal” - a megtalálás után keresést mímelő ál-kincskeresőkkel - elszaladnak az ellenkező irányba, ahol a filozófia domíniumainak nyoma sincs; mintha csak cseles sivatagi kísértetek elforgatták volna az irányjelző karókat.

A legrosszabbat még említeni se merem: az emigrációban találkoztam ezzel a harsányan kitrombitált meggyőződéssel, máig csodálom, hogy a „mi a magyar?” kérdéskör kutatói ezt nem sorolják fel, mint fajtánk elsődleges ismérvét: „a magyar embernek több esze van annál, semhogy a bölceletnek csúfolt ostoba haszontalanságra időt fecséreljen”. Ilyen a szittyia pennaforogató, ha tudatlanságának a jó lelkiismeret az argumentum inconcussum.

Örülnék-e, ha mellékalaknak felsegítenének a mai magyar filozófia rosztumára? - kérdezed. Sajna, ez kérdésnek ugyancsak hipotétikus: a magam személyében örülni aligha fogok tudni neki.

Y (6) Tudható, hogy irányzatoktól függetlenül alkotsz, az a ritka magyar író vagy, aki valóban független. Már a kezdetektől fogva száműzted írásaidból az ideológiákat s szinte az összes eszmét, amitől mások lángra gyúltak. Te miért tudtál volna (esetleg, ha nagyon muszáj) - lelkesedni?

8 Lásd még: A „Szikorka” - 13 old.; A demitologizálás mítosza - 36. [Filozófiai zárlatok (Epigrammata profana). Aurora-ezetóriák (8) - London 1992]

R A „forradalmár” fiatalságra ez a négy dolog jellemző:

- hogy agya képlékeny, és harminc éves koráig erősen befolyásolható,
- hogy ami bővületébe/hatalmába keríti, azt az eszmét kisajátítja és magáévá teszi, mintha tulajdon személyes kitalációja lett volna: az ideális plagizátor,
- hogy mialatt a megörökölt világot birtokba veszi, szent meggyőződése, hogy vele kezdődik minden. Hogy ami addig volt, az hozzá képest kismiska; színrelépése - és általában, minden lépése - korszakos,
- végül hogy tévedhetetlen. Ennek érzése annyira elúrhodik rajta, hogy végleges jelleggel kiterjeszti „forradalmának” érvényét az utókorra is. Fővesztés terhe mellett honi soit qui mal y pense.

Én se voltam se jobb, se más. Nietzsche járszalagján, kurta esztendőcskéig, mi tagadás, még Mussolini „intelligens” fasizmusával is rokonszenveztem (beszédei tele voltak Nietzsche-idézetekkel, verbatim, és az olasz fasizmus a képzőművészeti „izmusokat”, az építészetet nem bántotta). Utána Henry George következett, az „amerikai szocializmus” apostola. A múlt századvég óriása volt, ma már kevesen tudják, hogy a kínai fiatalok az amerikai egyetemeken tőle tanultak „forradalmat” s hogy a századelő kínai forradalma nem marxista, hanem georgiánus ihletésű volt. Mint építész, vonzott az „egyadó” eszméje, a telekértékadó „realista” felszólása: ez kirántja a tőkés alól a repülő szőnyeget azáltal, hogy építkezésre/költekezésre kényszeríti őket (kevesen tudják, hogy pl. Chicagót 80 év alatt a telekértékadó bevezetése tette az Államok második legnagyobb városává). Békés eszközökkel maga a forradalom: zseniális „egyszakaszos” filozófiája! Hivévé szegődtem és hozzáverődtem Csécsy Imréhez és köréhez. Hosszú évekig nagy tábora volt nálunk Henry George-nak, hívei még a pesti Városházát is meghódították, emlékezetem szerint a pesti körutakon még a huszas évek végéig szedtek telekértékadót. Így hát, amint látod, nekem is volt „hözönghős” korszakom; de mindezt - mihelyt bölcséleti tanulmányaim/jegyzeteim elnyeltek és orvos-barátaim útmutatásai alapján belekóstoltam a neurológiába - mintha elválták volna.

Amint látod, eleinte írásaiban volt „szög”, ami kibújjon a zsákból; ám azért, „városi” elméleteim mellett akárcsak a falukutatók, magam is észrevettem az országos falunyomort és mint valami minitúr „Kínát”, írtam le az országot Csodák országa Hátsó-Eurázia c. filozófusregényemben - hogy könyvnek és szerzőjének mi lett a sorsa, azt jól tudod. De abban igazad van, hogy utána ideológiáktól, irányzatoktól, „izmusoktól” teljesen függetlenül dolgoztam; ami nem „érdemem”, sem nem „kiválóságom” jele; hanem természetem hihetetlen konoksága volt. Függetlenségemet önfejűségem biztosította s oly „adottság” volt, mint a ráknak hogy ollója van vagy hogy keszegjár. Lelkesedni? Ó - tudtam volna, nagyon is: de mert Coudenhove-Calergi gróf⁹ Európa egyesítését célzó mozgolódása a pompázatos kiadványoktól eltekintve ábrándkergető ámoltyágnál akkor még nem volt egyéb, beértem a részmegoldással: őszintén, igazán és tetteleg rajongtam Jászi Oszkárék kirajzolódó ábrándjáért a földabroszon: Közép-Európa egyesítéséért. Ez az államszövetség a Baltikumtól az Adriáig 120 milliós ütközőállamot varázsolt volna a németiség és a szlávság fenekedő tömegei közé - azért mondom, hogy „tetteleg”, mert, mint tán tudod, ennek a „mozgalmasdinak” is megadtam az árát.

De azokat a börtönöveket már kihevertem s ha valamiért meg lelkesedni tudnék, amennyiben a politika a lehetőségek művészete s feltéve, hogy nem késné le történelmi lehetőségének lélektani pillanatát - az: Európa egyesítése volna

- a Föderális Európai Államszövetség, az igen! Azért még tudnék lelkesedni - persze angol barátaim nagy fájdalomra, hiszen a szigetország közhangulata föderáció-ellenes. Régi hagyomány ez náluk; egyrészt az angol ember tudatában egy-egy európai ország úgy él, mintha akkorka volna s nem nagyobb egy-egy angliai grófságnál; másrészt Európa nagyhatalmi megosztottsága és e megosztás fenntartása - az angol külpolitikának oly megörökölt dogmája, amely még Napóleonra és a szigetország világbirodalmi múltjára megy vissza: Albion ebből a ködből képtelen kitalálni.

9 Richard Coudenhove-Calergi osztrák arisztokrata 1923-ban Paneuropa címmel könyvet adott ki; kezdeményezését Aristide Briand francia államférfi is támogatta. A mozgalmat elsodorta az 1930-as években kirobbant gazdasági válság.

Y (7) Az írásbeliség eltűnik? A gondolkodás megszűnik? Visszazsugorodunk egyetlen ponttá, sejt-szerű valamivé, s más léptékben, kicsiben vegetálunk tovább? Tudom, tudom. A multiverzum. De akkor is. Szeretnék valami bizonyosat tudni a távoli jövőről. De mit?

R Emlékszel tán, Petroniusznál - Trimalchiónak, a rabszolgakereskedő bankárnak a lakomatermében volt egy klepszidrája (óra, amely a víz csurgásával méri az időt). Valahányszor ez a lepszidra jelezte az órát és a félórakat, egy kürtös rabszolgának az volt a dolga, hogy kürtszóval jelezze és tudassa a Gazdával: mennyi idő csurgott le életéből. Szíves örömet éltem volna az Antoninusok alatt (és írnám ezeket tuszkulánomomban, Rómától nem messze), de nem mint rabszolgakereskedő bankár, hanem mint szabad római polgár és patrícius. Nincs rabszolgám s nem hordoz senki utánam ezüst urinariumot, hogy ott ürítsek, ahol kedvem tartja s másik rabszolgám sincs, aki rózsavizes tállal követne, hogy utána belemártva ujjbegyeim, a rabember hajába törülközzem; de klepszidráim - az van, könyörtelenebb, mint Trimalchiónak s mostanság nagyon is gyakran idehallom: az időjelző núbiai kürtje idáig rivall. Mit akarsz tőlem, barátom? A Holnapot vagy a Harmadik Évezredet? Milyen bizonyosat szeretnél tudni mekkora távol jövőről? E (szívélyes) provokáció nélkül is, a kelletténél többször eljátszottam már azt, hogy iu. 2500-ból, vagy épp 3000-ból visszatekintve, mint történelmi fossziliákat vizslatom kortársaimat. Veszedelmes játék, melyért megróhat a Politikailag Korrekt Gondolkozás zsarnokuralma csakúgy, mint ahogy látatlanban indexre tehet a Vatikán. Elkívánnád, hogy kockáztassam ezt, ahogy Nostradamuszt is indexre tette, és jó is volna ugye, ha én is, százanként felfűzött négysorosokban, már mindjárt megrímelve tálnám elé a jövőt? Ahogy ő tette, 1555-ben közreadott, Centuries astrologiques c. munkájában¹⁰, melynek indexre tétele nem sokáig váratott magára. De - Epikurosz dictumára - változatot is költhetnél: „Nem félek a távol jövőtől. Mert ahol én vagyok, ott nincs a távol jövő; és ahol a távol jövő van, ott én nem vagyok”; s akkor sikerül kérdésed drámaiságának élet elvonnunk (nem egészen, de valamelyest).

Nos, vátesz nem vagyok, sem olyan „transzot” tettető misztifikátor; s ebben a te futurologiai kérdésedben sincs más módszerem, csupán a józan extrapoláció: tények, ismeretek kihosszabbítása - a látómezőn kívül eső összemetsződések kiszervezése

az írásbeliség? Már miért ne tűnének el? Eltűntak a capsák, el a capsarius: volt, aki elsíratta az írástekerceszt és a tekercestartókat tároló-rendegető graeculuszt

a gondolatnak sokkal jobb rögzítője lesz a „mikrocsip”, a belőlünk serkedő új nemzedék már a bölcsőből utánanyúl és kitalálja, amit nekünk még tanulnunk kell. Fél évszázad múlva a nyakunkban lógó fordító-bigyók segítségével idegen nyelveken tucattal kommunikálunk

a 18. század ipari forradalma eltörlődik a számítógépek több hullámban érkező széltölcserforradalma mellett. Igaz, rombolni is fog: végigszánt képtárainkon, archívumainkon; memóriánk tárolójának számos, terhesnek és használhatatlannak bizonyuló, vajákos klenódiumát/fantomfogalmát elejti, nyelvünket (ahogy pereg és ahogy gondolódik) megreformálja, mitologizmáink leltárából drasztikusan selejtez és mi elsírattuk a Frigyládától a Palládiumig, a Kaaba-Kőtől Buddha Zápfogáig mindenünket és szörnyűden boldogtalanok leszünk

ugyanakkor gondolkozásunk perimétere nagyra tágul, potenciálja a többszörösére ugrik

visszazsugorodunk sejt-szerű valamivé? Már nem kell: azok vagyunk: mikrobotenyészet a Föld kérgének beélhető tájain; sohase voltunk a „teremtés koronája”, csupán megtűrtjei, a fauna egy viszonylag sikeres speciese: predátorok, közreékelve a bennük élő baktériumoknak és a körülöttünk tanyázó eleven húsnak; későnjövő parvenük, akikről mit se tudnak a világtengerek élőközegében azok, kik, volumenre, a bioszféra kilentizedét teszik

a fehér faj ma a Föld lakosságának 13%-a; félévszázadon belül ez 8% alá csökken. A tendencia világos, de harmadik ezredév is beletelik, amíg fajtánk/ borszínünk/hegemóniánk hamvába hull s mi beolvadunk. Ami belőlünk, mint „pátrimoniumból” a fordítások szűrőin átpaszírozható és a

10 melynek tán egyik leghíresebb quatrain -je a forradalom Noyade fait jósolja meg: «Des principaux de cité rebelle / Qui tiendront fort pour liberté r'avoir / Detrancher masles, infelice meslée / Cris, hurlements a Nantes piteux voir („A Forradalmár ki Házában székel: / Népét a Szabadságért veszni rendeli / Látni is szörnyű: Nantes jajveszékél / Sok boldogtalanja sír s halálát leli”)

kultúrákat szétválasztó szakadéksivatagokon átrángható - édeskevés. A semmibe suvad, amit a vezérfáklyát megöröklő új fajkonglomerátumok érdektelennek találnak - átlépnék, otthagynak, visszalöknék. Sovány vigasznak, meghamisítva: „tovább él” belőlünk az a kiskevés, ami vámolatlanul megmarad

mi az, ami tovább él? Ha a két szemed kisérod, akkor sem tudod elegendőképp elgyászolni, ami ott, akkor végveszélybe kerül. A történelmi érzék. A múlt idő becse, tisztelete, továbbvitelének felépített reflexe: az iránta való kandi kíváncsiság. Sose gondoltuk volna, hogy az is korszakhoz kötött. Ha a történelmi érzék ebbe a kultúrmutációba belepusztul, olyan érzéketlenségnek leszünk a tanúi utókorunk újabb nemzedékeiben a történelem iránt, amilyen az ottomán törökök érzéketlensége volt: rajta ültek az ókor kincses építészeti örökségén és vagy nem is tudtak róla, vagy számba se vették, vagy renyhén, hanyagul: rombolták. Az athéni Parthenont löporraktárnak használták, 1684-ben a robbanás kibelezte a „Kóré” márványtemplomát. Félő, hogy a harmadik évezred eszmei meteorviharának ez is, a történelmi érzék is áldozatául esik - s akkor jaj nekünk. De: a Thesszalonikéi cirkuszmészárlás, Dzsingisz Kán koponyagúlái, Szicíliai Vecsernye, Szent Bertalan-éj, a mitraillade-ok, a noyade-ok (az ariánusokkal a Boszporuszon, az arisztokratákkal a Loire-on), a Polpot népirtás, az orosz, a kínai Gulág és ezernyi-ezer Holokauszt ahány csak volt - mindenre ráterül a feledés kőomlása. Vastagbőrűek vagyunk és túlélők. Ekkora áldozat kell kirajzásunkhoz a szomszédos ürbe, hogy megkíséreljük az arra alkalmas kísérő aszteroidák belakását¹¹.

Ha számba vesszük, hogy Consensus Gentium megdönthetetlen alapigazságát döntötte meg az idő és ette szét a feledés királyvize - akkor nincs mit csodálkoznunk a mondottakon. Ez «alapigazságok», az emberiség lajstromba foglalt tévedései amilyen nyomtalanul tűnnek el, olyan szívósan ragaszkodnak a hazugságösszjátékhoz, amelynek egyúttal öreghorgonyai, különösen ha a hazugság aranykupolás, sokemeletes, teszi a dolgát, bankhálózata van, ingatlanai százával: még mindig világerdekeltség, jól üzemel s beválik

nem szabad elfelejtened, hogy az emberiség „zömmel” hihetetlen primitív, igényeiben és életvitelében, elméjével a digitális, „kettőig-számoló” számrendszeren mászkál; reflexeiben prekondicionált, mint Pavlov kutyája és ráadásul farkaskodóan örömelvű: időbe telik, amíg a Consensus Gentium egy-egy „üdvözítő” Nagy-Nagy Igazságát megemészti/elgázosítja/salakjával lerakja

már valamikor mintha meséltem volna: volt egyszer egy rémlátomásom. Úgy rémlett, hogy az emberiség álmodik; és ez a felocsúdás utáni magáratálalás voltaképp felcseperedésének és felnőtté válásának a históriája az ezredévek léptékén; s így hát szellemtörténetünk nem egyéb, mint ebből az álmodásból való lassú, fokozatos felébredés

Teiresziász ugyan nem vagyok, de gondolom, földrengést előre érző kutyának elkelnék

tudom, tenyérbe mászó tételek - égetni való eretnenségek; de sose rejtettem véka alá, ami bennem gondolódik. Végezetül hadd iktassak ide egy apróságot, hogy ezzel zárjuk az eszmecserét. Legutolsó könyvem ¹²előszavául szántam, de kiadó-társam lebeszélte: micsodás captatio benevolentiae az, amivel megbotránkoztatok mindenkit s elidegenítem az olvasót?

Kihagytam. Máig bánom. Hadd adjam itt közre - a címe;

Archeológus-szemmel

And on the pedestal these words appear:

¹¹ lásd még: Futurológia - lóugrással - 107 old.; Post-Nostradamus - 121; Afrika táncol - 128; Im Banne des Geistes - 137; Előretétekintés - visszapillantással - 145 [Filozófiai zárlatok (Epigrammata Profana). Az Aurora Ezotéria-sorozatában (8) - London 1992]

Továbbá: Csacsifogat - 31 old.; Ezredforduló - 45; Termeszek tanulsága - 71; A szabadságeszme fundamentalistái-90; Akartok csatavesztést?! - 95; Az iszlám fénykora - 125. [A fülem mögött. Aurora Ezotériák (9) - London 1994]

Továbbá: Komputer-racionalizmus és történelmi látlelet - 29 old.; Kultúrvandalizmus., «Kultúrvandalizmus»?! 3S; Tempora mutantur - 219; «Nyugat-sovinizmus» - 249; Rendhagyó futurológia I-II. - 244; Félelmünk a jövőtől - 266; Előretudásunk a jövőről - 268 [Álomjáró emberiség. Aurora-Ezotériák (10) - London 1966]

¹² Álomjáró emberiség. Aurora-ezetóriák (10) Hyperion-Press - London 1996

my name is Ozymandias, king of kings:
Look on my works, ye mighty, and despair!
Nothing beside remains. Round the decay
Of that colossal wreck, boundless and bare,
The lone and level sands stretch far away¹³
Shelley, Ozymandias

Archeológus szemmel nézlek benneteket; mintha ahhoz, hogy lássalak is ásnom is kéne olyanokkal kell aszinkronban együtt élnem, akik máskülönben - régész szemmel - mintha „leletek” volnának; és nem kis erőfeszítésembe kerül a mimikrizálás, hogy magam is annak látszódjam, noha nem vagyok az

ugyan hogy is lehetne mainapság, valakire is, a szemére tuszkolni, elméjére ráerőszakolni a magam látásmódját?

be- és átlátni, értelemközeibe hozva ráfókuszolni arra, hogy a mi „időnk” prezenciája semmiben sem különbözik a múltak „jelenvalóságától”

ráfókuszolni arra, hogy jön idő, és Krisztus Urunk («Urunk»?!) keresztthalála éppoly hidegen hagyja az utókor embermilliárdjait, mint ahogyan a mai embert nem foglalkoztatja Ozirisz, Bakkosz, Tammuz, Attisz és istentársaik széttépetése - mármint ha hallott róluk egyáltalán; ha meg közlik vele, a szeme se rebben

nem győzők ámuldozni rajta - hiszen kénytelen is vagyok vele, de meg előszeretettel művelem: lesem az álomjáró emberiséget. Hogy mi hitelét vesztett eszméknek ad hitelt, mi érvénytelen munkafogalmakat tart mesterségesen érvényben; mi bukott koordináta-rendezőkkal méri be helyét a téridő négy tengelyén, lévén, hogy még mindig csalálmai a mankók, amelyekkel halagdogálni - a koponyás útjelző karók, amelyek után tájékozódni tud

ha majd csalálmaiból már csak annyi marad, amennyi a Shelley-sonett révén elhírhedt „Világuralkodó Nagykirály” Ozymandiászból maradt - gigantikus gránit-szobrából a két gigászi láb (törzse rég elásva s dögledezőben a homok alatt) - és féltve-ajnározott kincses csalálmaiból, az iszlámból, a pátvallásból, a nagy mitologizmatából csupán a kallódó két láb gránitcsonkja darvadozik „lelőhelyén”: az akkor-élők, akik már látják, onnan visszatekintve, amit innen, előretekintve, ma, látok én, azok majd fogalmat alkothatnak, hogyan láttam-lestem-néztem kortársaimat, archeológus szemmel - hozzájuk-gondolt „ásatásaim” régésztelepén.

13 „...A talpkövön kevély igék sora: / «Király légy bár, jöjj és reszketve nézz: / nevem Ozymandias, Urak Ura». / Más semm¹ jel. A roppant rom körül / határtalan szélesre s hosszúra / a holt homoksík némán szétterül.” (ford.: Tóth Árpád)

Vakhit és gyanakvás

A vakhitról és a gyanakvásról szólva először azt kell eldönteni, hogy mifajta vakhitról és mifajta gyanakvásról beszél az ember.

Vannak olyan emberek, akik természetüknél fogva hajlamosak a gyanakvásra, míg másokat rossz személyes tapasztalataik tesznek bizalmatlanokká és gyanakvókká, esetleg még embergyűlölökké is. Hasonlóképpen, vannak olyan emberek, akik természetüknél fogva hisznek mindenkinek és elhisznek mindent. Amennyiben mindent elhisznek, habár tapasztalatból rá kellett volna jönniük arra, hogy megtévesztik vagy becsapják őket, az ő hitüket is joggal lehet vakhitnek nevezni. Az állandóan gyanakvó embernek, mint ahogy a vakul hívő embernek is, rossz az emberismerete; ezzel elsősorban önmagát - és esetleg családját bünteti még. Inkább nevetséges, mint tragikus jelenség, akkor is az, ha szerencsétlen. Moliére Misanthrope ja és Orgon-ja jól példázza e két típust.

De a vakhit és a gyanakvás vagy a bizalmatlanság válhat tömegpszichózissá is. A társadalmilag veszélyes vakhit fanatizmus. A társadalmilag veszélyessé váló gyanakvás, bizalmatlanság, rokonságot tart a cinizmussal, ha nem is teljesen azonos vele.

A vakhitet és a gyanakvást - mint tömegpszichózist - meg kell különböztetnünk egyrészt a hittől, másrészt pedig a kételkedéstől.

Mind a hit, mind a kételkedés hozzátartozik a „conditio humana”-hoz, az ember sorsához. A hagyományt nem szoktuk minden pillanatban kérdőre vonni, ahogyan elhisszük többnyire azt is, amit a hozzáértők egy dologról mondanak vagy amit jó barátunktól hallunk, ha nincsen erős indokunk rá, hogy szavukban kételkedjünk. Ritkán tudunk valamit teljes bizonyossággal, s így a pusztán megközelítő tudásunkat a hit változtatja bizonyossággá. Hiszünk valamiben, hiszünk valakiben - mondjuk Istenben - hiszünk valakinek - mondjuk a szerelmünknek vagy a szemtanúnak. Hiszünk abban, amiben nincs okunk kételkedni, hiszünk annak, akit szeretünk, megbecsülünk, vagy aki tekintéllyel van felruházva. Enélkül nem tudnánk élni. De a kételkedés képessége nélkül sem tudnánk élni. Igaz, a kételkedés mint általános magatartásforma, modern jelenség. De bizonyos dolgokban, bizonyos emberekben - mondjuk egy kijelentés igazságában vagy egy ember igazmondó voltában - időről időre minden ember minden korban - egyéni tapasztalatára támaszkodva - kételkedik.

A vakhit - mint fanatizmus - egyik legfőbb jellemzője, hogy a fanatikus nem tud a tapasztalatok rétegei között különbséget tenni. Mindenben, amiben hisz, abszolúte hisz. Hitének nincs udvara, nincs központja és perifériája. A hit normálisan úgy működik, hogy a központban rendíthetetlen, míg a periférián megengedi a kételkedést. Helyet ad a tapasztalatnak, ha nem is mindenben. A vakhit azonban manipulálja az egyéni tapasztalatot, minden tapasztalatot preformál és eleve meghatároz. Ezt fejeztem ki azzal a gondolattal, hogy a vakhit esetében nincs különbség a központ és a periféria között. Ennek következtében a vakhit a condition humana egyik alapvető elemét, a kételkedést, az egyéni gondolkodás, az egyéni tapasztalat, törvényén kívül helyezi. A hit maga nem racionális, mivel az, amiben hiszünk, nem demonstrálható, vagy legalábbis az, aki hisz, az nem demonstrálja. De a hit nem is irracionális, mi több, racionális gondolkodás hit nélkül lehetetlen. A vakhit ezzel szemben irracionális, annyiban az, amennyiben a kételkedést törvényén kívül helyezi, bár nem zárja ki a logikus gondolkodást. Az effajta gondolkodás termékét nevezte József Attila még nem gondolt gondolatnak.

A vakhit tömör, homogén ötvözete a szenvedélynek és az eszmének - ideológiának - és így nagy erejű motiváció. Félelmetes és hatékony identitásteremtő. Legalábbis rövid távon az. Ugyanakkor nagy mobilizációs ereje is van. Mikor a vakhit mobilizál, akkor tömeghisztériáról beszélünk. Az efféle tömeghisztériát jól ismerjük a modern totális rendszerek virágkorából. A tömeghisztéria részben spontán, részben pedig a törvényen kívül helyezéstől való félelem szítja.

A vakhit és a kételkedés nem fér meg egy csárdában. Ugyanakkor a vakhit gyanakvással párosult. A gyanakvás rokonságot tart a kételkedéssel, mivel a hit vagy bizalom hiányát fejezi ki. De a hit hiánya a gyanakvás esetében felfokozódik. A vakhit világában senkinek sem hisznek, és mindenkire

gyanakszanak, aki nem osztozik a vakhitben. Mindenki gyanús, aki nem ugyanabban hisz, és nem ugyanúgy abszolúte hisz, mint mi.

A gyanakvás, mint tömegpszichózis más természetű. A gyanakvó senkinek nem hisz és senkiben sem hisz. Egy világot akkor sodor magával a gyanakvós neurózis, ha általánosan elfogadottá válik az a gondolat, hogy senki sem tisztességes, mindenki saját érdekeit szolgálja, minden érték csak ruha, mellyel a meztelen érdekeinket hazugul felöltöztetjük. A gyanakvásnak, mint tömegneurózisnak más a logikája, mint a vakhitnek. A vakhit gyanakvó is, de a gyanakvás nem fanatikus. A vakhit ugyanakkor nem nyit utat az önmagában való kételkedéshez, míg a gyanakvás, mint tömegneurózis, többnyire utat nyit a fanatizmusnak.

Az utóbbi időben Magyarországon elharapódzott a gyanakvós tömegneurózis. Ez önmagában véve is problémát jelent, hiszen a hitnek és a kételkedésnek nincs tömegmobilizáló ereje. Gondolkozó, szabadságukkal okosan és szenvedélyesen élő állampolgárok hisznek és kételkednek. Félő, hogy az általánossá vált gyanakvós szelleme utat nyit majd a fanatizmusnak is. Félő, de hálistennek, nem szükségszerű.

Bohár András

Szkepszis, modernitás és sors

Bölcseleti rekonstrukciótöredékek

„Az a modern filozófus, akit sohasem fogott el a sarlatánság érzése - olvashatjuk Kolakowskinál -, olyan sekélyes szellem, hogy műveit nemigen érdemes forgatni. (Leszek Kolakowski: Metafizikai horror. 1994. Osiris Századvég Kiadó, Bp., 7. o.) Ha ezt az állítás komolyan vesszük, s szerzőnk munkája is ezt feltételezi, akkor ennek többfelé ágazó következményével szükséges szembesítenünk gondolatmenetünket. A „kritikai modernizmus” metafizika bírálatának néhány pontját kísérjük meg újragondolni. Az önmagát megkérdőjelező korszellem ígézetében fogant szkeptikus egofenomenológiát (Kolakowski), a modernizmus igenlését, a lehetséges kérdések irányait (Habermas), valamint azokat a rossz metafizikáját „meghaladni” kívánó kísérleteket, amelyek új színben tüntethetik fel az erkölcsileg is releváns cselekvések sorsunkat érintő jelentéseit (Tengelyi László).

(Szkepszis és annak tudása) Amikor Kolakowski a „metafizikai horror” metafizikáját hívja segítségül a modern filozófiai tudat és bölcseleti beállítódás számbavételéhez, akkor egyúttal, akár szándékosan, akár akaratán kívül, egyfajta értékítélet előfeltételezését is elénk tárja. A főbb pontok a következőképpen körvonalazhatóak. A filozófia tradicionális európai változatai egyetlenegy lényeges kérdést sem tudtak kielégítően megválaszolni, s ma már az is lehetségesnek mondható, hogy a legkülönbözőbb nézetek egyszerre, egymás mellett jelentsék be érvényességi igényüket; legyen szó a nominalizmus vagy realizmus kérdésfeltevéséről, az erkölcsi racionalizmus és legalizmus avagy relativizmus megfontolásairól, de éppúgy ide sorolhatók a teológiai és szemantikai világértelmezési kísérletek is, amelyeknek igenlése és tagadása egyaránt lehetséges filozófiai problémákat hoznak mozgásba. Mindezzel azt kívánja érzékeltetni Kolakowski, hogy reménytelen vállalkozás ma már az, hogy egyetlenegy nézőpont, érvényességi forma uralmát bárki is sikerre vigye. Pusztán egyet tehet - véli szerzőnk Jaspers gondolatmenetéhez kötődve -, beismeri, hogy filozófiai ténykedése nem több, mint buzdítás a tudás reménytelen keresésére, azaz nem magának a tudásnak a valamikor is lehetséges megtalálása, csak a határok bemérése.

S ehhez kapcsolódik Descartes cogitójának újragondolása, aminek kapcsán lehetetlennek nyilvánítja az egy szubjektumra alapozott „metafizika” nyomán kimunkálható tudás fogalmát, s

pusztán az észlelés intuitív tudósításaként fogja föl a cogitót. Ebből következően a szubjektív realitáson kívül eső dolgok nem igazolhatók a cogito paradigmájával. Ám a probléma akkor is megmarad. Mert ha az igazságot gyakorlati szempontjából lényegtelennek is nyilvánítjuk, hogy rendelkezésünkre áll-e vagy sem a létezés intuitív észlelése, mindez még nem jelenti azt, hogy magát a „miértre” vonatkozó kérdést és változatait is feledhetőnek nyilvánítsuk. A nietzschei válasz sem teljesen problémamentes, hogy ti. a gyakorlati hasznosság fölött álló igazság iránti vágy az emberi gyengeség számosságának csupán egyik jele, az hogy nem tudjuk elviselni saját magányosságunkat, nem tudunk önnön akaratunkra támaszkodni, s valami végső rend után kutatunk. Lehet, hogy ez a „gyengeség” - mondja Kolakowski - maguknak a dolgoknak a rendjéből következik. Hiszen, hogy is kételkedhetnék az örök igazságban, ha legalább gondolatilag, s praktikus igényeink szerint is, nem feltételeznék lehetőségességét. Az „elrendezett világban” való létezés igénye tartós emberi jellegzetességként vehető számba, amelyet mind a vallástörténet mozzanatai igazolnak (hagyományok, üdvtörténet), mind azok a kísérletek, amelyek az egzisztencia-értelmezésnek ezeket a vonásait emelik ki Bergsontól, Husserlen át Heideggerig és Sartre-ig.

Eképpen az Igazság és Abszolútum kutatása kulturális tradícióink és emberi elménk sajátosságaként jelenik meg, s bármely részigazság (empirikus, matematikai) csak az előző egészek részeként értelmezhető, csak így jelenthet valamelyest bizonyosságot. Kolakowski elemzéseiben az előző probléma-megjelölésekhez kapcsolódva értelmezi újra a neoplatonikus és középkori teológia kimagasló teljesítményeit. Következetes logikával mutat rá azokra az „ellentmondásokra”, amelyek a szenvedő Isten és teremtő Isten között feszülnek, amelyek átjárják a Semmi, az Egy és a Lét hierarchikus viszonyát (Damaszkiosz), s végül a Semmi kimondhatatlanságába torkollnak (Pseudo-Dionüszosz). Innen már csak egy lépés a nyelv határainak, korlátainak kimondása, s a visszalépés gesztusa: hogy mégis, mi az, ami kimondható. Az semmiképpen sem tehető beláthatóvá, hogy mi az, amiben kételkedhetem, s mi az, amiben nem, jegyzi meg Husserl fenomenológiájának méltatása kapcsán Kolakowski. Így marad a véges lény világba vetettségének és az ontológiai státuszának a kimondása, s azoknak a kérdéseknek az elhagyása, amelyek az emberi fenomént pszichológiai és kognitív dimenziók mentén kísérelte meg rekonstruálni (Heidegger).

A két metafizikai „horror-koncentrátum” között ingázó Kolakowski - Abszolútum és Cogito -, miután mindkét komponensről kimutatta, hogy az a tulajdonképpen semmibe oldódik, Jaspers nyomán a megoldásokat kezdi kutatni. Egyfelől az elfogadás lehetőségének gesztusa mutatkozik, mikor ő is belátja a Transzcendencia és Egzisztencia együttlétezését, s hogy a felvilágosodás tudományfogalmának következtében ignorált, semmibe taszított egzisztencialitás és abszolútum magyarázó elvei nélkül nem lehet átfogó tudásunk, ismeretünk a világról, s szükségképpen jelennek meg Jaspers fogalmi kísérletei. Másfelől saját kritikai mozzanatait jeleníti meg, mikor a jó és rossz cselekedetekhez köti a lét gyarapodását illetve silányodását, s ezt egy közösségi lét keretébe helyezi, ahol a múltból való tudás éppoly relevanciával rendelkezik, mint a jövő kimunkálhatóságának hite a „mindenkori jelen” tükrében. Ennek fényében már kirajzolódhat az abszolút nyelv lehetetlenségének koncepciója, ami magával hozza a „minden metafizika” egyaránt lehetséges logikailag igazolhatatlan toleranciáját, és annak a koherens nyelv megteremtésének lehetetlenségét, amelynek keretében igazolhatni lehetne egy minden kritikát magába fogó és mindenek felett álló lételméletet (hisz valamely dolog felsőbbrendűsége nem igazolható saját nyelvén).

Kolakowski a horror metaphysicus, a Legfelsőbb Bíróság filozófiai rémképétől óv minket: visszavonva a filozófia igazságkutatásának kizárólagos jogát és az igazság megállapításának monopóliumát. Eddig egyet is érthetünk Kolakowski elemzéseivel, azonban egy ponton mégis kételyt támaszthat bennünk, mikor megkérdőjelezi az ontológiailag megalapozható hermeneutika lehetőségét. Itt végső soron azzal szembesülhetünk, hogy egyfajta hegelianizmushoz kötődő, abszolút jelentést legalább implicite feltételező Gadamer olvasatot helyez szembe Kolakowski az egyén produkcióiban megnyilvánuló szándékkal, az intuitív aktusban megmutatkozó megértéssel. A nyelven keresztül megjelenő szimbólumokba foglalt történelem- és kultúraértés kreatív és

felfedező jellegzetessége mögött Kolakowski szerint az a herneneutikai előfeltevés húzódik meg, hogy a megértés során nem pusztán saját tetteinket, gondolatainkat rekonstruáljuk, hanem létezik egy tőlünk független Szellem is, amely ha nem is feltétlenül az Univerzum tökéletes uralkodója vagy az időtlen Abszulútum, de semmiképpen sem a sajátunk. Vagy ha a tudományos pólus hasonló indíttatásait nézzük, akkor Piaget szerint a kisgyermekkorának megfelelő állapot avégső kérdések és okok kutatása, ezért a felnőtt ember effélékbe nem bocsátkozik.

Kolakowski alapattitűdjéhez hűen most is igazodik az eltérő kérdésfeltevések lehetőségéhez: a végső szkepszis kinyilvánításához. Lehet, hogy mégis van a világnak, a kozmosznak egy titkosírással írott könyve, s miért ne foghatnánk ennek kutatásába? Ám mindez mégsem közölhető világos nyelvi formában, hisz sem azt nem tudjuk elképzelni, hogy milyen lenne az univerzumból írott könyv, ha egyértelmű üzenete lenne; sem azt nem láthatjuk be, hogy miért is rejtélyes ez az üzenet, ha már fény derült rá. Eképpen a munka záró sorai is, mintegy kinyitva-lezárják a horror metafizikájáról szóló bírálat fejtegetéseit: „S nem tűnik-e valószínűnek a feltevés, miszerint ha „lenni” értelmetlen, az univerzum pedig jelentés nélküli lenne, akkor nemcsak arra nem lettünk volna soha képesek, hogy másként képzeljük el, hanem arra sem, hogy éppen ezt gondoljuk: azt, hogy „lenni” valóban értelmetlen, és az univerzumnak nincs jelentése.”

(„Az ész egysége hangjai sokféleségében) A modernitás filozófiatörténeti problémáinak áttekintése, amelyet megkísérlünk a habermasi kontextus szerint vázolni (Jürgen Habermas: *Nachmetaphysischen Denken*. 1992. Frankfurt am Main. Válogatott tanulmányok. 1994. Atlantisz Bp.) többszörösen alkalmat adhat kérdésünk újrafogalmazására. Elfogadjuk, mintegy kihívásként, a Kolakowski nevével jelzett fenomenológiai szkepszis kérdésfeltevéseit. Melynek beállítódásához, Habermas szerint, az antiszcientizmus tekintetében kapcsolódhat az egzisztencia-megvilágosodás és filozófiai hit összefoglalásának kísérlete (Jaspers), a misztikus gondolkodás újrafelidézése a létről (Heidegger), a filozófiának mint nyelvterápiás kezelésnek az értelmezése (Wittgenstein), a dekonstruáló tevékenység (Derrida), valamint a negatív dialektika mindent visszájára fordíthatónak vélő kísértése (Adorno). Így nemcsak az válik újabb kérdések kiindulópontjává, hogy vajon az értelemadás gesztusa pusztán az egón belül ölthet alakot, s hogy ez még ugyan felismerhetővé, beláthatóvá tehető, az alteregó szerepeltetésével, - hisz mindez nem pusztán praktikus okokból szükséges, mivel nélküle még elgondolhatóvá sem tehetnénk saját szubjektumunkat. De azokra a neuralgikus pontokra is rákérdezhetünk, amelyek a mindennapiság és nem-mindennapiság köré fonódó filozofálás körül kikristályosodnak, hogy végül Habermas gondolatmenetéhez kötődően magunk is megfogalmazhassuk, mennyiben járul hozzá a kommunikatív racionalitás társadalomfilozófiai elmélete sorskérdéseink újraértelmezéséhez.

A metafizika-kritika hagyománya Kanthoz kötődően, mindig is a sokféleség, heterogenitás jelenlenségét helyezte vizsgálódása középpontjába. Annak számbavétele, hogy az eredetre összpontosító, bár a mitikus kapcsolódást megtagadó gondolkodásmód, milyen kérdéseket vet föl azonosság és különbözőség, objektív és szubjektív egység, pozitívizmus és historizmus és a nyelvi meghatározottságok homogenitásának kérdésében: többfelől is izgalmasan bontja ki modernitás értelmezését. Plótinostól Heideggerig az azonosság és különbözőség eltérő megjelenésformáinak vizsgálata és rendbe szervezése a sokféleség mindenkor jelenlévő másságának kihívásait érzékeltette. Eképpen a tudatfilozófia azt a problémát gondolhatta újra Descartes, Kant, Hegel és Schelling opuszainak közvetítésével, hogy az egyedi és individuálisan létező ember miként szerezhet tudomást szabadságának, tudásának, történetiségének és transzcendens mivoltának jellemzőiről, határaitól.

Ezt követően már magától értetődőek a történeti tudat alakváltozásait számba vevő paraxis és egzisztenciál-filozófiai vizsgálódások. Habermas szemléleti frissessége abban rejlik, hogy a modernség eltolt, eltolódó horizontját, nem pusztán destrukcióként állítja elénk, szembehelyezve a lehetséges „modern-utániség” kritikái jellegzetességeivel, hanem megmutatja a fordulópontokat. Amelyek nyomán értelmezhetővé válnak a modernitás összefüggésrendszerét jellemző együttthatók, a kritikus pontokkal egybevetve. A kritikai szándék ebben az alaphelyzetben is az,

hogy olyan látószögéből tekintsünk a filozófia metafizikai örökségére, ahonnan az árnypont önmagát is felszámoló metafizikai pozíója, valamint a végrehajtás során felmerülő és ma is aktuális kérdések ismételt megfogalmazhatóvá váljanak. S ha azt kívántuk érzékeltetni Kolakowski kapcsán, hogy milyen szkepszist húzhat maga után egy egoisztikus fenomenológiai látásmód, kiiktatva a lehetséges ontológiai-hermeneutikai kapcsolódási pontokat, akkor Habermas kapcsán azt jelezhetjük, hogy századunk eltérő irányú kérdésfeltevései az analitikus filozófiától a fenomenológiai-hermeneutikai megközelítésekig, mennyire sokféle kérdések-mezőt tárhatnak eléink a társadalomban élő ember cselekvésének filozófiai reflexiójáról.

Alapvető Habermas azon meglátása, legyen szó bármely mértékadó filozófiai irányzat problémafelvetéséről, hogy szakítás fedezhető fel a hagyományokkal a metafizikai gondolkodáshoz való viszony tekintetében, a lingvisztikai fordulat irányait figyelve és a teória és praxis viszonyának megítélésében az utóbbi rehabilitációjával. S érdemes emlékeznünk azokra a párhuzamokra, amelyek nyomán Habermas felidézi a lehetséges pozitív és negatív hozadékokat. Az eljárások racionalitásának új típusa a filozófiai megismerés primátusa alól húzza ki a talajt; a történelmi-hermeneutikai látásmód, a végesség dimenziójának felismerésével az alapfogalmak transzcendentális jellegét kérdőjelezi meg folyamatosan; az érintkezési formák és az életformák eltárgyasítását és funkcionalizálódását kísérő kritika a tudatfilozófia és nyelvfilozófia paradigmaváltását hívja életre; s végül az életvilág filozófiai leírásának, értékelésének koncepciója a teória klasszikus elsőbbségét rendíti meg a praxissal szemben. Azonban a kritikai pozíció is megfogalmazható - mondja Habermas. Hisz ezek a filozófiai programok, mintegy lemondtak a hagyományos Egyre, Egészre irányuló kérdések megfogalmazásáról, s egyfelől saját tárgyterületük és módszerük lehatárolásához fordultak (fenomenológia, analitikus filozófia), másrészt az irracionalitás irányait érzékeltették az egzisztenciál-filozófiáktól a nyelvterápiás beállítódásokon keresztül a dekonstrukció és negatív dialektika kimunkálásáig terjedő kísérleteikkel. Mindkét esetben számolni kell azzal, hogy sem a tárgyterület ideologikus lehatárolása nem vezethet sikerre, láthattuk ezt a szociológia, pszichológia és antropológia „határsértési” akciói kapcsán, de éppúgy kétséges a második eset jellegzetességének érvényre juttatása, hogy pusztán annak meghatározása lehetséges, hogy mi nem a filozófia és mi nem akar lenni. Ez azt a következményt is magával hozza, hogy szükséges megfogalmazni egy nem-exkluzív munkamegosztás keretében megmutatkozó filozofálás célját: „Mégpedig azáltal, hogy makacsul ragaszkodik az egyetemességre törekvő kérdésfeltevésekhez és az utólagos racionális konstrukciónak ahhoz a módszeréhez, amely a kompetens módon beszélő, cselekvő és ítélő szubjektumoknak a teoretikust megelőző, intuitív tudásához kapcsolódik, ugyanakkor azonban a platonikus előzményeket éppen nem-diszkurzív jellegüktől fosztja meg.” (Habermas 369. o.) Bár mindezzel szemben azt az ellenvetésünket is megfogalmazhatnánk, hogy a Habermas által kritikailag értelmezett filozófiai beállítódások, miként maga Habermas is, éppúgy kor- és létszituációnk egy-egy neuralgikus pontjára kérdeztek rá, csak más érvényességi formák figyelembevételével. Az azonban mindenképp belátható a század bölcséleti irányainak végigpásztázása kapcsán, hogy valamilyen „hiátus” mindegyik irányzat kapcsán fölfedhető, s hogy egyetlen egy filozófia sem képes a létre vonatkozó kérdések teljes horizontját átfogni, még olyan nagyszabású kísérletek sem mint a husserli fenomenológia vagy a heideggeri hermeneutikai ontológia.

Mert ugyan Habermas is, azt a cseppet sem formális és lehatárolt célkitűzést jelöli meg a kommunikatív racionalitás kompetenciájaként, hogy a szisztematikusan eltorzított kommunikációk és életformák mércéjéül kell, hogy szolgáljon a filozófia eme paradigmatiszta eleme, s így szelektíven használhatjuk fel az észnek a modern gondolkodásra történő átmenettel hozzáférhetővé tett potenciálját. Az már más kérdés, hogy ő is az esztétikai cselekvés, megismerés és kreativitás terebélyesítésébe utalja a nem-minden napi dolgok feletti meditációk megjelenítését; s a terápiás kezelés nem-racionális formájaként még tételezi a vallás érvényességét, amely kapcsán emocionálisan beépíthetővé válik a nem-mindennapi a mindennapi, azonban a sors és hit bölcséleti értelmezésének lehetőségét nem vonja a metafizika utáni kor bölcséleti diskurzusába.

Ám mindezek nem jelentik számunkra azt, hogy ez szükségképpen így is van, hisz már jeleztük, hogy a tételezett „metafizika-utáni” kor-szerűség csak azt hozza magával, hogy az Egészről való gondolkodás éppígy léte megkérdőjeleződik. Azonban az nem állítható, s ezt kíséreljük meg nyomon követni, hogy a metafizikai gondolkodás által kimunkált kérdésfeltevések, jóról, rosszról, hitről és sorsról végképp a feledés homályába kell, hogy merüljenek. Tengelyi László kiváló monográfiája nyomán ez utóbbi kérdések lehetséges továbbértelmezését kívánjuk bemutatni.

(hit és sors) Habermas kommunikatív racionalitás elméletének és a társadalomban való létnek a jellegzetességeit a modernitás beteljesítetének lehetőségeként vettük számba. Az elkövetkezendőkben hit, bűn és sors néhány bölcséleti jellegzetességét. egy „majdnem-metafizika-utáni” kor- és gondolkodási pozícióból startoló szituációértelmezést követünk végig a rossz metafizikájának fenomenológiai és történeti hermeneutikai rekonstrukcióját, ahol a „bűn mint sorseseemény” idéződik fel, amelynek kitörölhetetlen metafizika nyomai vannak, ám mégis immáron végérvényesen magán viseli az emberi szabadság és önmagáért felelős erkölcsiség jegyeit (Tengelyi László: A bűn mint sorseseemény. 1992. Atlantisz Kiadó Budapest).

Mikor a bűn „megtalálására”, „felderítésére” vállalkozik Tengelyi átfogó könyvében, akkor ahhoz a filozófiai tradícióhoz kapcsolódik, amely végső soron a jó és rossz cselekedetek mércéjét teszi meg nemcsak az emberi gondolkodás mércéjévé (Kolakowski) s minden társadalmilag is kommunikált cselekvés értelmezési pontjává (Habermas), de az ezen túlmutató meditációs kérdésfeltevések mozgatórugóit is a „rossz metafizikájának” újraértelmezéséhez köti.

A vallásfenomenológiai ihletettségű történeti rekonstrukció, (mint azt Kolakowski más munkájában szisztematikusan körbejárta: Ha nincsen isten... 1992. Európa Könyvkiadó Bp.) csak addig jut el, hogy kinyilvánítsa: pusztán a gyakorlat dönti el, mi számít valóságnak és valótlannak. Ez nem a filozófiai vizsgálódások terebélyesedésébe tartozik, a valóság eképpen az, amire az emberek valóban vágyanak. Természetesen már ennél a fenomenológiai ihletettségű, ám mégis történeti vallásfilozófiai kérdésfeltevésnél is jelezni szükséges, hogy a fenomenológia rekonstrukció hermeneutikai és végső soron értékjelzett változata is kimunkálható, mint azt látni fogjuk Tengelyi probléma-megközelítései kapcsán.

Tengelyi azt a gondolatot hozza látóterünkbe, amiről hajlamosak vagyunk mindennapjainkban megfeledkezni. Így a rossz - ellentétben az antik és középkori teológia által ránk hagyományozott felfogással - nem csupán a jó hiánya, hanem eredendő egzisztenciális meghatározottságunk. Túl a körülmények hatalmán - amely az egyéni felelőtlenség homályos mítoszát is magába rejti -, a bűn annak a belátásnak ad hangot, hogy a szabadság, személyes azonosság és felelősség együttesen határozza meg létünket. Ennek alapjaira épülhet az az elemzés, amely egyéniségünk erkölcsiségének egyik legfontosabb mutatóját érzékelteti: miként vállalható a rossz.

Már Descartes is az ember szabadságából fakadó tényként kezelte a világban lévő tévedést és bűnt. Kant morális bűnértelmezésének kapcsán azonban az etikai világlátás végső határai válnak láthatóvá. Az erkölcsi hajtórugók megfordítása azt jelzi, hogy az önszeretet bár tud az erkölcsi törvény szükségességéről, de azt alárendeli saját érdekeinek. Az antinómiák filozófusa ismét tökéleteset alkotott, hisz a szabadságból fakadó rossz antinómiája és az erkölcsi törvényi összetartozása ismét egy feloldhatatlannak tetsző problémát vetít elénk. Azonban Tengelyi Hegel sokszerű tragikumot magában hordó bűnfelfogását is látóterünkbe hozza, eddig kevésbé fókuszban lévő kéziratok elemzései nyomán (különösen G.W.F. Hegel Frühe Schriften. Frankfurt/M., 1971. I.) Olyan formatartalmat vél megfogalmazhatónak Hegel elemzései nyomán, ahol a sors a „megsértett életet”, az „eredendő szétválasztást” reprezentálja.

Majd ezt követően Schelling szabadságtanulmányát elemezve egy újabb mozzanattal gyarapítja a probléma megközelítését. Ebben a kontextusban már a szabadság, transzcendentális tettként jelenik meg az ember jóra és rosszra való képességében; ám ez az őseredeti választásra utaló jellegzetesség (hasonlít a predestináció tanárára), egyfajta elmozdulást is feltételez, mert a nemlétező ontológiájának megalapozása elmozdulást jelent a hagyományos metafizikai bűnértelmezésektől. (A rossz nem reális létező, csupán a jó hiánya; Isten tökéletes Teremtő, nem felelős azért, hogy a bűn a világon van: a bűn oka az ember végessége.) S egy újabb alapvető

antinómiát tár fel Tengelyi Schelling új alapokra helyezett teodiceája kapcsán: az eredeti választás képességét és azt, hogy a rossz nélkülözhetetlen része a teremtés tervének: Isten önkinyilatkoztatásának.

Innen már csak egy döntő lépés vezet az elemzést a heideggeri fundamentálonológia felelősség analitikai értelmezéséhez, ahol az egyedi vétségek egy „eredeti” és „állandó” bűnös létre vezethetőek vissza. A „bűnös létet” vállaló ember a létszerű elháríthatatlansággal szembesül, s nem az etikai világlátás „legyen” jellegű kötelessége fogalma jelentkezik ebben az esetben, hanem az adottságé, hogy a „bűn a véges szabadság sorseseeményeként” fogalmazódik meg.

A problémátörténeti rekonstrukciókat két szempontból is továbbgondolhatjuk. Egyfelől az immenens kérdésfeltevések tükrében, ahol a fundamentálonológiai bűnértelmezés és a felelősség-analitikai megközelítések egymásra következései jelzik az értelmezés útját egyfajta hermeneutikai és erkölcsfenomenológiai epokhé közvetítésének segítségével. Másfelől azzal az igénnyel is újragondolhatjuk a történeti rekonstrukciók helykijelölő funkciójának és a rossz bűntapasztalatának, erkölcsfenomenológiájának vég-következtetéseit, hogy vajon miért nem épültek/épülhettek be azok a tartalmi mozzanatok a bűntapasztalat konkrét fenomenológiájába, amelyek már megmutatkoztak a Descartes-tól Heideggerig ívelő elemzésekben.

A rosszal való számvetés különböző szintjei és dilemmái, a bűnjelenségen túli értelmezés eredendő negativitás koncepciója (Heidegger), a gyökeres alteritás elmélete (Levinas) és a radikális ellentmondás kimunkálása (Nabert) együttesen utalják az elemzést annak a hermeneutikai fordulatra az irányába (Ricoeur), ahol a szimbólumok gondolkodást és cselekvést jelentő mozzanatai meghúzódnak. A bűnre irányuló reflexió próbája, ami a bűntapasztalat antinómiájában ölt testet, az hogy a készen talált rosszért felelősek vagyunk, még akkor is, ha az nem a saját tettünk. Ehhez kapcsolódik a felelősség kérdésköre: saját sorsunk felé mutat a tett történéshorizontja.

S végül kirajzolódik a rossz enigmatikus természete és a bűn sorseseeményének egybekapcsolása. Olyan gondolati háló, értelmezési pozíció nyomvonalán haladhatunk, ahol a szabadság jóra és rosszra való képessége akkor jelentkezik, ha a döntéshelyzeteket a tettek átfogó történéshorizontjába állítjuk. Ezzel összefüggésben, az önazonosság csak az életsors egyszerűségeként értelmezhető, s a rosszban rejlő ellentmondásért, ha ez nem tettként, hanem tettek sorsfordulataként is áll elő, felelősséggel tartozunk. Ez a felelősség maga is sorsunk, ami másokkal való „sorsösszefüggések” folytán eleve ránk hárul. A bűn sorsot idéz föl a tettek sorsszerű feltételei közepette: és e feltételek között találhatjuk az eredendő, bár esetleges bűnösséget, amely azért nehezedik ránk, mert mint Levinas joggal állítja: nemcsak saját cselekedeteinkért és sorsunkért, hanem mások, a „másik” szabadságáért is viseljük a felelősséget. Az erkölcsfenomenológiai epokhé kibontásaként az élettörténet egzisztencia-meghatározottságai különböző nyitott dialóguspozíciók létrehozását segítheti elő. Mert itt-létünk reflexív és folyamatosan újraértelmezett foglalatoként jelentkezik a bűn formális fogalma. „A bűn sorseseemény; olyan tett tehát, amely sorfordulatot idéz föl, és már maga is sorsszerűen játszódik le; e tett során a cselekvő a rosszat, melyet - „eredendő szétválasztásként” avagy „eredendő megfordításként” - a „sorsösszefüggésben” készen talál, szabadságának erejével és felelősségének terhére úgy tarja fenn, alakítja át vagy tetézi meg, hogy ezáltal önmagával szembekerül, miközben ebben az eleve meglévő, végül azonban nyíltan is feltörő ellentmondásban kényszerűen „saját” sorsára ismer.” (Tengelyi 259. o.) Ehhez kapcsolódik a rossz általános fogalma, amely fölfoghatatlan esetlegességgként fogalmazódik meg, s ellenereje csak a megváltás és megigazulás misztériuma lehet, amelyet azonban csak a hitben helyezhetünk szembe a rossz enigmájával.

A hit metafizika határpontjait megkísértő értelmezése, amely a bűn és a rossz tapasztalatának formális fogalmához kapcsolódik a záró fejtegetés során, ismételten felveti a már az előzőekben megfogalmazott kérdést. Vajon miért nem épültek be azok a tartalmi elemek a rekonstrukcióba, amelyeket az újkori metafizika kritika már feltárt? Vagy másként fogalmazva, miért csak a formalizált változatok, erkölcsfenomenológiai „epokhékoncentrátumok” jelzik a végső akkord harmóniarendszerét?

Azt nyilvánvalóvá tette Tengelyi, Descartes, Kant, Hegel Schelling és; Heidegger nyomán, hogy a jelzett szerzők korántsem formális büntapasztalat értelmezésekkel járultak hozzá a fundamentálonológiai bűnértelmezés kialakíthatóságához, amelyet végül Heidegger körvonalazott alapművében. Azt is egyértelművé tette szerzőnk, hogy az önszeretet és morális törvény megfordítása, a rossz antropológiai és etikai vonzatai nem pusztán formális mozzanatai az etikai világlátásnak (Kant); a szeretet, az evangéliumi f életpélda, a tragikus létszemlélet konkrét tradíciók újraértelmezéséhez kötődik (Hegel); a szabadság reális, eleven szemlélete, a „fattyú gondolkodás”, a hamisság alapvétke, s mindezek létfeltételként jelentkező rajtunk- kívülisége, a felette érzett szorongással és melankóliával mindennapjainkhoz kötődő adottság (Schelling)”. Mindezeket a hermeneutikai, történeti közvetítettségeket azonban már nem építi be azoknak a szerzőknek az elemzéseibe (Nemo, Nabert, Levinas, Ricoeur), amelyek kapcsán megkísérli a büntapasztalat és rossz enigmájának felfejtését. Ezt értékelhetjük akként is, hogy a maga közvetlenségében megjelenő beállítódás eredményeként előálló bűn és rossz formális fogalma, azt a fenomenológiai többletet hordja magában, amely minden előfeltételezés alól kihúzza a talajt, ami meg kívánná határozni, hogy mi a bűn és a rossz nem formális fogalma. Ennek a filozófiai intenciónak háttérében századunk történeti tapasztalatai is valószínűsíthetőleg meghúzódhatnak. Ám, ha feltételezzük ezt az előzetes tapasztalati mezőt, tradícióhálót, szimbólumösszefüggések ismeretét, akkor már egy másik pálya ívét is szemlélhetjük, azaz annak a bizonyos „hermeneutika körnek” az előfeltevésekkel megtűzdelt kiindulópontjait és a máshova érés bővített újraértelmezéseit. Ennek szellemében azt is mondhatjuk, hogy Tengelyi olyan nyitott erkölcsfenomenológiai bemutatását adta a bűn és rossz fenoménjének és enigmájának, amelynek tartalmi vonatkozásai hozzáilleszthetők az általa körvonalazottakhoz.

(a metafizika után?) Kolakowski karteziánus fenomenológiai beállítódásának szkepszise jelezte a metafizika utáni gondolkodás egyik lehetséges vonását. Ám bármennyire is a kiterjeszhetőség irányába kíván mutatni, mégsem jelenthetett elégséges magyarázatot a saját maga által is felvetett kérdésekre, ti. hogy annak a bizonyos metafizikai szubsztantív egységnek a keresése miért is lényegi eleme az antropológiai és társadalomelméleti gondolkodáshoz kötődő irányoknak. S itt nem pusztán a kétely minden logikát felülmúló játékához s tényleges értékeihez érdemes hozzáillesztenünk az ettől különböző szempontokat, de a magyarázatok sokféleségéhez is kapcsolódó és elemzéseink kapcsán kirajzolódó szempontokat is szükséges újragondolnunk.

Ehhez hozzátehetjük azt az ideális társadalmi kommunikációt feltételező habermasi programot, amely a metafizikai gondolkodás utáni kritika feladatául a kommunikatív racionalitás kimunkálását fogalmazta meg: meghagyva, mintegy kijelöletlen térként, a ma már nem-mindennapinak mondható cselekvések számára a helyet. Így a filozófiai reflexiónak (legyen az kontextuális vagy kommunikatív racionalitás szabályai szerint rendeződő) és a leírásnak, értelmezésnek (fenomenológiai és hermeneutikai) az is egyik alapfeladatává válhat, hogy a saját sorsa feletti meditációját megkísérlő ember problémahorizontját bölcséleti jellegzetességekkel egybevesse.

Mindez három aspektusból is fontossá vált számunkra. Elsőként említhetjük a szkepszist, amely, mint láthattuk Kolakowski elemzése kapcsán, megalapozhatatlannak ítéli jelenvalólétünket és az egészre irányuló reflexióinkat egyaránt, s a beláthatatlanság kezdetektől fogva ismeretes jellegzetességeit bontja ki újra. A második modernista attitűd jegyében fogant filozófiai reflexió és értelmezés (Habermas) ugyan elfogadja a tradicionális örökség filozófiai-metodológiai zárványainak jelenlétét, de tartalmi meghatározottságok nélküli kommunikatív racionalitást tűz ki zászlajára. Amely egyfelől emlékeztet a kanti kriticismus programjára, másfelől nem nyújt fogódzókat a világban-való-lét minél szélesebb körű értelmezésének kimunkálására.

S alapjellegzetességében, ti. a formális kritériumok megfogalmazásában, a harmadik

beállítódás is laza kapcsolatot tart az előző kettővel, hisz itt is a közvetlen fenomenológiai redukció jelenti az ideáltipikus értelmezés végpontját, s itt is „kicsúszik a talaj” a hitet és sorösszefüggést, közösséget reprezentáló bölcséleti értelmezése alól, miként Habermasnál.

Ám ez a közvetlenség, mert akárhogy is nézzük a három beállítódást, a szkepszis abszulútum és egó között cirkáló szövevénye, a modernitás kommunikatív racionalitásra épülő ideáltipikus fogalma és a bűn formális fenomenológiája: együttesen feltételezi a közvetítettség hermeneutikájának újragondolását. Azaz a „hiány fenomenológiája”, amelyre épülnek az előzőekben jelzett attitűdök, mindannyiunknak feladatot ad mind a kérdezés, mind a válaszadás egymást megjelenítő tartalmi vonatkozásában, azaz egy olyan hermeneutikai ontológia sokfelé ágazó kimunkálásának tekintetében, amely tartalmi vonatkozásaiban is értelmezhetővé teszi a kétely eredőinek megjelenítését, a modernitás önmagát felszámoló vagy továbbépítő antropológiai konfliktusának természetét és az erkölcsiség alapkategóriáinak újragondolását.

Almási Miklós

Az „új-luxus”

Olasz tengerpart, hőség, nyaralók. Helybéli srác napozik a homokban. Egy német turista megszólítja, beszélgetnek, kiderül, hogy munkanélküli. Nézze, mondja a turista - ha maga bérelne egy halászhajót, akkor egy idő után máris sok pénze lenne. - Mire? - kérdi a srác. - Arra, hogy felvegyen embereket, és még többet halásszon, a halat eladja, még több pénzt keressen! - Mire? - kérdi megint a srác. Háát, arra, hogy a pénzen nyisson egy halfeldolgozót, egy idő után már menedzser vezetné az üzemet, maga meg csak gazdagodna. - Na és? Hát akkor már nem kellene semmit se csinálnia! - Most se csinállok semmit, mire kellene nekem ez az egész hacacáré? - fejezi be a fiatalember.

Két világkép, a protestáns etika és a mediterrán életelv vitája. Mindkettő zárt rendszer. De ha ebbe az abszurd párbeszédbe bekapcsoljuk a luxus presztízserértékét, mindjárt más lesz a kép: a luxus motiváló erő. A történelem során a felsők, a hatalmasok, a gazdagok nemcsak gyakorolták a hatalmat és éltek a vagyonnal, hanem mutogatták is: a státus reprezentatív értéke olykor többet ért, mint valósága. (Eladósodott királyok - de hányan? - úgy érezték, hogy dorbézolniuk kell, mert elvárják tőlük. A reprezentatív hatalom pótolta a valóságos hiányát. A polgári érában aztán nemcsak újjgazdagék mutogatják pénzüket, ízlésesebben, azaz rejtett kóddal az old money is érzékelteti vagyonát: szolid ruháján a jó szem felfedezi a tízezer dolláros árcédulát, az üresnek tűnő termék milliókról árulkodnak. Minden ami rajtuk, körülöttük van százezrekről mesél, mert nem engedhetik meg maguknak, hogy csórón jelenjenek meg, vagy hervadt környezetbe hívjanak vendégeket.

De ide tartozik még valami, amiről az olasz srác legendája szól: hogy ti. mire jó az egész - túl a gazdasági (ir)racionalitáson és társadalmi presztízsen? Mennyire lehet benne-vele élni? Mert azok a „dolgok”, melyeket ez a srác temérdek pénzével megszerezhet - nem teljesen élvezhetőek. A csodaautóval órákat állsz a bűdös csúcsforgalomban, több ezer dolláros cipőd nem tűnik fel, mert tiedtől megkülönböztethetetlen hamisítványát hordja a segéded, gyönyörű palotád meg olyan messze van a várostól, hogy feleséged átkoz, mikor a gyerekeket iskolába kell cipelni. És itt támadt a luxus magasabb kategóriája, amivel az ezredforduló egy sor új életformakérdést tesz fel.

(A luxus transzfigurációja) Valami történt a luxussal: Lagerfeld - a híres-különc divatdiktátor -, egyik showja után bagóért árusította ki teljes kollekcióját (a rongyok darabára - egyébként - húszezer dollárnál indul). Mert, mondja, vége a luxusnak: a ruhapiac demokratizálódott, a tömegtermelés jóvoltából bárki hordhat valami hasonlót az haute couture egyedi kreációihoz. És

akkor meg minek? Vége.

Tényleg történt valami. Persze: azért ma is luxusnak számít egy Benthley, vagy lakosztály a Park Avenue-n, és persze az is, ha Armani maga tervezi ruhatárad. De a tárgyi luxus fölé, ettől szinte elérhetetlen magasságba kiépült a luxus igazi mennyországa, ahol a kézzelfogható, irigyelhető, használható dolgok halmaza elhomályosul, mert ez valóban más világ.

Hans Magnus Enzensberger írja le a luxus eme színeváltozását: (Der Spiegel, 1996. 51. sz.). Listáján első helyen az idő szerepel. Ami érthető: a topmenedzser ugyan vagyonokat keres, de mivel napi 12-15 órát dolgozik, (utazik, konferenciázik), önmagára nincs ideje. Mire hazaér, örül, ha beesik az ágyba. A világ irigyli pompás kastélyát, netán képgyűjteményét - de hol van rá ideje, hogy akár csak rájuk nézzen, hogy élvezze? Számára az idő a legnagyobb luxuscikk, hiszen abba van bezárva mindennek a miértje. Másrészt akinek van ideje, képtelen élvezni (pl. munkanélküli), mert nincs mivel-kivel-hol. Akinek van, annak semmit sem ér, akinek nincs, képtelen bármilyen áron is megvásárolni.

Így vált varázslatos képletté az idő: az a néhány kiválasztott, akinek pénze van, de nem kell robotolnia - élvezheti (persze ha tudja hogyan kell vele bánni, mert itt meg az unalom-faktor dolgozik). Akinek van ideje, pénze és esze - az valódi luxusban élhet, olyan világban, amiben csak kevesekkel kell osztoznia. Nem biztos, hogy csodapalotában lakik, lehet, hogy valami extrém sportot űz, vagy az Antarktiszon védi a kihalóban lévő állatvilágot. Bármit csinál: az idő az ő - más számára majdnem elérhetetlen - birodalma.

A második helyre a tér került: ez is abszolút hiánycikk. Az utcán tömegek vonulnak, a villamos, földalatti tömve, autóval a reggeli vagy délutáni csúcsban közlekedni kész infarktus. A lakás is inkább bútorraktár, és nemcsak annak akinek 60-80 négyzetméteren kell elférnie négytagú családjával. Az se boldogabb, aki 350 négyzetméteren él, neki meg a szomszéd néz be a konyhájába (fürdőszobájába). Ebben a vonatkozásban a hatalmas park, netán kisebb erdő lett az igazi luxus, pláne ha távol esik a zsúfolt várostól.

De a térnek is megvan a maga paradoxája: tanyán van tér, szomszéd sincs - de bírjad ki télen, amikor a hó elvág a világtól, mínusz 30 fokban. És se angol WC, se meleg víz nincs. Valami mindig hiányzik. Egy ideig a több hónapos dél-tengeri luxuscirkáló hozta össze az idő és tér számolatlan végtelenségét: válogatott közönség, a hajón legjobb művészek zenéltek, szórakoztattak. De aztán ebből is tömegipar lett, a plebsz elárasztotta a cirkálókat - az eltömegesedéssel oda lett ez a luxus is. De megmaradt az elérhetetlen tér - a birtok, az üres belső terek, a tömeg nélküli város...

Talán a tér aletete a nyugalom. Ismét megfoghatatlan szubsztancia: aki magával hozza a nyugtalanságot, annak egy kis magánsziget a Csendes-óceánban sem hoz enyhületet. Ám mégis, megközelíthető, igaz sok mindentől tevődik össze: környezet, életritmus, táj, épület, pszichológia, ám mindez - bizonyos kategória felett - megszerzhető. S végül erre megy ki az egész új-luxus játék: vitálisan tekintve a nyugalom talán a legfontosabb. Habár, előtte még van valami.

A biztonság. A mai világban nyilvánvaló, miért került ide, mégis fura, hogy a normál életnek ez a banalitása is a luxus körébe tartozik. Másrészt nem egyértelmű jelenség: akit szorosan védenek, annak élete 24 órás fogság: Madonnára többen vigyáznak, mint Tito marsallra mikor összerúgta a port Sztálinnal, de milyen élet az, ha még randira is csak kísérővel lehet menni? Mégis, ez luxuscikk, mert az Elzett lakattól a rendőrséget riasztó automatáig tartó ketyeretömeeggel már minden bt felszerszámozta magát - és rájött, hogy hiába. Tökéletes biztonság - titok is, pénz is, szenvedés is. Pedig azért jó, ha az ember gyerekeit nem lopják az iskolából hazafelé menet...

Idő, tér, biztonság - már három tényező, s persze mindegyik pénzzel van kibélelve. Igen ám, de most jön a csel: ideje, meg tere lehet valakinek, de ha nincs pénze, meg biztonsága, nem sokra megy és fordítva: egy-egy ilyen szubsztanciális jószág önmagában nem elég: mindegyiket meg kell szerezni, az az igazi luxus. De ez már valóban az elérhetetlenség szférája: ettől válik láthatatlanná. Korábban ez is másképp volt: akinek pénze volt, annak mindene volt. Most új helyzet van, ide is betört a posztmodern állapot. Vagy: minden nagy

vagyonnál van nagyobb - az „új luxus” már annak is megfizethetetlen, akinek egyébként Testarosara és Saint Tropez-i villára telik. Egy új elitkategória épült az eddigi piramis tetejére.

Nem csoda, hogy a hagyományos luxustárgyak - exotikus nyaralóhelyek, márkás ruhák, milliós ékszerek, autók - vesztettek vonzerejükből. A felső középosztály és az elit alsó pereme játszik még vele - de az igazi patríciusok, ők néhányan, más eszenciákkal élnek. A tárgyak unalmasak lettek. Nemcsak azért, mert tömeggyámfák (és/vagy hamisítják) őket - aminek fonákja, hogy a luxus demokratizálódott -, hanem mert az igazi luxus az élet fontosabb zónáiba költözött. Ezek a luxuscikkek már nem gyárthatók, nem utánozhatók, mert vitális értékek. És mert azok, ezeket valóban csak néhányan tudják elérni.

(A határzóna) Ezzel azonban történelmi fordulathoz érkeztünk: eltűnőben van a luxus társadalmi viszonyokat roncsoló illetve gazdasági fejlődést gyorsító funkciója. Tudjuk, hogy a nagy kultúrákban a luxusnak paradox szerepe volt: egyfelől a hanyatló korszakok kísérője az esztelen pazarlás, az irracionális költsékezés. Másfelől viszont a luxusiparnak ill. a luxus által teremtett tárgykultúrának fontos civilizációs és gazdasági funkciója is volt. Az építészetben a piramisok és paloták nemcsak hihetetlen társadalmi vagyont emésztettek fel (ennyiben „irracionálisnak” is tekinthetőek: hiszen csak a hatalmasok „reklámai” voltak). Ugyanakkor belső és külső tereik a város, a közösség életforma-szervező fókuszpontjaként is szolgáltak. Az iparművészet pedig a gazdasági fejlődés egyik gyorsítója is volt. Az első tojásórák naiv luxuscikkek voltak, nem azért csináltatták őket, hogy tudják, hány óra van - az időnek még nem volt értéke! -, ám tudjuk, hogy az óra tökéletesítésével indul el a mechanikus kor, s vele az ipari forradalom.

Egyszóval: a luxustermelés paradox jelenség volt a történelem során is, és még jelenünkben is az: egyfelől tökéletes pocskékolásnak tűnik, a felesleg levezetésének, látványos pénzkidobásnak, másfelől az életformaváltozás egyik „előőrse”, a termelés egyik „gyorsítója”. Gondoljunk arra, hogy a hatvanas években a hűtőszekrény luxusnak számított, gyors terjedése tette olcsóbbá és elérhetővé, és ma már ki gondolna arra, hogy luxuscikkben tartja a maradék töltött káposztáját? Ugyanez egy sor ma már normális fogyasztási cikkről is elmondható. Ennyiben a luxus az áruk ciklikus fejlődésének egyik fázisát alkotják, s végül is kezdeti presztízsértékük adja számukra azt a húzóerőt, amittől elterjednek, tömegcikké és profitábilissá válnak - majd esetleg el is tűnnek a piacról. Ugyanakkor természetesen ma is szép számmal találkozunk olyan luxuscikkkel, melyek soha sem válnak tömegtermékké - jacht - vagy melyek legfeljebb irracionális árukkal keltenek feltűnést, de semmi hatással nincsenek a termelési ciklusokra. (Arany Matchbox.) Bármint van is, a luxusipar relatív fogalom volt, legalábbis az új luxus megjelenéséig, s termelése - akár a normális fogyasztási cikkek előkészítőjeként, akár képtelen extravaganciájával - része volt a termelés bővülésének, fejlődésének.

Az új luxus viszont már nem szól bele a gazdasági fejlődésbe: mivel nem tárgyakat termel, hanem hiányértékek hordozója, így csak távolról tekinthető ökonómiai tényezőnek. Ezért a mai csúcs-luxus már nem gyorsítja (vagy pusztítja) a gazdasági fejlődést. Az arany (ékszer, edény, díszítés) volt talán az utolsó populáris luxus „tárgykör”. Mivel azonban ára az elmúlt húsz évben gyorsan hanyatlott, a tárgyi luxus proletarizálódásának szimbóluma is lehetne. Az arany történelmi áresését az okozta, hogy a nemzeti tartalékokat - 1971 óta - inkább dollárban, márkában és nem aranyban képezik, ezért a központi bankok nagy tételben adnak túl készleteiken, az aranytermelés pedig gyorsabban nő, mint amit az ékszer-, komputer- és luxusipar fel tud szívni.

Persze, továbbra is megmarad a luxusipar jószagú birodalma, csak vesztit súlyából, mert ráépült egy vitális értékekben gondolkodó posztmodern életforma, néhány osztállyal magasabb fizetőképességgel. Tehát továbbra is lehet irigyelni a Ferrarikat, meg a luxusjachtokat, de hogy pl. az Atlanti-óceán kis szigeteinek ára hány százalékot emelkedett az elmúlt évtizedben - és egyáltalán hol lehet ennek utána nézni -, az csak a happy few titka marad. Pénz van hozzá, mert a '90-es évek dáridója, a „pénz által vezetett gazdaság” több

hullámban is termeli a pénzfelesleget (is), legfeljebb nem azok költik, akik megkeresik.

Endrődi Szabó Ernő

Burnt Norton-kommentárok

(év veled!)

„Holtpontján a forgó világnak.
Se test, se testtelen... ”
T. S. Eliot

1

[s majd az ájult zöld városok is kihülnek reggelig
majd lépcsők kék korallerezete ablakok vizenyős
kígyószeme olvad háztető cserepe csorran szétfröcsög
s fagyott reggelben jégtéglakonfetti repül
szétpörög - de most még küllős kerek vitorlák
az égben és kábító beltengő a hold poshadt
torkolatvizében szurokszín éjszakagúlák alatt
dermedő falak s a rideg utcasarkokon fel-felnyihognak
az éjbezárt szederjes lovak és lehet tengericsikókat
szül majd a reggel a zúzott nyers hajnalszag...] az
ájult város is kihül reggelig és elhallgatnak
hajadban a kis bársonyharmonikák fűhárfa éjjeli
zenéje utolsó hangja elzeng betegkék lepedékpaplan
lepi fullad meg-megráng tested mint halálraitélt
haza melyet a lélek (a hit) már csak vékony laza huzalokkal
tart csomózva egybe a széthullni kész sejteket mint
nagybeteg testeket rázza a szívtáj szűkülő kút-artériája
görcsösen rángva a kipangó vért az eldugult ereket
miközben kinn alvadtvérszínű napkövek fenik a bordó
hajnalkéseket fenik reggelig míg az úr a fénytelen
virradattal egyszerre megtelik s a vérszínű pengéknek
feszülnek a csupasz villanypózna-nyakak

a meztelen légben

pengeéllé fémesezik az ablakkeret a
zuhogó árnyéknélküli fényben párkányra lépsz és az
átmetszett párázó érfalként kifeszülő hajnal
egyszerre megtelik
veled

2

[Pengeéllé fémesezik az ablakkeret
- mint fölrobbantott téli patak:

lenn kőlavina jégtéglazuhatag
párkányra lépsz
s a párázó alvadtvér-hajnal egyszerre
megtelik - veled] és mintha ezer és ezer
szökkenő gömb színes buborék böködné tested
lökődne szüntelen fölfelé ellebegsz a vonyító
vashuzalok felett árkos kihúnyt ablakszemek
előtt mintha megannyi láthatatlanul lenyúló
nap-antenna horga akadna meg benned húzná
lebegtetné tested fel-felível átfordul megdöccen
emelkedik-süllyed zuhogó napcseppek fúrnak át
bőrödet járnak sercegve keresztbe-kasul benned
kioldva véredből a könnyű gázokat megannyi apró
húsba zárt léghajóvá duzzasztva a feszülő ereket
s idegdúcokat izomdübörgés inak motorja mint szárnyat
lebegteti kezed s mintha ezernyi-ezer nap-antenna
láthatatlan horgára akadva mintha egy hatalmas kéz
csévélné szakadásig az áttetsző szálakat közeledik
gyorsul egyre mint szép madárlátomás fölédlebeg
és végül mintha már te állnál – rádzuhan
az ég

Beszédes István

Búcsúének

Zugába dőlve örömnék
Tépése fognak-körömnék
Összecsatolnak már ez égövön
Hé! Angyalom Hé! Ördögöm.

A szenvedély bár szétzilálhat
Rózsának látom sőt lilának
A házat szüleim fiának.
Számptalan ablak. Egy-két kijárat
Egy balról bejárat homálynak: vágynak
Hol a medúza emészteni kezd el
Most ha érzel és kételkedni kezdel
Írj néhány kört: Fegyverkezz fel!
Ne csüggedj mélybe fáradt kezekkel!
S a kerti úttal hová vezetsz el
S van-e ott béke
Csend
Öröm
Te vetkőzöl én öltözöm
Te itt maradsz én költözöm
Hé! Angyalom Hé! Ördögöm

Kabátgomb a gitáron

(Részlet A lépcsőház üres című ciklusból)

Éjjel ott fekszenek, a francia-
ágyon - ropog alattuk, mint a
hó, megmarad a paplanon a láb-
nyom: a hálósobából ennyi lát-
ható.

A képernyőről lefutott a
film - ki figyelte(?), havazik
a holdvilágon, s ágyon-völgyön
át - a közös lepedőn; a kelet-
nyugati díványon madárnyom.

El-
heverték széken, s hanyatt -
mint bombatölcsér mentén – az
ágyon; - helyet vált zugárus,
szőkevény, testvér az átmeneti
jellegű leszállón.

Belepi a kép-
ernyőt a film - a sötétben öl-
tözik barátom, megüti a kabát-
gomb gitáron -, hideg a hang-
zás: viszi sín - nyolcvan nap
alatt körül a világon.

Fekszik,
a gyógyszerporban kinn a kín,
- fészkel a Fiastyúk a fenti
kilátón.

Buzogány Árpád

Szerelemringató

arcod a tó telemosta fénnel
hajnali hűvös a bőrödön
játszik az éjszaka csókjelvénnel
hunyt szám alatt parázsözön

szép szavak ellen a szívem nyitva
bőröd alól szerelem kirág
csillagok hullnak a párnáidra
aludj csak csendesen álomvirág

Reggeli szemed

kövön koppanó fémpénz
félénk reggeli fények
selyem suhogó árnya
te vagy szívemen bélyeg

hajló füveken harmat
eső porszagú fátyla
hímez szememre tágas
dísz a seszínű vágyra

magas szivárvány szíve
tűnik semmibe lassan
szemed takaró tincsed
engedd hogy még láthassam

Krasznahorkai Géza

„...az idő falát fölraják köröttem”

(Kiss Nagy András emlékezete)

Amikor egy nagy művész elmegy közülünk, a Nap is halványulni látszik az égen, mintha sugárzó egyénisége időlegesen megbontaná a világ energiamérlegét. Időlegesen - mondom - mert ez az egyensúly egy alacsonyabb szinten helyreáll utóbb, a hiány azonban még sokáig érzékelhető, szinte tapintható. Alighanem ez történt Kiss Nagy András halálakor is, különösen itt az alföldi tájon, ahonnan származik. Pusztaföldváron született 1930-ban, döbbenetes, de ugyanazon a napon, amikor ezt az emlékezést írom. Budapesten a Képzőművészeti Főiskolán és Leningrádban a Rjepin Akadémián tanult, ugyanott, ahol a nemrég elhunyt Koszta Rozália, akivel - talán a nehéz sorsból kiemelkedés teszi - mély szemléleti hasonlóságot találunk. Nagyívű pályát futott be, számtalan hazai és külföldi szakmai díj, s magas állami elismerések övezték. Eközben megmaradt kevészavú, de minden értékre figyelő, nagyon érzékeny embernek. Legutóbb - egy éve talán - a Szent László pályázat zsűrizésén hittem, hogy találkozhatunk Budapesten, az Úri utcában, de csak érzékeny és nagyvonalú gipsztervét csodálhattuk meg. (Bizony jó volna egyszer köztérre helyezni valahol, talán a szűkebb pátriában!) Ki gondolta volna, hogy nem csak a szobrászat és az éremművészet, de a költészet anyagaival, formáival is ismerős viszonyban van? Nem előzmények nélkül való ez, gondoljunk csak Kondor Bélára, ám nem is megszokott, úgy mint a középkorban. Legyen hát ez az emlékezés búcsú és felfedezés, főhajtás és megbékélés, jelzése annak, hogy a szülőföld számon tartja a belőle kiemelkedőket, gondol rájuk, őrzi emléküket.

Mert bárha az idő falát már fölrajták körötte, ha Ő maga, testi valójában már nem is lesz többé közöttünk, szobrai, plasztikái, érmei egyre fényesednek majd az időben. Reménykedünk Kiss Nagy András igazában.

Kiss Nagy András

Rózsák nyílnak, nézem a telet

Egyedül jöttem őszi csendben,
magamat hoztam, nem szekérral,
a messzi kék ködöt szerettem,
s belepte az utat előttem, mögöttem.

Mezítláb álltam templomi köveken,
elhittem, őz az Isten s tetőtelen
házainkon már szigorú telek
fegyverek szóltak s nem volt kenyerem.

Asztagot raktam, nem magamnak
s ki kérdezte mit arattam,
vesszővel ütöttem nem doronggal,
kései fagyban ruhátlan maradtam.

Már most semmit nem kérdezek,
rózsák nyílnak, nézem a telet,
fagyott a föld, bele magot vessen,
ki magát vasként köszörülte meg.

Álmaim

Álmaimban a régi házba visszajárok
s álmaimba visszajár fehérén a régi ház,
küszöbén ül Anyám az utolsó délután,
mert jaj a háznak ha lakói elhagyták
és harangos ünnepek sora már nem oltalom
tejes gyermeknek, vénnek, zsenge szerelemnek,
hisz végül is mint perc, minden múlik el,
szélkavarta zörgő tavalyi levél lesz,
s az ifjúság is oly balga röpke volt
mint a lepke, az első dérre holt,
teste megkopott, színtelen fakó hajó,
álmait fölélétké zsoldos holnapok.
Megvénült akácok áznak a májusi esőben
új napok jönnek, s az idő falát fölraják köröttem.

Kőrösi Zoltán

Romkert

(részlet egy regényből)

„Szinte már csodálkozni sem tudunk azon, hogy mindig vannak olyan felelőtlenek, akik felhevült testtel vetik magukat a hideg habokba.”
(Fejér megyei Hírlap)

(falióra,
avagy a negyedik fejezet, a várakozásról és a reggel szagáról)

A délelőtti napsütésben.

Fényes, mozdulatban volt a vasárnap reggel: melegen sütött már a nap, de mégis, a falaknál, az üvegajtók előtt és a fák tövében, és néhol a bokrok körül különös párafoltok lebegtek, apró, színtelen felhőcskék, noha ezt csak az vehette észre, aki mintegy véletlenül, hirtelen nézett oda, s meglepődött, miként válnak e láthatatlan oszlopocskák takarásában bizonytalanra a körvonalak, és meg-megrázkódnak, mintha ismeretlen remegés mozdítaná ott a földet, mi több, valahogy összeolvadtak a színek is, de nem megfakultak vagy elszürkültek, éppen hogy többek lettek azzal, hogy valamiképpen tükrözték egymást, a füvek zöldje a fatörzs barnaságát, a fa a beton szürkéjét és a homokszemek csillogását, s az aszfalt a sárga murvával felszórt kis utakat, igen, ezekben a földhöz tapadó felhőcskében bizonytalan lett minden, ami beléjük és mögéjük került, csakhogy ez a bizonytalanság, legalábbis így érezte Mészáros Péter, ez a bizonytalanság éppen nem az elveszettség érzése volt, hanem a várakozásé, a megmagyarázhatatlan lehetőségeké, amikor valamiképp feloldódnak a már megszokott határok, és talán elérhetővé, valószínűvé válhat az is, ami az imént még oly messze volt. Ki tudja?

Pedig a diák éppen nem valami tettvágytól sarkallva indult útnak ezen a reggelen: az elmúlt napok különös, s ráadásul mind zavarosabbá váló történései, melyeket illetően ugyan azt még tán hihette, hogy legalábbis az előidézésükben szerepet játszott, de azzal már igazán nem áltathatta magát, hogy megérthette volna, hogy vajon ami történt, az szükségképpen következett-e be, mint ahogy arra sem igen gondolhatott, hogy ő, Mészáros Péter bármi módon is uralkodott volna az önnön sorsán e négy nap alatt, igen, mindezek a hol szorosan összefüggőnek ható, hol pedig az ellentmondások és lehetetlenségek tömegét rázúdító események, melyeken az elmúlt éjszaka is oly sokat, s egyre rosszkedvűbben gondolkodott, hogy aztán sokára, átfázva és fáradtan, azt a bizonyos Kőrösi-féle könyvet félretolva, villanyt sem gyújtva az ágyba bújjon, és erővel kényszerítette magát, hogy nagy nehezen végre elaludjon, nos, mindezek, az elmúlt négy nap fordulatai, s a róluk való morfondírozás végül is arra bírta a diákot, hogy még ott, az álom és az ébrenlét határán lebegve úgy döntsön: hát jó, elég, nagyon elég már, igenis befejezte, következzen bármi is, ő már a maga részéről lezárja a történetet.

Ám, hiszen hányszor van így!, az ébredés, a kávé illata, a reggeli fény és a nyitva hagyott erkélyajtón beszüremelő utcai hangok azonban megváltoztatták a hangulatát, s vele az elhatározását is: most ugyanis a korábban oly gyanús ügyletek tulajdonképpen mellékesnek tűntek, miközben az egész eseménysor, ha nem is áttetszőnek, de mindenképpen kevésbé fontosnak hatott. Ugyanakkor a rejtélyek mibenlétét kutató izgalom ettől még igazán nem múlt el, és ami a legfontosabb: ezen a reggelen a megoldás elérhetőnek, sőt, valahogy egészen közelinek látszott.

Így aztán Mészáros Péter beleszimatolt a reggelbe, és nem is sokáig heverészett. Összedobálta az agyneműt, felöltözött, a könyvét a hóna alá csapta, s már éppen készen állt az indulásra, a bejárati

folyosóról szolt vissza elköszoenni,

Szia, anya, elsétálok a könyvtárba!, kiáltott a konyha felé,

de hiszen vasárnap van, kisfiam, szolt vissza az anyja,

az nem baj, nyitva van a könyvtár ma is, állt meg egy pillanatra Mészáros Péter.

ám a választ már nem hallhatta, mert az ebédloői üvegajtó mögöl iszonyatos robaj hallatszott, éppen úgy, mintha valami robbanás hangja lett volna, leomló fal, a téglák csörgése, és a diák anyja már elő is rohant a konyhából, Mészáros pedig utána, be az ajtón, hogy ott, az ebédlo asztalánál láthassák, vajon mi történt.

Az óra, leszakadt a falióra!, sikoltott fél a diák anyja, és mint aki megszedült, megtántorodva az ajtófélfához támaszkodott, hogy aztán mozdulatlanul, némán meredjen a pusztulásra, és Mészáros Péter sem tudott szólni, bámulta csak a kettérepedt óradobozt, az üvegcserepeket, az asztallapon a lezuhant nehezek nyomát, a kicsi krátereket, a feltekeredett, összegubancolódott láncokat, és szerte a földön a fogaskerekeket és a mindenféle különös alkatrészeket, melyekről egyszerően nem is lehetett elhinni, hogy valahányan abban az egy dobozban voltak mindaddig, mint ahogy az is teljességgel reménytelennek látszott, hogy bárki is azt a szerkezetet újra összerakja,

de miért? csak ennyit tudott kérdezni Mészáros Péter, noha rögtön érezte kérdés értelmetlenségét is, hiszen ő arra gondolt, miért éppen ez az óra,

miért éppen ez az óra, akarta kérdezni a diák,

azonban az anyja félreértette a kérdést, talán a meleg, szólalt meg nagy sokára, amiatt lazulhatott ki a szög a falban, válaszolta, de az ajtófélfától nem mozdult el még akkor sem,

ugyan, anya, mutatta Mészáros Péter, hiszen a szög most is ott van, mint ahogy nézd, anya, látod?, még a kettérepedt óradobozon is sértetlen az akasztó rézkarikája, ettöl aztán igazán maradhatott volna ez az óra a falon, valami más történhetett,

ha nem itt lettem volna, azt mondanám, valaki lelökte, vagy ha nem, hát megmozdult a fal, másképp nem is lehetett.

Hagyjad, kisfiam, menjél csak, nézett rá az anyja.

De hát segíték, anya, legalább összeszedni segíték, jó?

Menjél csak, jobb, ha egyedül csinálom.

Azt hiszed, anya?

Igen, Péter, elmehetsz.

Anya!, fordult vissza a nyitott ajtóból Mészáros Péter.

Hogy?, kapta fel a fejét az anyja.

Anya, vigyázz magadra, jó?

Igen, Péter, menjél csak.

És ahogy a nagy betonházak közt átvágva Mészáros Péter a Belváros felé ballagott, át a kavicsos úton, a fűvön, nézte a falkába verődött, elszabadultan rohangáló kutyákat, és a padoknál a kutyasétáltató gazdákat, a kezükben a póráz, mint valami egyezményes jel, titkos gyülekezet, nézte a saját árnyékát, ahogy csúszik előtte, mintha csak vezetné őt, a fűcsomókról a járdára siklik, a járdáról az úttestre, a szemcsés fehér kőlapokra a Virágóra mellett, a macskaköböl rakott járdaszegélyre és bekandikál a főutcai kirakatok üvegein, elmosódott folt a Varkocs kapitány szobra alatti zöldes vízben,

így, lehajtott fejjel sétált Mészáros Péter, elgondolkodva, s egyre lassabban lépkedett, mért mi tagadás, itt az utcán mindaz, ami a reggeli ébredéskor a gyors indulásra bírta, most újra csak távolabbra került, vagyis hogy a várakozáshoz már bosszúság és zavar keveredett, s a türelmetlenséget is mindinkább valami bizonytalanság váltotta fél,

nem a falióra és nem az elmúlt négy nap, hanem talán éppen együtt, talán egymásra hatva mindaz, ami történt, gondolta Mészáros Péter, a fényképektöl a buszutazásig, attöl a sárga kastélyfaltól a tegnapi éjszakáig, és a mai reggelig, eddig az éles fényig, a párafoltokig, és ehhez az érzésig, hogy szinte kívülröl lássam magam, ahogy látszólag olyan céltudatosan sietek a könyvtár felé, noha még csak azt sem tudom, mit keresnék ott és mit is kérdezhethék, már ha egyáltalán kérdezni akarok,

hiszen, torpant meg a könyvtár oszlopsora előtt Mészáros Péter, mit mondjak, mi érdekelne, például azt, hogy keresek valakit, aki szerintem két ember egyszerre, viszont az egyik maghalt már?,

vagy mondjam azt, hogy jó napot kívánok, elnézést a zavarásért, itt van ez a könyv, állítólag rendkívül

érdekes, csakhogy nekem egyáltalán nem tetszik, és ráadásul nem is az van benne, mint amiről szólnia kellene, és hogy már végigolvasni sincsen kedvem, és egyébként is, amit esténként elolvasok, az reggelre valahogy mintha már nem is ebben a könyvben lett volna, mert hiába emlékszem rá pontosan, nem csak a szavakra, a mondatokra, a történetre, de még a betűk és a bekezdések formájára is, ám mindez hiába, mert reggelre egyszerűen eltűnik az egész, vagyis hogy hiába lapozgatok, ugyanazokat a sorokat és bekezdéseket sehol nem találom,

és hogy ráadásul az elmúlt négy nap során összekavarodott körülöttem minden, igazán nem szeretném, ha félreértenék, de mintha valahogy ezzel a zavaros könyvvel kellene megbirkóznom akkor is, ha éppen nem olvasok,

jó napot kívánok, tudom, hogy kissé furcsán hangzik, de mit tehetek, ez volna az én problémám, tudnának segíteni?

Ki fognak röhögni, gondolta Mészáros Péter, kiröhögnek, és teljesen igazuk lesz, és ez még nem is a legnagyobb baj.

(árnyék,

avagy az ötödik fejezet, képek, egy mell hajlata a piros trikó alatt)

Teljesen igazuk lesz, s ez még nem is a legnagyobb baj.

Hűvös festékszag, villanyfények.

Mészáros Péter a fal mellett lépked fölfelé a lépcsőn. A sárgaréz kilincs mintha valami kastélyfolyosóra nyitna, nehezen, nyikorogva mozdul a magas faajtó. Csend van a tágas, ablakfalú teremben. A bejárattal szemben pult, mögötte szőke nő hajol valami papír fölé.

Jó napot, támaszkodik Mészáros Péter a pult széléhez:

Jó napot, néz fel a nő. F fiatal, húszéves ha lehet. Mosolyog, a székét közelebb húzza a pulthoz, a hasa és a melle az asztallaphoz szorul. Kék a szeme.

Tessék, mondja. Olvasó?, kérdezi.

Hogy?, jön zavarba Csomádi Péter. Ja, nem. Azazhogy igen, de nem könyvet szeretnék.

Hanem? Még mindig mosolyog, de mintha csúfolódna is.

Ez az én könyvem, mutatja Mészáros Péter, ezt nem visszahoztam.

Igen, értem, bólint a nő. Felhúzza a szemöldökét, és ettől még csúfondárosabb az arca. Ujjatlan piros trikó feszül a mellére, más nem látszik a pult takarásában.

Újságokat, mondja Mészáros Péter.

Parancsol?

Régi újságokat szeretnék olvasni. A megyei hírlapot, az 1979-es évet.

Van olvasójegye?, kérdezi a nő.

Nem, az nincsen, válaszolja Mészáros Péter. De nem is kellene más, csak elolvasnám azokat az újságokat.

Dől be a fény az ablakokon, meleg van.

Akkor napijegyet adok, jó?, nyúl a tolláért a nő.

Hát persze, mondja Mészáros Péter. A napijegy az éppen jó lesz.

Ezt töltsse ki, tol egy papírlapot a nő Mészáros elé. Hosszú ujjú, napbarnított bőrű a keze. A trikó kivágása éppen a melle domborulatáig ér.

Igen, teszi le a könyvét a pultra Mészáros Péter. Egy tollat kaphatnék?

Tessék, adja oda a sajtóját a nő. Az emeletre kell felmenni. Itt van a napijegye. A folyóirat-olvasónál majd a kollégám a segítségére lesz.

Köszönöm, mondja Mészáros Péter.

A könyvét hagyja itt, azt nem lehet felvinni, szól utána a nő. Kinyújtja a kezét, a fejét oldalra hajtja.

Nem lehet?, néz értetlenül Mészáros.

Sajnos nem.

Hát persze, lép vissza Mészáros. Akkor itt van.

Köszönöm, feleli a nő. Elolvassa a könyv címét, aztán megint elmosolyodik. Ott kell felmenni,

int a másik kezével.

Recseg a falépcső. A galérián meleg van, üresek az asztalok. A feljárattal szemközt, a sarokban felcsapható asztallapnál egy kék köpenyes férfi üldögél.

Jó napot, köszön Mészáros Péter.

A férfi elveszi az olvasójegyet, megnézi, és csak ezután köszön vissza. Jó napot.

A megyei hírlapot szeretném elolvasni, mondja Mészáros. Az 1979-es évet.

Keres valamit?, néz rá a férfi.

Igen. Vagyishogy nem tudom, válaszolja Mészáros.

Jó, mondja a férfi. Felcsapja az asztallapot, feláll.

Üljön le, mutat az asztalok felé. A hetvenkilences évet?, kérdezi.

Igen, bólint Mészáros.

Csak azt?

Hogy? Igen, csak azt.

A férfi hátramegy a magas állványok közé. Hallatszik, ahogy egy létrát húz. Amikor visszajön, fekete kötésű, nagy alakú könyvet tesz Mészáros Péter elé.

Tessék, a hírlap. Vigyázzon a lapozással. Könnyen elszakadnak már ezek az újságok.

Köszönöm, mondja Mészáros Péter. Óvatos leszek.

A férfi visszaül a helyére, Mészáros nézi.

A lapok szélén finom, szürkés por. Mészáros Péter felnyitja a fedőlapot, az asztalra könyököl, és olvasni kezd.

Fényképek, nagybetűs címek, hosszú, egészoldalas cikkek és kis hírecskék.

Újév, Forradalmi Ifjúsági Napok, március 15., dicsőséges 133 nap, Tanácsköztársaság, a Felszabadulás ünnepe, Nemesmedves-Battonya, a Munka ünnepe, az Ikarusz autóbuszok a legnehezebb sivatagi körülmények között is megállják a helyüket,

Anyák napja, gyereknapi,

a Vidámpark újra megnyitotta kapuit, a vidámparki tó csónakjait mindenki öröme a Nagy Sándor laktanya honvédei újították fel társadalmi munkában,

a Béke téri általános iskola mellett, a Szovjet Hősi Temető szomszédságában ma délután felavatták a Barátság parkot,

pedagógusok napja,

az idén első alkalommal rendeztek közös ballagást a város végzős középiskolás diákjainak, a Ságvári ligetnél felállított dísztribünről a városi tanács elnöke köszöntötte az egybegyűlteket,

az Alkotmány ünnepe, a Néphadsereg napja, a székesfehérvári általános iskolák ez évben a pákozdi csata színhelyén, a pákozdi dombokon tartottak honvédelmi napot, az egész napos versenyeket számháború zárta,

a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepe, zárszámadási beszámoló a dinnyési termelőségvetkezetből,

év végi hajrá,

Télapó a Centrum áruházban,

a Püspöki Palota alatti bazilika romjainak, illetve a Romkert további feltárásának lehetőségeiről tartottak tudományos szimpoziumot,

Karácsony ez évben is legyen a szeretet és a nyugodt, békés otthonok ünnepe.

Délre jár, amikor Mészáros Péter visszaadja a vastag kötetet.

Mást nem kér?, kérdezi tőle a kék köpenyes férfi.

Nem, semmi más nem kell, válaszolja Mészáros. Viszontlátásra.

Lemegy a nyikorgó lépcsőn, az olvasójegyet odanyújtja a szőke nőnek. Volt egy könyvem is, mondja.

Ó, hogyne, tudom, bólint a nő. Megint mosolyog, de most nem csúfolódva. Tessék.

A pultra rakja a könyvet, a kezét rajta felejtí egy pillanatra. Nem akarna mégis beiratkozni a könyvtárba?, kérdezi.

Nem, köszönöm, most nem, rázza meg a fejét Mészáros Péter.

Kár, igazán kár.

A pult előtt áll, nézi a nő piros trikóját, a kivágást, ahol éppen látszik a két mell közötti hajlat kezdete.

Ha nem, hát nem, emeli fel a kezét a nő. Széttárja a karjait, mutatja, ő nem tehet többet.

Talán majd a következő alkalommal, mondja Mészáros Péter.

Hát persze, bólint a nő.

Mészáros felveszi a könyvét a pultról. Köszönöm, mondja. A viszontlátásra.

A viszontlátásra, válaszolja a nő. A pultra könyököl, az ujjait összefonja. Nézi Mészároost.

Mészáros Péter a könyvet a hóna alá csapja, zsebre dugja a kezét.

Vasárnap furcsa lehet itt üldögélni, mondja a nőnek.

Vasárnap?, néz rá az értetlenül.

Hát ma vasárnap van, nem?, magyarázza Csomádi.

Igen, persze. Az van. De azért nem furcsább, mint máskor.

Lehet, bólint Mészáros. Az lehet. Csak úgy az eszembe jutott. Hogy mások otthon ülnek, nem a munkahelyükön.

Hátralép az ajtó felé.

A viszontlátásra.

A rézkilincs. Kinyitja a nagy faajtót. Amikor visszanez, a tekintetük találkozik. Mészáros Péter látja, hogy a nő arca komoly, szinte szigorú, de aztán könnyedén elmosolyodik, a keze megmozdul, mintha integetni akarna, aztán visszasimul a pultra.

Hűvös van, az íves lépcsősor két oldalán képek sorakoznak a falakon.

Odakint, az árkádsor előtt tűz a nap, forró a levegő.

Delet harangoznak.

(szálkák,

avagy a hatodik fejezet, meztelenek és nejlonzacskók, miközben látszólag nem akar előrehaladni semmi)

Az árkádsor előtt tűzött a nap, forró volt a levegő, delet harangoztak.

Mészáros Péter a városi strand mellett sétált. Odabent, a medencék körül és a vízben fürdőruhás emberek nyüzsögtek: heverésztek, ugráltak, vadul süttették magukat a nappal, egymáshoz tapadva sorban álltak a büfé előtt, kukoricát ropogtattak, sört ittak, és szemmel láthatóan egy cseppet sem zavarta őket, hogy az utcán, alig néhány lépésnyire tőlük buszok és autók járnak, felöltözött emberek sietnek a dolguk után.

Persze, ha nem lenne itt ez a kerítés, ez a vasrács, akkor biztosan eszükbe se jutna levetközni, gondolta Mészáros Péter. És ha pedig csak így, fürdőruhában kellene kijönniük ide, a kerítés innenső oldalára, hát biztosan el is szégyellnék magukat, zavarba jönnének, a kezükkel takargatnák itt-ott a testüket, mindegyre csak azon igyekezve, hogyan tűnhetnének el a bámulat elől.

Vasárnap.

A formák.

Az bizony, a formák, dűnnyögte Mészáros Péter.

Különös volt elgondolnia, hogy néhány nappal, mint néhány nap, hiszen csütörtökön még ő is itt volt!, bizony, itt, és akkor semmi furcsaságot nem talált abban, hogy ő maga is átmenjen a kerítés túloldalára, pillanatok alatt fürdőnadrágra vetközzön, kifeküdjön a fübe, vagy leüljön a medenceszéli betonra, lábbal a vízhez, és csak hogy teljen az idő, olvasson, bámulja a csempékre, a rácsokra locsogó apró hullámokat.

A kopott, vedlett vakolatú kis strandvendéglő előtt ócska, lepattogzott festésű bádogasztalok álltak, körülöttük üres műanyag székek. Odabent a félhomályban valami zene szólt, monoton dobszó, inkább csak torz dübögés.

Sült hal, gulyásleves, halászlé, olvasta Mészáros Péter az ajtó mellé támasztott fekete táblára firkantott krétafelíratot.

A házikó oldalánál felborítva hevert az egyik szemeteskuka, gyanús nejlonzacskók, zsíros papírlapok, szalvéták, üres műanyag flakonok szóródtak a feltúrt földre, egy párjavesztett, magas

sarkú női cipő, és a fal tövében, már egészen a betonszegélynél, a göröngyök fölött sárgásfehér szálkák, hajlított, íves csontok, szürkés, nyúlós hártadarabkák kupaca: mint valami különös növény forgácsai, feltépett gyökerei, úgy rohadtak a napsütésben a félredobott, lerágott halmaradékok.

Mészáros Péter végigment a strand kerítése mellett, és a csupaüveg uszodánál átvágva a régi rózsakertbe tartott; itt, az elvirágzott bokrok közt nyíló kis terecskén, a korhadó lugasok előtt csordogált szakadatlanul az a városszerte, sőt messzebb is elhíresült szénsavas forrásvíz, melyhez foghatót a város lakói szerint sehol nem találni, és nem csupán az íze és a mindig üdítő frissessége miatt, de mert még a műanyag kannákat is vörösre festi, olyan, akár a folyékonyvá vált vas. A megbarnult vascsövek körül most is többen álldogáltak, türelmesen várták, hogy teletölthessék a magukkal hozott kannákat, üvegeket; türelmesen várt hát Mészáros Péter is, hogy végre sorra kerülve csak úgy, a kezét a víz alá tartva ő is ihasson.

Csakhogy amikor a betonteknőcske fölé hajolt, valami fehér szálat, nyálkás, fonatos moszatot, vagy talán nem is növényt, de valami odatapadó állatot látott meg a bordás kövön, s ettől egyszeriben felfordult a gyomra, felegyenesedett, és már nem is kért inni, jobbnak látta, ha rögtön továbbindul.

Tűzött a nap, rekkenő, fülledt augusztusi hőség volt.

Nem fúj a szél sem, a mozdulatlan levegő olyan forrón és olyan súlyosan feküdt a kókadt fákra, az elburjánzott, tüskés bokrokra, mint valamit szellőzetlen, fojtó szagú, bolyhos takaró.

Mészáros Péter izzadt. A szomjúság kétségkívül erősen gyötörte, ám ha a forrásvízre gondolt, menthetetlenül felrémlt előtte az az imént látott moszat, féreg, ki tudja mi a rosszabb?, és ettől persze rögtön hányinger fogta el.

Messe, az útszéli fák csúcsainál, valahol a város túlfelén, a Piac tér mögötti panelházak szürke tömbjei felett egészen sötétkékre változott az ég.

Mennyi bogár van itt ebben a rózsakertben, gondolta Mészáros Péter. Bogarak, meg mindenféle méhek.

Átsétált a koszos kis patakocská felett ívelő vashídon, és a hajdani vidámpark cirádás kőfala mellett ballagott.

A május elsejék!, jutott eszébe az egykor tavaszoként itt felállított bódék és sátrak sora, a recsegő hangszórók, a léggömbök tarkasága és a nagy fazekakban főzött virslik szaga, igen ám, a május elsejék!, amikor itt az utcán hosszú fapadokon ültek sorban a fehér inges férfiak és a nyakláncos, tavaszi ruhás asszonyok, műanyag poharakkal és barna üvegekkel, papírtálcákkal és mustárfortos szalvétákkal, odabent forgott az óriáskerék, működött a hajóhinta, a füles korsókba kőbányai sört mértek és a sátrakban a koszlott fehér kabátos pincérek a zsírosan fénylő fémládából pusztá kézzel adogatták, adták az előre felszeletelt kenyeret...

A május elsejék!

Hány éve is már? Úttörőavatás... Menetdalverseny...

Most persze csendes és kihalt volt a régi vidámpark: a még megmaradt körhintákat benőtte a fű, a korhadt, felfeszegetett deszkákra hajló elszáradt, sárga gyomok, hosszú szálú fűvek színe összeolvadt a korlátok rozsdafoltjaival, a földre dobott táblák hajdan rikító felirataival. Az üres jegyszédő bódék körül üvegcserepek csillogtak a salakon, a rácsos kiskapu, rajta még a keresztpánttal és a még most is lezárt lakattal, letépvé, a fal tövéhez hajítva hevert.

Igaz, ebben a fülledt augusztusi vasárnap délutánban még a szemközti emeletes házak körül sem mozdult senki és semmi.

Itt, a vidámparki lakótelep után következő alacsony házsorok között Mészáros Péter talán még soha nem járt. A nap, az útszéli por, a hátsó kertekben zajongó tyúk, a kerítésekre hajló fák; hirtelen úgy érezte magát, mintha már nem is a városban, de valami módon újra csak egy faluban sétálna, igen, egészen pontosan mintha a szombat délután ismétlődne meg, és ő megint csak az alsúti buszmegálló körül téblábolna, tanácstalanul és rosszkedvűen.

Eh, marhaság!, lassan olyan leszek már, mint az a Kőrösi Zoltán!, rázta meg a fejét dühösen. És ez a könyv is!, húzta elő a hóna alól a kötetet. Méghogy Mindenszentek!, nézte a hátsó borítón a fényképet. Vastag az orra, krumpli. És ahogy néz. Gyönyörű. Látszik rajta, hogy

hihetetlenül okosnak képzelet magát.

Az utca végén hosszúkás, fűvel benőtt tér nyílt: bokrok, fák, pirosra mázolt hinta, és oldalt, már egészen az árokszálon kis sétatűt, kétfelől fehérre meszelt oszlopok, rajtuk szürkés, de már kivehetetlenné kopott kőtáblák, elmosódott alakok. A bokrok előtt csupaszbetontalapat.

Esni fog, gondolta Mészáros Péter. Alighanem esni fog.

Meg-megrezdültek a levelek, és mintha már késő délutánra járna, vagy talán már alkonyodna is, a város felett sötétkékre vált az ég, a fehér oszlopok tövében a porrá száradt földű hajdani virágágyásokból apró tölcseréket fújt a levegőbe a feltámadó szél, meghajoltak a bokrok és az ágak.

Hazamegyek, gondolta Mészáros Péter. A legjobb lesz, ha hazamegyek, mielőtt még megáznék.

Hirtelen azonban a visszafelé vezető út nem is tűnt olyan egyszerűnek.

Mennyi ideje indulhattam el?, nézett körül tétován Mészáros Péter. Fáradtnak, olyan nagyon fáradtnak érezte magát, mintha már legalábbis órák óta gyalogolt volna a forróságban, egyre reménytelenebbül keresve, a mit is?, valami célt?, s közben, mi tagadás, még azt sem értve, vajon miért kellett útnak indulnia, idejönnie, ezekbe az ismeretlen kis utcákba, ahelyett, hogy akár egy kiadós alvással is végre lerázhatná magáról az egész ügyet.

Vagyis hogy mit kellene lerázni magamról?, dörzsölte meg az arcát Mészáros Péter. Mit is?

Köröskörül csend volt, csak a levelek zizegtek.

Hogy a fenébe fogok visszajutni?, vizsgálta a felhőket a diák.

Elindult a város, a palotai út felé. Itt már jártak autók is. Mészáros Péter egy magas téglakerítésnél ment el éppen, amikor a háta mögül egyre erősödő dübörgést hallott, majd lefékezett mellette egy autóbusz, kivágódott az ajtó. Piac tér, olvasta el Mészáros Péter egy pillanat alatt a táblát, és, mert hiszen szólt már a jelzőcsengő, tétovázás nélkül felugrott a lépcsőre. Beljebb ment, és lehuppant egy üres ülésre.

Nincs is jegyem, gondolta fásultan. Nincsen semmiféle jegyem. Nincsen nálam, csak ez a nyomorult könyv. Szoktak jární errefelé ellenőrök? Egyáltalán, vasárnap dolgoznak az ellenőrök?

Hátrafordulva végigmérte az utasokat, majd kibámult az ablakon, hogy a következő megállónál már időben megláthassa, ha ellenőr-gyanús alakok ólálkodnának a járdaszélen.

Fékezett a busz, de csak egy férfi szállt fel.

Ha egyedül van, akkor nem ellenőr, döntötte el Mészáros Péter.

Különben is, az új felszálló egyáltalán nem úgy festett, mint egy ellenőr; pamuttrikó, fényesre kopott vászonnadrág volt rajta, lábbeli gyanánt pedig egy színevesztett strandpapucs. Viszont megállt az ajtó melletti kapaszkodónál és, szinte még körül sem nézett, de máris Mészáros kezde vizsgálgatni, mi több, az eredménnyel alighanem elégedett is lehetett, mert billegve, de határozott léptekkel megindult a diák felé.

Ez ide akar ülni, gondolta rémülten Mészáros Péter. A rohadt francba, tele van üres helyekkel ez a busz, de ez a barom ide fog ülni mellém.

Megint rátört a hányinger, de olyan erősen, hogy a gyomrára kellett szorítania a tenyerét, így próbálta meg visszafojtani az öklendezést.

Ráadásul a pamuttrikós nem csak a helyet, de Mészáros is kinézhetette magának, ugyanis le nem vette róla a tekintetét, még akkor sem, hogy már a diák mellett ült, túrhetetlenül közel hajolt hozzá, mint aki mondani, sőt, súgni akarna valami bizalmasat, és csak a megfelelő pillanatot várja, hogy végre hozzákezdjen.

Mi a fenét bámul ez a rohadék?, dühödött fel Mészáros Péter. És elterpeszkedik, mintha egyedül lenne.

Oldalra sandított, és meglepve látta, hogy a férfi, hangtalanul ugyan, de folyamatosan beszél. legalábbis mozog a szája, néha bólogat, és a kezét is felemeli, semmi kétség, ez az alak valamit egyfolytában magyaráz, most pedig, hogy észrevette Mészáros pillantását, már nem is csak magában mormol, de egyre hallhatóbb is, amit mond.

Miért van tele ilyenekkel ez az ország?, gondolta Mészáros Péter. De igazán, miért ilyen ez

az ország?

A pamuttrikósnak olyan szaga volt, mint egy nagy halom összekötözött, dohos újságpapírnak.

Hogyan fogok itt leszállni?, tört fel megint az undor Mészárosban.

Mindjárt elhányom magam.

Az a pamuttrikós ekkorra már teljesen befészkelte magát, sőt, az egyik kezével az előtte levő ülés támlájába kapaszkodott, és így tulajdonképpen nem is egyszerűen Mészáros mellett ült, de valósággal körülfogta őt, igen, úgy, mintha csak át akarná ölelni.

(harc az életért,
avagy a hetedik fejezet, comb a combhoz tapad)

Valósággal körülfogta őt, igen, úgy, mintha csak át akarná ölelni.

És nem csak közel hajolt hozzá, de akkor már igazán is elkezdett beszélni, figyelte Mészáros szemét, az arcát egészen közel tolta Mészáros arcához, és a két szeme, ahogy látta Mészáros Péter, már szinte egyetlen nagy szemmé olvadt össze, és még a szájából is az az átható dohszag, a rohadó papírosok szaga áradt, és a teste és különösen a combja pedig már teljesen a diák combjához simult, és Mészáros mégsem menekülhetett, rázta a busz, és az egyik oldalról az ablaküveg, a buszfal, a másikon az az idegen,

figyelj, öreg, képzeld el bazmeg,

hát az volt a legjobb, mondta az a férfi, hát az volt a legjobb, amikor aztán a a Schwarzenegger megérkezett a szigetre, gumicsónakkal, érted, a lánya miatt, de akkor már tisztára úgy, mint egy kommandós, mert már ki volt akadva rendesen, és be volt festve az arca is, érted, félmeztelenül, és vele a mindenféle fegyverek, keresztben az övek, bent a szigeten meg egy egész laktanya, persze nem volt az neki semmi, félkézzel fogta a géppuskát, és csak körbefordult vele, azok meg mint a kiszáradt légyszar, a zsebe meg tele gránáttal, és ha odavágtá, röpködtek fel a csávók, üvöltöztek, aztán meg szétmentek, mint a lekvár, a belük is meg az agyuk, fröcsögött az egész,

vagy érted, az is jó volt, amikor a másikban a Stallone a végén egy az egybe volt azzal a rohadék szőkére festett négerrel, aki végig alá akart nyomni neki, meg elhitette vele, hogy miatta gyulladt föl vagy hetven ember, szóval bent voltak már a fagyasztóban, ahonnan mind a ketten kiszabadultak még az elején, és persze, nyomatták egymásnak rendesen, és egyszer csak a Stallone felkapaszkodott egy vaskampóra, de közben meg odavágott neki valami kis kék fagyasztótablettát, és az a kifestett néger még körül se nézhetett, és már teljesen szilánkosra fagyott, érted bazmeg, és akkor már csak egy rúgás kellett, csípőből, gondolhatod, olyan lett, mint az üveg, röpül mindenfelé a feje meg a nyaka is,

és amikor az a katona csávó jött föl a tengeralattjáróval, és már teljesen be volt csavarodva, mert nem bírta odalenn, csak azt persze nem mutatta a többieknek, inkább a nagy görbe késével vagdosta a saját kezét, a vére meg bugyogott le a padlóra, tiszta kecsap, hogy ne remegjen össze-vissza, mégis begolyózott, és ahogy jött egyre följebb, hát szépen dudorodni kezdtek az erek rajta, de mindenhol ám, a kezén és a nyakán, és a fején is, és úgy folyt az orra vére, mint a konyhában a nyitva felejtett csap, aztán egyszer csak úgy, ahogy volt, fogta magát és szétduzzant, érted, a feje, mint a vízzel töltött léggömb, odakenődött a tengeralattjáró üvegére, simán szétfröccsent, és csak csorgott le a padlóra, persze a tengeralattjárója meg közben ment egyre csak fölfelé, hogy végül feljöjjön a napfényre, ringatózson a vízen, benne meg lotyogjon az a paradicsomos masszázs...

Ezeket mondta az a férfi, és Mészáros Péter érezte, hogy az az elviselhetetlen szag úgy foga már körül, mintha valami rohadó vattafelhőben lebegne, pedig rázott a busz, és éppen nem vatták, puha paplanok, de annak az idegennek a combja és karja szorult hozzá, és Mészáros Péter mereven ült, mert nem nézhetett le, hiszen sejtette, hogy az a strandpapucs is talán már az ő cipőjéhez simul, és mert tudta, ha netán összébb húzza magát, hát az a comb és az a kar, az a strandpapucs és az a láb azonnal követni foga, ezért hát nem is tehetett mást, minthogy ő is az

elülső ülésbe kapaszkodott, és az izmait megfeszítve hátranyomta magát, és a lábát is a barna műbőrhöz préselte, hogy legalább így, amennyire lehet, eggyé váljon az üléssel, a rázkódó busszal, vagy ha úgy tetszik, legalább így megvédje a saját helyéből még megmaradt szánalmas kis birtokot,

miközben annak a férfinak a lehelete szinte körbemosta az arcát, és a válluk úgy szorult össze, mint a járdaszélen billegő szerelmeseké,

és baszod, ahhoz mit szólsz, öreg, ordított most fel az a férfi,

öreg, hát azért az se volt ám semmi, amikor már lent verekedtek a műhelyben, ahol azok a folyékony fémmel töltött pumpák voltak, és belevágta a szájába a cső végét, aztán meg belenyomatta a folyékony fémet, ami egyből megszilárdult, és a figura olyan lett mint egy szobor, csak persze belülről, mert kívülről nem látszott más, lemerevedett, és nem is mozdult többet, mert tisztára kiégette a beleit meg mindent,

vagy amikor a rohadt genya feküdt az ágyon, és csak röhögött, mert azt persze nem tudta, hogy a másik már az ágy alatt van, és még akkor is csak röhögött, hogy az már alulról lőtte át, és a vére felspriccelt a plafonra, és csöpögött lassan vissza, mint valami piros színű eső, vagy ahogy azzal a mágneses fegyverrel lőttek, érted, át a falon, nem is volt semmi durranás, vagy ilyesmi, csak aztán a fickó odarepült a falhoz, potyogott a vakolat, meg beszakadt az egész, aztán meg már a robbanás is, tisztára égett minden,

és Mészáros Péter látta maga előtt táncolni a pamuttrikós férfi kezét, látta, hogy a strandpapucsos mutatja is az ujjával, milyen szép lassan cseperészgett a mennyezetről lefelé az a vér,

és mindeközben a busz már a Piac térhez kanyarodott, és fékezett, mert a megállóhoz ért,

bocsánat, akarta mondani Mészáros Péter, de csak valami nyöszörgés tört fel a torkán, ezért aztán újra összeszedte az erejét,

bocsánat, mondta, most meg már valósággal kiabált, bocsánat, de én itt le akarok szállni!, engedjen ki legyen szíves!,

és erre a pamuttrikós rögtön elhallgatott, és úgy húzta össze magát, mint akinek még a saját ülése is túlságosan nagy, olyan hatalmas, hogy szinte már fél ott lenni, elszédül és tériszonya van, és nem is kíván mást, csak hogy hagyják őt békén, felejtsek el és ne szóljanak hozzá, a fejét pedig leszegte, és lefelé bámult, valahová a strandpapucskokra,

így aztán Mészáros Péter könnyedén kimászhatott az ablak mellől,

a dög, a rohadt dög, nézett vissza rá Mészáros Péter,

vagy legalábbis mint egy kutya, igenis, egy rohadt kutya, aminek lánc van a nyakán, de ráadásaként meg is rugdosták, nézett vissza a pamuttrikósra, nem mintha sajnálta volna, csak egyszerűen nem értette, az a szánalmas figura az előbb még miért tűnt olyan fenyegetőnek és áthatolhatatlannak, és most miért ül olyan faarccal, némán és láthatóan rémulten, mint aki egy szót sem merne szólani,

és Mészáros Péter lelépett a kinyíló ajtóból, és hátrafordult, hogy visszanézhesen a buszra, de ahogy megállt a járdaszegélynél, a hóna alól kicsúszott a könyve, az a Mindenszentek című Kőrösi-regény, csattant az aszfalton, így hát rögtön le kellett hajolnia, hogy fölvegye, és közben becsukódtak az ajtók, és fekete füstfelhőt okádva elindult a busz, szinte nyögve kanyarodott ki újra az útra, és amikor Mészáros Péter úgy, előrehajolva, már a könyvet fogva felnézett, még éppen láthatta az ablakhoz tapadó pamuttrikózt, láthatta, hogy az a férfi visszanéz rá, és az arca még most is mozdulatlan, de aztán hirtelen elvigyorodik, nem is csak vigyor, de gúnyos röhögés, a kezét pedig felemeli, és az ujjait megbillegtetve integet, éppen úgy, ahogy a filmekben a szerelmes asszonyok, amikor válniuk kell a szeretett férfitől, és könnyeznek és szomorkodnak ugyan, de azért erőnek erejével megpróbálnak mosolyogni is.

Micsoda hülyeség!, rázta meg a fejét döbbenet Mészáros Péter, és megborzongott, mert hirtelen hideg lett, hiszen ott, a Piac tér mellett akkor már igazán fújt a szél, és mintha csak esteledni kezdene, olyan sötét volt, egészen fekete felhők nyomultak a nap elé, és ebben a szürkületben is látszott, hogy a szökőkút körül és a parkban a földre hajoltak a bokrok, és aztán nagy, súlyosan toccsanó cseppekkel esni kezdett az eső.

(A regény az 1997-es Ünnepi Könyvhétre jelenik meg a Jelenkor Kiadó gondozásában.)

Mondok Sándor

Rezdülések

I.

virágok arcán ütések nyoma
az emlékek kudarca még meleg
föld emlőit görcsösen fogják
szerelemtől üszkös kezek

II.

füst száll gyökerek égnek
folyók forrása kiapad
a dróton madarak feketéllnek
s gyászolnak áhított szavakat

III.

a tekintet elfordul a tengertől
a térkép olajfoltos világ
hajótörést szenved a remény
dugdosott szégyenünk: kitárt

IV.

fáznak valahol az álmok
társtalanul indulsz tancba
az égre feszülnek apró jeleid
s nem nézhetsz vissza fejfádra

Restár Sándor

az éjszaka

1.

hűvös fekete asszony az éjszaka
táncra perdül a vőlegénnyel
a ruháját fodroztató széllel
- álmatlanul - hajnalban ér haza

2.
a hűvös fekete asszony az éjszaka
álmatlanul ér haza
ruháját fodroztatja a széllel
- a táncra perdülő vőlegénnyel

3.
az éjszaka hűvös fekete asszony
ne engem szeressen - de csak értem virrasszon

hajbókolnak...

hajbókolnak
Isten megszeppent barmai
meztelen csigaként tapadnak
öntörvényeik félelem-falán
kilógó nyelvük
körbeéri a Földet
*„mennyire védtelen az ember
a hízélgés ellen!"

*(Milan Kundera)

...mintha már

ablakot nyitok az ólomkatonákra
besurran a könnyű szeptemberi szél
vigyázz! - állásban jelentést kérek
mosolyt erőltetve arcomra
- mintha már sejteneék valamit

Rott József

Menekülők

Foszlányokra szakadtak a felhők, s mintha a lenyugvó nap sarkantyúzta volna őket halálra, vérvörös lett az ég alja. Megváltozott a Csobolyó völgye, s vele együtt a poros, szekérszabdalta utca. Valami ellenállhatatlan erővel vonzotta az asszonyt a kapuhoz, a szekérszabdalán Bereznyák szomszéd is abbahagyta a cölöpverést, az utolsó baltacsapás visszhangja gyöngülve támadta a gyertyános domboldalt. Megbizsergett a vére, végtagjait félelemmel vegyes indulat mozgatta, a kapirgáló tyúkok fölkapták a fejüket és elcsöndesedtek körülötte, Bereznyák Pál napszitta munkazubbonya már kirítt a gyérülő koronájú gyümölcsfák közül, a hazafelé baktató Katusné megfordult a gyalogjárón, csontgödörbe süppedt szemében a gyanakvás jégkékje, tekintetében az idegengyűlölet fagyosságá, de számára beszédes volt a sötét szoknya és az avított

bekecs, a megviselt, elgyötört test látványa.

Szél susogtatta az útszéli sást, a baltát szorító Bereznyák nem merészkedett kijjebb, ő annál határozottabban lépett a kapuhoz, és Mallerék terméskő fundamentumú, kőcsipkés háza előtt meglátta az idegeneket. Mallerné a kerítés mögül magyarázott nekik, haja tépetten lógott ki a kendő alól, földült arcáról lerítt, hogy nincs ínyére a beszélgetés; kezében a házi készítésű rosta pajzs és hivatkozási alap volt egyben, hogy mihamarabb visszatérhessen a munkájához. Szavait nem az ütött-kopott csomagokat tartó, megtermett férfihez intézte, hanem a vékonyka nőhöz, aki szárnyaszegett madárként szökdécselt túsarkú cipőjében, lenge, seszínű ruhája prédája volt a szélnek, lengett, lobogott a hosszú hasítékok mentén.

A férfi megfordult a csomagokkal, s föloszlott a kis csoportosulás; a törékeny nő, vagyis, ahogy az asszony mondaná, a nőcske elindult a férfi után, nyúzott, kétségbeesett arccal még hátranézett Mallernéra, aki késedelem nélkül beszapорázott a házba. Az asszony keze már a fényesre markolt kilincsen volt, tekintete találkozott a férfiéval, aki mintha az egyre erősödő szívdobogásából merítene erőt, egyenes léptekkel közeledett feléje. Gyérülő haja, magas homloka és markáns vonásai középkorúnak, nyílt tekintete viszont fiatalabbnak mutatta; valaha ízléses, drapp ruhája és eltaposott cipője ugyanúgy azt a sejtelmes, sötét árnyú érzést táplálta, mely másokat elriasztott, őbenne pedig ezt a meleg, már-már heves vonzalmat ébresztette.

Kilökte a kaput.

- Szállást keresnek?

Mintha a gyereklány-önmaga szólalt volna meg szégyenlős imbolygással az érett, asszonyi hangon, merő ellentétben mozdulatai szögességével, otthonosságával.

- Mióta! - sietett előre csetlő-botló léptekkel a nő. - Olyanok ezek az emberek...

Mint bárhol másutt, fejezete be magában a gondolatot, mit sem törődve a zavaros szóáradattal. Amaz leakasztotta a csatos retikült a válláról, papírok után kutatott a selyembéléses, lapos rekeszekben, gyűrött cigarettadoboz akadt a kezébe, közben elfeledte eredeti szándékát. Eres, beteges arca életszerűen vallott a megpróbáltatásairól, hangja panaszos volt és esdeklő, mozdulatai görcsösek; az esetlenségével még a segítő szándékot is képes lett volna maga ellen fordítani.

- Jöjjenek be.

Meglepetten, szinte hitetlenül fölnézett; szeme; akár csákánnyal ütött lyukak egy megfolyt önlemezen. Kapkodva rágyújtott, és betopogott az udvarra, mögötte a férfi, szemét a lugas takarta ajtón tartva. Kezében a csomagok kicsik és alkalmatlanok voltak arra, hogy bármi értéknek otthont adjanak, ahhoz viszont elégségesek, hogy helyhez kössék a tulajdonosát; tartalmuk pár alsóruha lehetett az asszony szerint, meleg pulóver, hálóruga és néhány könyv, esetleg maga a biblia.

A füstszínű szürkület megülte a völgyet, de nem rejtette el a fák közül leskelődő Bereznyák Pál ócska, kopott zubbonyát. Az asszony másodszor borzongott meg az est során. Mióta az egyik reggelen felkötve találták a fiatalabbik Vargyast a bolt előtt, a szomszédjaiban sem bízott. Aznap még összeverődtek a boltbejárónál, s miután kiszörnyülködtek magukat a vasrácson lógó, feslett ruhájú, mezítlábas férfi láttán, csak suttogva mertek szót váltani. Senkinek sem akaródzott földre segíteni a szerencsétlent, az anyja is csupán a lábát ölelgette fuldokló zokogással, mintha azért is büntetés járna vagy éppenséggel bűncselekménynek számítana, ugyanis Vargyas Kálmánról se lehetett tudni, melyik oldalon állt. Mire kiért a fegyveres osztag, szétszéledtek, tanú se maradt, igaz, nem is kerestek. A följelentési kötelezettség elrendelése óta úgylis mindenről tudomást szereztek, talán a meg nem történtekről is. Leugráltak a teherautóról, bakancsuk csattogott a kockakövön, levágták a tetemet a kötélről, földobták a platóra, aztán maguk is visszaugráltak, rázkódott alattuk a deszka és rezgett a csupasz ponyvaváz, amikor felbőgött a motor.

Beriglizte a kaput, és hátat fordított az utcának. Az ablakalji fenyőfán cinkék csirregtek, az ágak alig észrevehetően mozogtak. Az idegenek szótlanul várakoztak a konyhaajtóban, a nőt megköhöggtette a cigarettafüst, ügyetlenül a küszöbre hamuzott. Utat mutatva besietett előttük, a kövön mindjárt letaposta a lábáról a gumicsizmát, rácsapta a kapcát, és mezítlábasan kitérte a tiszta szoba ajtaját.

- Ha megfelel - mondta.

Szemközt a dupla, magas támlás deszkaágy látszott, a párnákat, dunyhákat hímzett terítő fedte, az ablakon beszűrődő utolsó fények ráestek a faragott lábú asztalra és a hasonló, vaskos támlájú székekre. Dacára a fényesre sikált hajópadlónak és a lakkozott bútoroknak, a hús levegőt megülte a porló meszelés és a nyirkos falak bágyasztó szaga. A falon ingaóra ketyegett, amit a férje elmaradása óta hétről hétre csak babonából húzott föl, mert szentül hitte, ha megáll az öreg holmi, az ő szíve is fölmondja a szolgálatot. Szintén szemmagasságban, az ágy fölött jókora aranyozott keretű festmény veszett bele a félhomályba.

- Milyen kedves - érintette meg a karját a betipegő nő; az ujjai között füstölő cigaretta máris megmételtyezte körülöttük a levegőt.

Fölkapcsolta a kedvéért a lámpát, s fordultában azt találgatta, hogy órá vagy a szobára tette-e a megjegyzést. A ruhája és a viselkedése alapján tágas városi lakást képzelt az otthonának erkéllyel és csempézett fürdőszobával, ezért nehezen hitte, hogy tesszen neki a parasztszoba. A konyhában ácsorgó férfi még nem tette le a csomagot, tekintete megtapadt a mosdólavórán, s ő elröstellte magát.

- Melegíték vizet - mondta csöndesen -, a többit ráérünk megbeszélni.

Nesztelen léptekkel megterített a konyhában, megjárta a kamrát szalonáért, paprikáért, kancsó bort tett az asztalra, a csukott ajtó mögül kihallatszott a szobával ismerkedő vendégek beszéde és a szekrényajtó nyiszorgása, aztán a tűzhelyen zubogásnak induló víz elnyomta a hangokat. Bezárta az aprójószágot, a fészter sötétjében tapogatózva fát fogott az ölébe, s a tetejére gyújtóst.

Megkocogtatta az ajtót.

- Lehet mosakodni.

Megvárta, míg kilép a férfi a konyhába, utána surrant be a cserépkályhához. Keze szaporán járt, föllobbant a gyufa, a láng átkapaszkodott a szalmára, onnan a madárláb-vékony gallyakra, s mire behúzta a zsalut és eligazította a függönyt, pattogott a tűz.

- Törülközöt találnak a szögön - mondta az ajtóban.

A nő már az arcát törölgette, keskeny, bőrszíjas karórája a megterített asztalon feküdt, ruhájából egyetlen arasznyit sem hajtott föl a mosakodás kedvéért. Neki megbéklyózta a lábát a lavór fölé hajló férfi látványa: széles háta kilátszott a szappan nyers illatát fölhajtó gőzből, locsogott a víz, s rövidre nyírt, fekete haja megnedvesedett a tarkóján.

- Hosszabb ideig akarnak maradni?

A férfi megfordult, hangja éppen olyan érdes volt, amilyennek elképzelte.

- Ha kapok munkát.

- Azt feltétlenül kell keresnie! Már csak az igazoltatások miatt is.

- Miért? - ijedt meg a nő.

- A bányában van föl vétel?

- Megmondom, kit keressen, de mások előtt nem szabad rám hivatkoznia.

Megértően biccentett, közben végzett a törülközéssel, és tiszta inget hozott. A nő alig bírt uralkodni az indulatain.

- Igazoltatások?!

- Gyakran éjszaka jönnek. Fékez a teherautó, lecsapják a platódeszkát, átugranak a kerítésen, s ha a második zörgetésre nem jelez a gazda, betörik az ajtót. A munkanélkülieket kiebrudalják a városból vagy letartóztatják. Vargyas Kálmánt a minap lógva találták a boltajtón. A legbiztosabb a bányához vezető úton maradni, sikta után pedig egyenest hazatérni.

- Úgy lesz - mondta a férfi -, aztán meglátjuk.

- Minden rendben fog menni, ha rám hallgat - biztosította az asszony. - Gondolom, a papírjaikkal nincs hiba.

- Én is szeretném hinni. Még nem mondta, kit keressenek.

- Majd megtudod! - szólt közbe idegesen a nő.

- Az öreg Muntyánt, de üljenek asztalhoz. Hajnalban fölébresztem, akkor nincs mitől tartania. Muntyán szerez helyet a fejtésieknél. Csak arról beszéljen, amiről kérdezik, pár nap alatt úgyis

kiismeri, kikkel érdemes szóba állni.

A nő rágyújtott.

- A bányában! Rettenetes!

Köhögve kifújta a füstöt, és leroskodt a székre.

- Mivel tartozunk a szállásért? - kérdezte a férfi.

Az asszony kétszer is beletörölte a kezét a kötényébe, mielőtt válaszolt volna.

- Majd kap fizetést, és beszélünk róla. Lássanak hozzá az ételhez, nekem még sok a dolgom.

Bemenekült a kisebbik szobába.

Rászögelték a koporsófüdelet, keze deszkába ütközött, repedezett körmei sajogtak, ujjai görcsösen fonódtak a meglelt deszkaélre, torka kiszáradt, zihált. Az öregember szuszogására eszmélt a visszatérő álomból; ez a zaklatott, hörgésszerű hang jelentette számára immár egy évtizede a hajnali állandóságot, melyhez most a beszivárgó cigarettafüst ismerős illata társult, de ez csak később, a papucsba lépve tudatosult benne. Szeles, felhős volt az éjszaka, kátrányos a hajnal; keveset aludt, mégis fűgén kelt.

Először az asztal sarkát tapintotta ki, aztán a gyertyát. Sercent a gyufa, s egyszeriben kibontakozott a sötétből a viaszosvászonnal terített asztal meg a rozoga tolókosci. Az öreg derékig takaratlanul hortyogott a szalmazsákos ágyon, alsónadrágja lecsúszott a derekáról, hájas oldala remegett, borzas fejét belefúrta a párnába. Az asszony kapkodva öltözött, kifésülte a haját, lekötötte a kendővel, aztán lámpát gyújtott a konyhában.

A csípős őszi levegő egyetlen mozdulatának sem engedett lanyhaságot: a kikotort hamu savanykás illatával az orrában benyújtott, s míg éledezett a tűz, szalonnát szelt és fölöttette a kávé. Kiszellőztette a rostélynál kiszivárgó füstöt; az udvart megülte a köd, a baromfiak már mocorogtak. Bekopogott a szobába, aztán megforgatta a serpenyőben az üvegessé váló szalonnát.

Recsegték az ágydeszkák, a nő görcsösen köhögött az ablaknál, kattant a kapcsoló, és fény szivárgott ki az ajtórésen. A megszólaló férfi hangja tompa, színtelen volt. Ő megmerevedett, és magáról megfélelkezve, szaporán szedte a levegőt.

- Nem - mondta a nő.

- Két hetet adj!

Hirtelen elszégyellte magát, s eltávolodott az ajtótól. Úgy érezte, nem bírja elviselni a férfi ragaszkodását. Kiengedte és ellátta a jószágokat; közben a pirkadat nyomán formát nyertek a közeli házak a füstölgő kéményekkel. Telehúzta friss vízzel a hordót, durva inge már megmegtapadt a hátán a vastag kardigán alatt.

A férfi most lépett ki a tornácra, lehelete meglátszott a nyirkos levegőben. A szoknyájába törölte a kezét, és megigazította a homlokára csúszott kendőt.

- Várjon! - szólt utána, s papírba göngyölt elemózsiás csomagot hozott ki a konyhából. - Erre szüksége lesz, ha munkára fogják.

Kikísérte a kapuig, majd utána nézett a szürke, néptelen utcán.

Gondoskodott az öregemberről, kiszellőztette a szobát, a nyitott ablakon behallatszott Bereznyák Pál kopácsolása, aztán kitolta a tornácra, s úgy helyezte el, hogy az elpuhult, renyhe testet érje a hegyek fölé kapaszkodott nap fénye, a feje pedig árnyékban maradjon, és kilásson az utcára.

Összegyűjtötte a mosni való alsóruhákat, a használt ágyneműt kupacba hányta a teknő mellett. Éppen fölszította a mosóvíz alatt a parazsat, amikor a nő a tegnapi ruhában kijött a szobából. Tétován közeledett a tűzhelyhez, mintha melegedni szeretne, ám a füsttől is félne, talán jobban, mint a hidegtől.

- Éjszakánként nem alszom - mentegetőzött erőtlenül -, akkor ver le a fáradság, amikor kelni kéne.

Az asszony a hátát mutatva fölöttette a vaslapra a maradék kávé.

- Merrefelé akasztották föl azt az embert?

- A boltot keresi?

- Nincs cigarettám.

- Az utca végén megtalálja, nem messze a buszmegállótól.

A nő fölkapta a fejét; ugyanaz az ónszürke arc, karikás szemekkel.

Merre megy a busz?

- A megyeszékhelyre. Cukorral issza?

- Onnan jöttünk. Aztán csak jártuk ezeket a kurta utcákat, délben már rosszul voltam, leültem egy fa alá.

Belekotort a zsebébe, a bögrében gőzölgő kávéról továbbra sem vett tudomást.

- Ha lenne cigarettám...

- Nincs messze a bolt - emelte le az asszony a tűzhelyről a forró vizet. - Ha kiér a kereszteződésig, már látja. Száz méter, nem több.

- Talán elmegyek.

Várt még valamiféle bátorítást, mert tanácstalanul téblábolt az asztal körül, ám az asszonyt lefoglalta a szennyes ruha áztatása. Végül kiment a tornácra, de szinte azonnal visszamenekült, arca, ha lehet, még inkább elszürkült, hangja remegett.

- Ki ez a férfi?

- Ne törődjön vele, az apám. Bányaszerencsétlenség érte.

- Gyakran történik ilyesmi?

Lerázta a kezéről a lúgos vizet, aztán az alkarjával megtörölte a homlokát, csak utána válaszolt.

- Előbb megvastagszik a kezükön a bőr, rákapnak a kocsmásásra, utoléri őket a szilikózis...

Beleivott a kávéba, és élvezettel folytatta, a másik a szobajátóig hátrált.

- Hazajövet berúgják az ajtót, feketét köpnek, gorombák, erőszakosak.

- És a férje?

Most ő csendesedett el egy pillanatra.

- Elmaradt a háborúban.

- Ha este nem fogad be... Néha már azt hiszem, nem vagyok eszemnél. Megszállunk valahol, kipakolok, Gyula munkába lép, pár nap múlva fölmondanak neki, s megint hurcolkodhatunk.

- Miért? - tört ki belőle a kérdése. - Miért nem segíti jobban?

- Másfél éve bolyongunk. Csak kétszer maradhattunk hosszabb ideig, máskor mindig mennünk kellett. Jöttek, letartóztatták. Sokszor hetekbe került, mire kiengedték. Rohantam orvosért, borogattam, aztán megint utaztunk, kutattam albérlet után, kértem, könyörögtem, megalázkodtam, Gyula munkába állt, jöttek, elhurcolták. Félek nappal, rettegek éjszakánként.

- Azért szereti?

Szenvedő szükölés hallatszott be a tornácra, a tolókoszi nekidöccent az ajtófélfának, a nő felsikoltott a bezúzott orrú, forradásos, borotvált koponyájú öregember láttán. Az asszony vizet töltött egy vastag falú pohárba, és az állát tartva, türelmesen megitta az öreget, aztán visszatolta a napfényre.

- A bányától kapnak majd lakást - tért vissza a konyhába.

A nőnek ekkor már a vállán volt a retikül.

- Hány évet kell érte aláírni?

- Húszat.

- Húszat - ismételte elfúló hangon.

- Ha összeházasodnak és gyereket szül, rögtön kiutalják.

- Gyereket - visszhangozta a nő.

Csobbant a mosóvíz, a széklábak ütemesen billegtek a mosóteknő alatt.

- Azt hiszem, mégis elmegyek a boltba. Ugye, tényleg nincs messze?

Föl se nézett a ruhákról.

Besütött a nap a tornácra, meglangyosította a kopott köveket, a nyitott konyhaajtón legyek sütkéreztek. Az öregember elbóbiskolt a tolókosziban, keze lecsúszott az öléből. A hátsó udvarban verebek röpültek a baromfiak elé szórt magra, ugrálva szemeztek, míg valamelyik tyúk feléjük nem vágott, ilyenkor felröppentek a közeli gyümölcsfára. Templomba tartó öregasszonyok botoztak el a kapu előtt, aztán elcsöndesedett az utca.

Vasárnap lévén az asszony is kényelemsebben mozgott; letette az üres moslékos vödröt a tornácon, aztán pokrócot terített az öreg combjára. Kis kupica pálinkát töltött magának, s kint hagyta az üveget az asztalon.

A tiszta szobából csupán a falióra ketyegése hallatszott ki. Meleg vizet öntött a lavórhoz, és ledobta a felső ruháját. Könnyedén mozgott, jólesett a mosdás, elmúlt az ingerlékenysége, élvezte, ahogy a víz vékony erekben lecsorog a hátán. Kifésülte és föltúzta vastag, szürkülő haját, aztán tálcára tette az üveget meg a kupicákat.

Hevesen vert a szíve, de ugyanolyan természetességgel nyitott be a szobába, mint annak idején annyiszor. A férfi megmozdult a zajra, kinyitotta a szemét, majd fölült az ágyon, az óra kitartóan ketyegett.

- Gondoltam, pihenje ki magát, nehéz volt a hét.

- Nem aludtam.

- Akkor igyunk az ébredésre - mondta az asszony.

A férfi beljebb húzódott, ő letelepedett az ágy szélére. Koccintottak.

- Hogyan köszönjem meg a jóságát?

Az asszony szólni akart, kezében megremegett a tálca, alig tudott megszabadulni tőle. A sokéves önmegtartóztatás után úgy érezte, mintha a férfi a bőréből forgatná ki; szenvedélyesen visszacsókolta, teste fölforrósodott.

Később szótlanul feküdtek egymás mellett, fejét a férfi vállgödrében pihentette, s lehunyta a szemét. A derekára fonódó kéz nyomatékos volt, meggyőző. Lovasszekér dőcögött az utcán, a félig behúzott zsalun beszűrődött a késő őszi napfény.

Greco Krisztián

Teljesen előtte

Egy félálomban végigvergődött
éjszaka után – mikor
ökörnyálat ragaszt a korai
huzat ablakodra -

vesd meg az ágyad megint!
Puhán illatosan öltözteti magát
a reggel, akár az este tette;
minden alkalmas az újra alvásra.

Lukács ír egy kerítésre verset,
egy nő szukapózban az ajtó előtt;
nagy feketeség fedi
gyönyörű játékaid.

Nem egyszerű megbánás ez,
nem szégyen újakezdeni az éjszakát,
lámpafényig megismételni
az alvást. Szegfűszeg szagú

téli álmat eröltetsz kipihent
homlokodba. Akár vasalt
ünneplőbe lennél megint;

mitsem sejtve, tejesen előtte.

Megtelnek veled a tárgyak

Egy félig nyitva maradt
olló a lábad,
mintha szíved mögül kifelé lesve
már nyitott ajtó a hátad -

úszna belülről a mell
pezsgőspoharaink gombos alján.
Gyalult köcsögfa a gerinc, s ha kell
bordáidon napról – napra több bögre.

Nem arcod a virág, ahogy a
vázaféle fülespohár vizében látlak:
nem férsz el belül,
megtelnek veled a tárgyak.

Szirák Péter

A példázat és a tanúságtétel retorikája

(A Krasznahorkai László-recepció)

Krasznahorkai László 1985-ben megjelent Sátántangó című regényének az egyidejű befogadás tanulsága szerint számottevő sikere volt. Különösen szembeötlő ez a Krasznahorkai-művek kilencvenes évekbéli hatástörténetével összevetve. Az olvasásmódot leghatásosabban alakító kortárs elemzői a történetyszerűség, az elbeszélői kompetencia¹, a tragikus látásmód „visszaállítását” és a messianizmus leleplezését üdvözölték benne.² Az ilyen értelmű kanonizációs érvelés nem annyira az elbeszélő próza poétikai hatásfunkcióira apellált, hanem sokkal inkább tematikai preferenciákat, történetfilozófiai és ideológiakritikai konstrukciókat mozgósított. Ennek ellenére felismerhetőek az alapvetően valóságreferens olvasási retorika centráló jegyei: az elbeszélés és történet távolításának elutasításától és a műalkotás rétegzettségének motivikus aspektusától az egységes jelentésconfiguráció eszményén át, a kor- és rendszerkritikai parabola felismerhetőségéig. A Sátántangó úgy újította meg a fikcióalkotás módját, hogy a kortársi magyarországi befogadás horizontjában támaszkodhatott az ún. latin-amerikai elbeszélő próza friss és nem túl elmélyült recepciójának „felhajtóerejére”. Mindezekon túl - a kibontakozó metafikcionált-disszeminációs olvasási alakzattal szemben - megfelelni látszott a tragizáló utómodem elvárásrendnek is.

Krasznahorkai korai regényeinek és elbeszéléseinek olvasói szereplehetőségeit nagy mértékben

1 Radnóti Sándor: Megalázottak és megszomorítottak. Krasznahorkai László: Sátántangó című regényéről és irodalmi környezetéről. In: Radnóti: Mi az, hogy beszélgetés? Bp. 1988. 279.

2 „A rokonsági viszonylatokra való utalás egy bizonyos kontextusba helyezést céloz meg, amelynek bontakozó vonása - úgy tűnik - a tragikum, a tragikus látásmód visszaszerzésében foglalható össze -, Nádastól, Komistól Jelesig, a Fukarosok Esterházyjától Petri György költészetéig.” (Balassa Péter: A csapda koreográfiája. Krasznahorkai László: Sátántangó. In: Balassa: A látvány és a szavak. Bp. 1987. 197.)

meghatározzák az elbeszélői távlat és hang újraképzésének narratopoétikai feltételei. Az egyidejű, kibontakozófélben lévő recepciós stratégiákkal, a diszkurzív, metafikcionált prózaalakzattal szemben a Sátántangóban, a Kegyelmi viszonyokban és Az ellenállás melankóliájában a példázatos-történetyszerű elbeszélés mód játszik döntő szerepet. A nézőpontok elrendezési módját tekintve a külső lokalizáció az uralkodó, általában a szereplő tudatába való beelátás lehetőségével „bővülve”.³ Az elbeszélő hang „tisztán tartja” saját szólamát, általában csak a látószögét adja kölcsön valamely más perspektívának, de ritkán él az átültetett diskurzus vagy a fokalizált beszéd lehetőségével is.⁴ Vagyis az olvasást, a mű „tudásának” felmérését nagyban meghatározza, hogy a történetet egy azon kívül álló, heterodiegetikus elbeszélő⁵ mondja el. A szereplőkhöz való elbeszélői viszony modálisan nem változatos, a szereplői távlatok és nyelvi világok mozgásteret homogén és zárt, az elbeszélői hang újraképzése nem a soknyelvűség aktív meghallásán alapszik, hanem egy monológ meghallgatására hasonlít: „Szomorúan nézte a baljós eget, a sáskajárásos nyár már kiégett maradványait, és hirtelen ugyanazon az akácgallyon látta átvonulni a tavaszt, a nyarat, az őszt és a telet, mintha csak megérezte volna, hogy az örökkévalóság mozdulatlan gömbjében bohóckodik az idő egésze, a zűrzavar hepehupáin át ördögi egyenest csalva, és megteremtve a magasságot, a tébolyt szükségszerűséggé hamisítja...”⁶; „Minden másképp van - szólalt meg Irimiás hosszú csend után. - Hiába láttunk most valamit, ez még semmit sem jelent. Menny? Pokol? Túlvilág? Badarság. Biztos vagyok benne, hogy tejesen mellétrafálunk ezekkel. (...) Mert az Isten nem nyilatkozik meg a betűben, csulafülű. (...) Mert az előbb megértettem, hogy köztem és egy bogár között, egy bogár és egy folyó között, egy folyó és egy kiáltás között mely átível fölötte, semmiféle különbség nincsen. Minden üresen és értelmetlenül működik”⁷ (- kiemelések tőlem: Sz. P.). Az első idézet egy olyan részletből származik, ahol az elbeszélő Futakinak adja kölcsön nézőpontját, de nem hagyja el önmaga elvont tartalmakat tárgyiasító, kompakt nyelvi világát. A második idézetből talán érzékelhető, hogy a megszólaló Irimiás miképpen tölti be - egyébként a regény egészében - a nyelvi világok közötti közvetítő szerepét. (Hasonló a funkciója az uralkodó beszédformára fölöttébb fogékony Eszternének Az ellenállás melankóliájában). A szereplők kompetenciájához mérten nyilvánvaló az elbeszélő hang nyelvi hegemóniája, illetve Irimiás nyelvi fölérendeltsége, vagyis a nyelv birtoklásából fakadó hierarchia⁸ megléte. Az értéktelített nyelvhasználat, az addíciós, hiperbolikus retorika a szöveg olvasásmódját egészében meghatározza, s mindenekelőtt a prófécia, a prédikáció és a politikai szónoklat beszédformáit aktualizálja. A Sátántangó és Az ellenállás melankóliája recepciós stratégiáit - az elbeszélői hang „egybentartásának” retorikáját, a műbéli beszédrend narratopoétikai megszervezését és a metaforika jelentős részének integratív hatásfunkcióit tekintve - alapvetően az eschatologia és a világi emancipáció „nagy elbeszélésének” egymásba játszatása irányítja. Az implicit szerző a negativista bizonyosság távlatából vonja vissza e két narratíva értékösszefüggéseit⁹.

3 Vö. Gerard Genette: Figures III. Seuil. Paris. 1972. 206-213

4 Genette. I. m. 190.

5 Vö. Genette I. m. 238-260.

6 Sátántangó. Bp. 1985. 10.

7 Uo. 266.

8 A nyelvi világok távolsága, elválasztottsága mint jelentésszervező elem a Sátántangóban két helyen mégis erősen befolyásolja az olvasás retorikáját. Előbb, amikor Futaki ráébred becsapottságára: „és most már értette, hogy a kocsmái beszéd idéetlen körmönfonságával egyszerűen leplezni akarta előttük, akik még hittek benne, hogy tehetetlen, akárcsak ők, mert többé nem reméli, hogy értelmet tud adni annak, aminek fojtó szorításából számára sem adatott meg a szabadulás.” (295.); utóbb, amikor a fogalmazók fejezetében kiderül, hogy a „közvetítés”, a „fordítás” sem lehetséges: „Az ügyirat a nyolc óra tizenötös eligazítás után néhány perccel került a fogalmazók kezébe, s a feladat szinte megoldhatatlannak tűnt.” (303). A Sátántangóban és Az ellenállás melankóliájában a térségi beszédrend bornírságának paródiáját az elbeszélő kizárólag a szereplőkre vonatkoztatja, s így mindkét szövegben meg- és újratekinti a fölülről látás módusát: „Fokozódó büszkeséggel vették tudomásul, hogy személyük ettől a perctől fogva »különleges jelentőséggel bír, mert egy olyan ügy kiválasztottjai ők« melyben a hűség, a buzgalom s a fokozott éberség egyenesen elengedhetetlen” (Sátántangó 287.); „»az egész országban tapasztalható általános megújulás fiatalos tenni vágyására s ezen belül a minden ízében megizmosodott Városi Nőbizottság sístergő lelkesedésére« tereli a szót...” (Az ellenállás melankóliája 49.)

9 „Csupán képzeletünk, s nem érzékeink örökös kudarca kísért meg minket szüntelen a hittal, hogy föl tudjuk

Az értelmezések jelentős részében az egyik szereplő, a doktor művilágbéli centrált pozíciója válik az összefüggő jelentés-konstrukció megalkothatóságának feltételévé¹⁰. Ehhez társul a regény főbb szereplőinek „poláris megítélése”¹¹ az elbeszélői értéktávlatok kétszatos megképzése által. Minderre módot ad a fentebb már szóba hozott szimbolikus, vagyis nyelvi hierarchia-képzés, ami a cselekvés elbeszélői-szereplői reflektáltsági fokát is meghatározza. Irimiás a közösséggel való kapcsolatát a vezér-nyáj metaforikával szövi át¹²; a vesztesek közül Futaki az egyetlen „kétértelmű” figura, éppen mert nyelvi világát nemcsak a csodálat és a remény, de a kétség is szervezi. A doktor életformája a telep agóniájával ekvivalens, autentikusságát a folytonosságát megőrző „sátáni rend” korai felismerésének köszönheti: „félő volt, hogy a változtatás iránti vágy csak a romló emlékezet rejtett megnyilvánulása. Valójában nem is tett mást, csak azon örködött, hogy emlékezőképességét megóvja a körülötte pusztító enyészettől; túlságosan gyenge ő ahhoz, hogy egymaga feltartóztassa ezt a diadalmas romlást”¹³. Amint elhagyja megfigyelőhelyét, minden erejét elveszíti, nem tud például segíteni Estikén sem. A szemlélődés, a látottak lejegyzése az integritás, sőt: a fölény egyetlen biztosítéka: „melegséget és némi elégedettséget érzett, ha egy-egy alkalommal a hirtelen bealkonyodó szobában végignézett otthonosan elrendezett eszközein, s fölfogta, hogy mindannyiuk sugarában ő áll, magabiztosan és mindenhatón”¹⁴, a szöveg más helyein viszont a regisztrálás sem segíti a dolgok elgondolhatóságát („Előkereste az irkacsomóból a »Kránerné« jelzésű füzetet, és feljegyezte: »K. fölmondott. Nem vállalja tovább. Forduljak a kocsmároshoz. Tavaly ősszel még nem volt semmi baja az esővel meg a gyaloglással. Határozott terve van. Zavart volt, de tántoríthatatlan. Készül valamire. De mi az ördögöt akar?» A délután folyamán aztán újra elolvasta az elmúlt hónapok Kránernéről szóló feljegyzéseit, de tanácstalan maradt.”¹⁵), sőt azzal, hogy az elbeszélői szerepeket „elosztó” implicit szerző a fölérendelt távlatot egyesíti a doktoréval¹⁶, az írást a kárhozat rögzítéseként, vagyis a kárhozat részeként értelmezi.

A doktor felismerése a telep lakóinak értelmetlen, mert eleve vereségre ítélt törekvéseiről (67.), valamint Irimiás és Petrina „eljövetelének” - a persziflázs és a travesztia interpenetrációjára alapozódó - elbeszélése (31-61.) a regény első harmadától ironikus értelmű hatásfunkcióba helyezi át a történetmondás várokozató retorikáját. A megváltástörténet deformációja által keletkező szövegközi feszültség tartja fenn az olvasó érdekltségét. A példázatos történetyszerűsége nagy súlyt fektető implicit szerző az elbeszélés megszervezésénél a szilárd korkritikai ironia és a jövendölés beszédformájának javára feláldozza a várokozatót, a késleltetett bekövetkezés olvasási stratégiáját. Irimiás beszéde - amely aligha tekinthető a regény legrétegzettebb szakaszának - ugyanis teljesen nyíltá teszi az olvasó előtt az epikus világ nem is túl bonyolult szabályrendjét. Mindenekelőtt azért, mert az olvasási retorika „egyirányúsítása” éppen ebben a kulcsjelenetben a legszembeütőbb. Más szöveghelyeken is érzékelhető a diktatúra beszédrendjétől való „függőség”¹⁷, ám itt a jól ismert vulgáris üdvtörténetet parodizáló szöveg a jelentésképződést döntő módon a térségi ideológiai-politikai diskurzushoz kapcsolja. Nem véletlen, hogy az ideológiakritikai-történetfilozófiai természetű értelmező nyelvek alapvetően a - regionális szabadságnélküliség kollektív tapasztalatát középpontba állító - politikai példázat

tornászni magunkat a nyomorúság odvaiból. Nincs menekvés, csulafülű” - mondja Irimiás a Sátántangóban (266.); „Csődött mondtunk (...) Teljes csődöt a cselekvésben, a gondolkodásban és a képzeletben, amiként abban a száználmas igyekezetünkben is, hogy megértsük, mégis miért” - mondja Eszter Az ellenállás melankóliájában (129.)

10 Vö. Balassa I. m.

11 E szerint a „doktor, Futaki és Estike dominánsan pozitív, míg Irimiás, Petrina és Sanyi negatív figuraként tűnik fel.” Palkó Gábor: Hölgyválasz. Krasznahorkai László: Sátántangó. Alföld 1995/9. 43-57.

12 Sátántangó. 56.

13 Uo. 67.

14 Uo.

15 Uo. 78.

16 A könyv utolsó, alig több mint két lapja a doktor feljegyzéseiként ismétli meg a szöveg nyitányát. A hanyatlástörténet a kezdet és vég egybeérésével, az örök visszatérés képzetével kapcsolódik össze. Az írás/irodalom a kárhozat aktív részévé válik. Krasznahorkai későbbi műveinek olvasásmódját jelentősen meghatározó szerep (az irodalomtól távolodó, menekülő tanúságtevő) nyoma tehát már itt megtalálható.

17 Vö. Sátántangó 45.; 47.

tematikus olvasásmódját affirmálták¹⁸. Ezt erősítette a szegénység-tematikához illeszkedő epikai világszerűség, a világtapasztalás konkretizációja és dekonkretizációja közötti feszültség, vagyis a referenciális, valóságanalóg-elvű olvasási retorika fenntarthatósága.¹⁹ Ez a recepciós stratégia némiképp túlértékelt a Sátántangó és Az ellenállás melankóliájának esztétikai „teherbíró-képességét”, főként azért, mert nagymértékben irodalmon „kívüli” kérdésekre adott válaszként olvasta²⁰.

Krasznahorkai műveiben az írás, az irodalom, a beszéd, a nyelv egyként „ördögi” természetű dolog, a rontás/romlás hordozója. A beszélő tanúságot tesz, de úgy, hogy mondása a világ negatív aspektusát prolongálja. Az értékek olyan helyen lehetnek csak, ahol azokat nem „csúfolhatja meg” a nyelv. Eppen az utóbbi közbejötté miatt hozzáférhetetlenek, de vannak. É későmodem beállítódásra vall a metafizikai teljességigény egyfajta kimentése a nyelvi paródia és pejorativitás teréből. Az emberi kondíció radikális leértékelődését, ha nem is kiegyenlíteni, de némiképp ellensúlyozni látszik Estike „angyali (jézusi) távlata”: Futaki „kitartóan pásztázta maga fölött az eget, s arra gondolt, hogy számukra valahol - bármilyen messze is legyen - mégiscsak véget ér ez az örökre föléjük feszített mennybolt, amiként »itt mindennek elrendelt vége van«. Mint egy ólba, gondolta még mindig zúgó aggyal, beleszülettünk ebbe a körülkerített világba, s akárcsak a saját mocskukban hentergő disznók, mi sem tudjuk, mivégre ez a tülekedés a tápláló csecsek körül, minek ez az örökös közelharc a vályúhoz vezető sávban, vagy alkonyatkor az alvóhelyekért.²¹; Estike „visszaidézte az elmúlt nap történetét, s mosolyogva állapította meg, hogyan függenek össze a dolgok; úgy érezte, ezek az események már nem véletlenül és esetlegesen kapcsolódnak össze, hanem közöttük az űrt kimondhatatlanul szép értelem hidalja át.²² A „felső világ” iránti aspirációkat az epikai imagináció (lázalom, vízió) retorikája szervezi meg, s ezzel el is távolítja a „rendszerkritikai” olvasásmódtól. Az értéktávlatok erős rögzítettsége, az összetartó hatásmechanizmus miatt a narratíva nehezen tűri a polivalenciát. Az egyetlen igazán szembetűnő kivétel: Micur meggyilkolása.

A Sátántangó egyidejű fogadtatásában nem elhanyagolható szerepet játszott a latin-amerikai, ún. „mágikus realizmus” kortársi magyarországi recepciója. A legnagyobb hatású kritikák - Okudzsava, Kafka említése mellett - főként Garcia Marquez Száz év magányának olvasási analógiáját hozták szóba. Kihasnálva a „mágikus realizmus” fogalmának használatörténeti képlékenységét és leképezéselvű implikációit²³, mintegy „helyet szorítottak” a csodás-fantasztikus elemnek az alapvetően „valóságanalóg” olvasási alakzatban²⁴. Némi joggal tettek így, hiszen a Sátántangó „világa” részben megerősíti az olvasó „reális” életvilágának (tér-idő) tapasztalatát, dekonkretizációs eljárásai nem zárják ki a térségi-topográfiai konkretizációt. A világtapasztalásnak ez az irányított - s az imagináció által nem „elbontott”, uralkodó - homogeneitása inkább a parabolai olvasatnak kedvez, s igen kevésbé feleltethető meg a marquez-i

18 „Krasznahorkai ezzel az alakjával (ti. Irimiással - Sz. P.) nagy kelet-európai mintákhoz kapcsolódik, elsősorban Bulat Okudzsava műveihez, de még inkább elmondható, hogy egy nagy, lappangó kelet-európai témát tárt föl.” Radnóti I. m. 284.

19 A Sátántangó és Az ellenállás melankóliája fogadtatásában nem kis szerep jutott a térségi-topográfiai utánképezhetőség recepciós stratégiájának (Vö. Szilágyi Márton: Labirintusban. Krasznahorkai László: A Theseus-általános. In: Szilágyi: Kritikai berek. Bp. 1995. 132.), s - szubverzív szegénység/emancipáció-példázat révén - az uralkodó politikai beszédrend leleplezésének. Kulcsár Szabó Ernő megfogalmazásában e művek „világszerűségének komponensei”, valamint „nyelvi építőelemei is az ideologikumtól átítatott térségi diszkurzus szemléletformáit »termelik« újra.” Kulcsár Szabó: A magyar irodalom története 1945-1991. Bp. 1993. 167.

20 A recepció és mű ilyenén „együtműködését” Esterházy: Egy nő című könyve kapcsán bírálja Kulcsár Szabó Ernő. Vö. Kulcsár Szabó: Esterházy. Pozsony. 1996. 240.

21 Sátántangó 170.

22 Uo. 155.

23 Vö. Bényei Tamás: A „mágikus realizmus” története. In: Bényei: Apokrif iratok. Mágikus realista regényekről. Kandidátusi értekezés. (Kézirat). Beszédes hiány, hogy Bényei rendkívül eruditív és széleskörű vizsgálódásaiban nem említi a „mágikus realista kánon” részeként a Sátántangót. A kelet-európai változatok között Kondrotast, Ajtmatovot, Iszkandert, Radicskovot, Gion Nándort, Lázár Ervint és Fehér Bélát sorolja föl.

24 A „mágikus realizmust” Jeremy Hawthorn megfogalmazásának értelmében újraképezve: fantasztikus elemek váratlan behatolása a realiztikus regénytérbe. Jeremy Hawthorn: Studying the Novel: An Introduction. London 1992. 37. Idézi Bényei I. m.

imaginatív polifóniának.²⁵

A Sátántangó nyolcvanas évek közepén kialakult „erős olvasatait”²⁶ a kilencvenes évek elején az az - egyébként fölöttébb heterogén - értelmező nyelv szituálta újra, amely az elbeszélői távlatot, s azon túlmenően a mű tudásának az egyidejű történetfilozófiai-ideológiakritikai „beszédrendben” való elhelyezkedését vizsgálta.²⁷ A műbéli beszédrend narratopoétikai megszervezésének némely pontjától, a nyelvi világok és a hangnem kérdésének, valamint a metaforika integratív hatásfunkcióinak távlatától bátran - a fentiekhez képest is recepciós „fordulatot” ígérve - „tekint el” Palkó Gábor elemzése, hogy „elismert önkénnyel”²⁸ aktualizáljon egy olyan dekonstrukciós feminizáló értelmező nyelvet, melynek deklarált hivatkozási pontjai: Harold Bloom, Jacques Derrida és Martin Buber. Az olvasás megszervezésének narratopoétikai vonatkozásai „zárójelbe” kerülnek, éppen az ilyen irányú „vakság”²⁹ teszi lehetővé a „szemantizáló” megfeleltetések tetszőlegességét³⁰

Mindazonáltal azzal, hogy a regény „bibliai utalásait” a monologikus-kultúrkritikai távlatból áthelyezte a dialogikus intertextualizálás olvasási alakzatába, mintegy „átírta” a szöveg koherencia-igényét, s az erős olvasatok egységes jelentéskonfigurációit ironizálta, illetve dekonstruálta.³¹ A monologocentrikus, lineáris olvasási alakzat disszeminációja megmutatta a „grammatikai” olvasat gondolategysége és a retorikai alakzatok közötti feszültséget³², a műbe írt olvasói szerep megosztottságát,³³ vagyis jelentős mértékben viszonylagosította azokat a stratégiákat, amelyek a mű horizontját tragikus-katasztrofista értelem-konstrukciókhoz fixálták.

Míg az utóbbiak „áthelyezését” a Sátántangó rétegzett beszédformája elősegíti, addig Az ellenállás melankóliájának (1989) másodrendű voltát csak fokozza az előző regény olvasásmódjára való igen számottevő ráhagyatkozása.³⁴ A totalizáló hajlam „elretorizálásának”

25 A Sátántangó nem alakíthatóként, hanem kritizálható-ironizálható „megtörténtségként”, meghatározottságként értelmezi a történelmet. Nem a magas- és tömegkultúra egyévolvasztásának újfajta kommunikációs médiuma érdekli, mint inkább a kultúra pusztulásáról tanúságot tevő elitárius regiszter későmodem „tisztán tartása”. Lásd e különbségről: Hans Robert Jauss: Az irodalmi posztmodernség - Visszapillantás egy vitatott korszakküszöbre. *Literatura* 1994/2 125. Ebből a távlatból inkább kötődik a későmodem „katasztrofista” példázatosság szövegmélekezetéhez, annak negativista bizonyosság-tapasztalatához, erősen tragizáló akcentusához, például Bulgakov Mester és Margaritájához.

26 Az „erős olvasat” kommentárját lásd az Esterházy-fejezet 3. jegyzetpontjában. Palkó Gábor hivatkozott tanulmányában a Harold Bloom-i értelemben kontextualizálja: „A kritika nemcsak saját helyzetét értékeli szilárdnak (...) erősnek, de tárgyat is.” Palkó I. m. 47.

27 Vö. Szirák Péter: Látja az egész nincsen. (Krasznahorkai László). In: Szirák: Az Úr nem tud szaxofonozni. Bp. 1995. 31-42. ill. Szilágyi Márton I. m.

28 Palkó I. m. 43.

29 A meglátás kizárólag azért jöhetett létre, mert a kritikus sajátos vakság áldozatává vált. Vö. Paul de Man: *Die Rhetorik der Blindheit: Jacques Derridas Rousseauinterpretation*. In: *Die Ideologie des Ästhetischen*. Frankfurt 1993. 185-188.

30 Palkó joggal bírálja az egyidejű befogadásnak azt a fajta narratológiai érzéketlenségét, amely a művészi beszéd közvetítettségétől jobbra eltekintett, s „naivan” ráhallgatott a monológként értett, „valóságra” vonatkozó kritikai „üzenetre”. Ezt a recepciós stratégiát Palkó a Wayne C. Booth-féle implied author-elmélettel írta fölül. Csakhogy ő sem elemezte az implicit szerző-elbeszélő(k)-szereplők viszonylatrendszerét. A műbéli beszédforgalom szabályrendjének újraképzése, a nyelvi világok egymásra vonatkozása, a modális összetevők kevéssé foglalkoztatták, annál inkább a szabad allegorizásként értett intertextualizáló olvasási retorika. Általában véve igen termékeny „jelentéstermelés” indul meg így: a doktor horizontját megfelelteti a tudományos megismerés mítoszának távlatával (43) és az „interpretációs szubjektivitást kiküszöbölő krónikási pozícióval” (44); rámutat a szövegeteremtés, a valóságteremtés és a törvényhozás ekvivalenciájára (45) stb. A lehetséges értelemkonstrukciók limitálásánál azonban nem mindig körültekintő (nem hiszem, hogy túl sok befogadó ismerne magára egy olyan tapasztalatban, mely szerint „Estike halála az újjászületésért hozott pogány emberáldozatként is felfogható.” 55.), egy helyen figyelmezteti is olvasóját a „szemantizáló” megfeleltetések túlfutására: „Ha ad absurdum visszük ezt a gondolatot, Irimiás mint a rituálé vezetője és mint erőszakot tevő/gyilkos kerülhet elénk. Erre utalhat A kukkolóval való korábbi párhuzam, valamint Irimiás beszédének több részlete. Sőt, nagyon távolról egy pszichoanalitikus írásértelmezés is az „i” és „e” közösüléséről. Ez a kitérő azonban nem sokra vezet.” (55).

31 Vö. Palkó I. m. 49-50.

32 Vö. Paul de Man: *Semiologie und Rhetorik*. In: *Allegorien des Lesens*. Frankfurt 1988. 34.

33 Palkó fogalmazásában: a mű horizontjának hasadtsága azt jelenti, hogy az „egyszerre élvezi és tagadja a fallogocentrizmus impozáns építményeit.” (53.)

34 „A tudatmozgásos narráció voltaképp elosztja a szereplők között a dilemmákat, s ezeknek az alapkaraktere

kevésbé sikeres formája, s a velejáró tézisszerűség³⁵ meglehetősen egynemű olvasói szerepet teremt³⁶. A metafizikai elvárások illúziókká minősítése, a kiterjeszkedő negatív aspektus, az apokaliptikus hangnem a világgal való együttalkotást az önértés elmulasztásaként, a bűn egy formájaként értelmezi: „A hit, gondolta Eszter, és itt már a saját ostobaságához ért, így hát nem azt jelenti, hinni valamiben, hanem hinni, hogy mindez nem így van mégsem. Amiként a zene sem a jobbik önmagunkra s a jobbik világra ismerés, hanem menthetetlen önmagunk s egy sajnálatos világ elleplezésének, sőt eltüntetésének agyafűrt módja: gyógymód, ami nem gyógyít, szesz, ami altat.”³⁷ Az elvárás és tapasztalat távolságát nagymértékben csökkentő regény a külhoni recepció tanulsága szerint igen alkalmassá vált arra, hogy kielégítse a kelet-európai diktatúrák politikai példázatának olvasói igényét.

Az urgai fogoly (1992) recepciós stratégiát a monologisztikus kultúrkritika totalizáló hajlamának „átmentése” és a példázatos történetyszerűségtől való egyidejű eltávolodás látszik meghatározni. A megelőző két regény olvasásmódjának mérsékelt átrendeződése az „egységesen stilizált” és „klasszikusan” zárt műforma esztétista elvárásrendjének elutasító ítéletét hozta magával.³⁸ Egyetlen olyan kritika született, amely a „nagyregénytől” való elmozdulást igyekezett ennek az ideologikus keretnek a mellőzésével értelmezni. Nem véletlen, hogy éppen e kritika írójának nyílt távlata az olvasási retorikában megjelenő változások viszonylagosságának felismerésére.³⁹ Az urgai fogoly az útirajz olvasásalakzatát az önéletrajzi epika eljárásrendjével „szembesíti”. Általában az utóbbi távlatából, metanarratívák közbeiktatásával bontja meg az úti tudósítás műfaji mintáit.⁴⁰ A dolgok elrendezésének módusza a szubjektum értéktávlatahoz kötődik, nem a látványleírás, hanem a konfesszió beszédformájától meghatározottan. A recepciós stratégiát éppen ezért döntően az önéletrajzi diszkurzus „én”-jéhez kapcsolható nyelvi világ regiszterbéli összetettsége és a prosopopeia⁴¹ retoricitása irányítja. Innen nézve nem annyira az a kérdés, hogy mit mond „Krasznahorkai”, hanem hogy mi mondja el „Krasznahorkait”.

Az urgai fogoly az al- vagy túlvilági utazás elbeszélőprózai hagyományát, a „más(ik)világ”, az átlépés a határ kronotopozát aktualizálja. Az utólagos olvasási tapasztalatban konkretizálható paratextuális elem, a mottó, az Isteni Színjátékkal való szövegekőzi párbeszéd igényét teremt

olyannyira azonos, hogy - proppi fogalommal élve - a szerepkörök némelyike vándorol az egyik regényből a másikba: gondoljunk a Doktor-Eszter György, illetve az Estike-Valuska párhuzamra, mint azonos funkcióra.” Szilágyi I. m. 130-131.

35 Az implicit szerző narratopoétikai elvét figyelmen kívül hagyó értelmező megfogalmazásában: Krasznahorkai „nem történetnek látja a teremtést, hanem a gonosz azonnali beteljesülésének; s ha megszólal, úgy szavai maguk is úgy hangzanak, mintha a végítéleten túlról érkezének a jelenünkbe: prófétikusak és elkeseredettek.” Földényi F. László: Egy beteljesedő jóslat. Krasznahorkai László: Az ellenállás melankóliája. Jelenkor 1990/12 1046.

36 Jellemző, hogy az intertextualizáló olvasás igénye - ez esetben a Jónás-legenda újraírásaként” - nemigen bukkan fel a recepcióban.

37 Az ellenállás melankóliája. 146.

38 Vö. Fogarassy Miklós: Tegnaputón; Bán Zoltán András: Könyvmoly. Szívsoha. Holmi 1993/1.135-141.

39 „azzal, hogy az író itt az útleírásnak és útirajznak - a magyar irodalomban erős tradíciójú - poétikai hagyományához nyúlt vissza, fölhatalmazta magát az Ich-Erzählung használatára. Ezzel együtt pedig visszavette a narrációs technikának azt az önreflexiós, mélyen szubjektív, vallomásos módszerét is, amely ehhez a kerethez tökéletesen simul - ám meglepő módon alig látszik különbözni a két regény narrációjától. Mintha Krasznahorkai az utazási regény révén tárta volna föl, hogy mi lappang az Egészről szólni akarás, a metafizikai teljességigény háttérben: egy felfokozott, bár tárgyiasítani kívánt szubjektivitás, egy nagyra növesztett Én-koncepció” Szilágyi I. m. 131.

40 pl. „az útirajzok általában huncut anyagkezeléséhez képest kivételes módon - most minden okom megvan” stb. Az urgai fogoly. Bp. 1992. 32.

41 „Az epitáfikus és önéletrajzi diszkurzus domináns retorikai alakzata, mint láttuk, a prosopopeia (...) az önéletrajz (a hang és a név prosopopeiája) éppen olyan mértékben teszi lehetővé a múlandóság „ellensúlyozását”, mint amennyire meg is foszt attól. Az önéletrajz elfátyolozza és elmaszkírozza a szellemnek azt az „elmásolását”, amelyet maga idéz elő.” Paul de Man: Autobiographie als Maskenspiel. In: Die Ideologie des Ästhetischen. 141. 145. A recepcióban általánosnak mondható az az olvasásmód, amely az „elmaszkírozatlan” biográfikus én élményeit igyekezett rekonstruálni. Pl. Györffy Miklós: Egy európai viszontagságai Kínában. (Krasznahorkai László: Az urgai fogoly) Jelenkor 1992/11. 948-950.

meg.⁴² A szöveg a középkori vízió műfajához is kötődik: a szemlélődő inkább a lényegét és önmagát (önmaga lényegét) látja, mintsem hogy a külvilág esetlegességeire pazarolja figyelmét. A „túlvilági” zarándokút - melyben Urga a pokolra való alászállás helye, Kína pedig az elérhetetlen „mennyei birodalom” - az elbeszélői identifikációs minták közül a profetikus szerepváltozatot erősíti meg⁴³, mégpedig döntően a jeremiáda olvasási retorikáját mozgósítva.⁴⁴ Az olvasóteremtés ironikus-metanarratív szólama („ez arra az üres, és épp üressége folytán veszedelmes melankóliára vezet vissza, mely már az utazás közepén elfogott, s amelyhez nekem is vissza kell vezetnem magányos, fáradt, érzékeny olvasómat, ha azt akarom, hogy értse: e melankólia azonos magával a történettel.”; „sőt ami fölött az én társtalan, törődött, megsebzett olvasóm valami kibontakozásra várva most nyilván könnyedén túlteszti magát⁴⁵) része annak a retorikai játéknak, amely a szubjektum köré szerveződő utazástapasztalat és a profetikus beszédforma legitimációját, valamint a személyes jelenlét illúzióját úgy teremti meg, hogy az irodalom elleni lázadás maszkjában „bontja le” a korábbi Krasznahorkai-recepció elvárásrendjét: „ha meg bírom állni, hogy nem kezdek rögtön elbeszélésbe a történet ínycsiklandó fordulatainál, ha meg bírom tűnőztetni magamat az irodalomtól, (...) ha hagyom a dolgokat a maguk helyén, vagyis ha véges-végig ragaszkodni tudok az igazsághoz, akkor, de csakis akkor, a valóságon túliságnak az az úgy-nevezett vigasztaló fénye az itt alant felajánlott, nagyon is valóságos történet belső felszínéről - hiába, hogy nincs és nem lesz megszőpítve semmi! - mégsem marad majd el. Ezzel fegyelmezem magam”⁴⁶. Mindazonáltal Az urgai fogoly éppen a prófécia és a jeremiáda „rituális” retoricitása miatt „írja vissza” magát a Sátántangó és Az ellenállás melankóliájának metafizikai hagyományába, mintegy odahelyezve és ott megőrizve az önátélés módusát. A léthez való odatartozás „tragizáló” aspektusa ismételten kiterjeszkedik („belenyugszom abba, hogy a világ most felismert rendje előtt meg kell magamat hajtani”; „a világban valóban csak tények vannak, és semmi más”; „Vége a távlatoknak (...) Én már nem fogok többé benézni egy messzeségbe”⁴⁷), a negativitás felismerését övező patetikus hangnemi komponenst nem viszonylagosítja, de erősíti az az ironia, amely e döntő felismerések autenticitásának távlatából értékeli le az egyéb viszonyulásmódokat.⁴⁸

Az urgai fogoly olvasásmódja kettős kötöttségűnek mondható. A világok diffúziójának, „a lehetséges díszkurzusok redukálhatatlan sokféleségének”⁴⁹ tapasztalata egy alapvetően utómodem, kultúrkritikai érdekeltségű horizontba kerül, amely a személyiségegység „megőrzését” a profetikus szerep újrateemtésével kapcsolja össze. Nem „felnyitja” tapasztalatait a megértés kölcsönössége számára, hanem beszéde által hermetizálja és tanúsítja. Ugyanakkor e távlat legitimációjának beszédrendbéli meggyengülése mindinkább kétségbe vonja a szerep megújíthatóságát. A díszkurzust összetartó határfunkciók gyengülése együtt jár a szöveg „kis elbeszéléseként”⁵⁰ való újrateemtésének lehetőségével.

42 Az urgai fogoly Dante szövegének első három sorát („Nell mezzo del cammin di nostra vita/ mi ritrovai per una selva oscura / ché la diritta via era smarrita.”) és e szövegrészlet Babits-fordításának másfél soros deformált töredékét emeli a mottóba: „Az ember életútjának felén / egy nagy sötétlő...” [Babits fordításában: „Az emberélet útjának felén / egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, / mivel az igaz utat nem lelém.”] Az „el- vagy átírás” olvasási ajánlattá teszi a polilogikus szövegközi viszonyt. Az urgai fogoly eszerint nemcsak a Divina Commedia „fordítása”, hanem a fordításnak is „fordítása”. „Jelöli” a Babits-fordítás szövegvilágától való elkülönböződését is.

43 Aligha véletlen tehát, hogy „Az urgai fogoly mindegyik novellája egy kinyilatkoztatásszerű felismerés köré szerveződik.” Györfly Miklós I. m. 949.

44 „már jó ideje egy hangot hallok saját magamban, mégpedig, eszméltem rá, a saját hangomat, amint tegező bizalmassággal a messzeségbe vetődöttség halálos hátrányait panaszolja valakinek, fáradhatatlanul” Az urgai fogoly 69.

45 Uo. 8. 10.

46 Uo. 77.

47 Uo. 37. 96. 114-115.

48 Bizonyára lehetséges egy olyan olvasási alakzat is, amely az analitikus-retrospektív emlékeztávlat és az ironikus regiszter összjátékának nagyobb jelentőséget tulajdonítva az utazástapasztalat „szétolvasásaként” teremti újra a szöveget.

49 Vö. Christoph Menke: Die Souveränität der Kunst. Ästhetische Erfahrung nach Adorno und Derrida. Suhrkamp 1991. 213.

50 Robert Weimann idéz Lyotard-tól. In: Postmoderne globale Differenz. Hrsg. Robert Weimann u. H. U.

Krasznahorkai műveinek kanonizált recepcióstratégiáit nem újította meg igazán legutóbbi könyve, *A Theseus-általános* (1993) sem. Annak ellenére, hogy a szöveg az előző művek hatásiszonyát⁵¹ sejtetve, azok erős kommentárjaiként jelenik meg, s hogy „beszélője” a visszavonás retorikai gesztusával igyekszik provokálni, megújítani a Sátántangó, *Az ellenállás és az Urga* olvasói szerepeit⁵². Hogy az önkorrekciónak igen csekély a hatékonysága, annak mindenekelőtt az az oka, hogy a *Theseus* az említett látványos fogásokkal együtt is megerősíti a Krasznahorkai-olvasás kontinuitását. A beszédforma „archaizáltsága” a Minotaurus-mítosz aktualizációjával jár együtt,⁵³ a szöveg a kinyilatkoztatott „igazságokat” („Van gonosz, tisztelt egybegyültek.”; „Nincs semmink”⁵⁴ stb.) alapvetően a példázat gondolatalakzatával legitimálja (a Minotaurus-mítosz újraszituálása mellett ilyen a különös madárról, az Okinavai Guvatról szóló történet). A szabadkőműves-oráció szövegelemlekezete a felvilágosodás univerzáléinak igényét kapcsolja be az olvasás retorikájába, mint ahogy ezt teszi a mindenre kiterjedő szabály/törvény keresését/tudását implikáló cím is. A léttel folytatott küzdelemben az összefüggő értelem ígéretének konstrukciójához ragaszkodó „beszélő” bevallja kudarcát, de e kudarcról való melankolikus tudását nem rombolja le. „Elmásolja”, de újraépíti.

Gumbrecht. Suhrkamp 1991. 33.

51 Vö. Harold Bloom: *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry*. New York, 1973. 95.

52 „egy összefoglaló értelem hiánya miatt eléggé meg vagyunk már törve, s ezért az okádásig túl vagyunk már az irodalmon is, amelyik folyton úgy tesz, mintha volna, és egy ilyen összefoglaló értelemre rákacsint. Nem viseljük el, hogy ez, az irodalom, épp a velejénél, hogy ennyire gyökeresen hazug, nekünk már annyira kéne ez az összefoglaló értelem, hogy mi már egész egyszerűen nem bírjuk az irodalmat (...) azt állítani, hogy van könyv, amelyik tudja, amelyik majd megmondja, amelyik majd nekünk és csak nekünk majd elmeséli, hogy egy-egy efféle óriásbálna után mi szabadul el, az vagy ármányos pimaszság, vagy aljas ostobaság, hazugság tehát”. *A Theseus-általános*. Bp. 1993. 15-16.

53 Szilágyi Márton mutatott rá, hogy *A Theseus-általános* architextuális viszonylatban van a szabadkőműves-orációkkal. Vö. Szilágyi I. m. 132. A mítosz-aktualizáció tekintetében „olvassa” Grendel Lajos *Theseusz és a fekete özvegy* (1991) című regényét.

54 *A Theseus-általános*. 54. 100.

Keresztury Tibor

A korszakváltás centrumában

(Petri Györgyről)¹

Nem véletlen, hogy az újabb magyar líra történetének leggazdagabb recepciója - s egyben legtöbb szereotípiája - Petri Györgyhez köthető, hisz pályája összegező érvénnyel foglalja magába egy három évtizedes korszak számos tapasztalatát. Olyan időszakét, melyben az irodalom szerepének, státuszának mélyreható megváltozása a korábbi írói és értelemszerű stratégiák megrendülésével járt együtt, s a befogadás új kérdéсарányait hívta elő. Ez a folyamat, mely az irodalmi kommunikáció szerkezetét mára visszafordíthatatlanul áthatotta, nagyobb történeti távlat hiányában is különösképp megnöveli azok történeti súlyát, akik a művészi beszédmód, szerepfelfogás átformálásának kezdeményezőiként az értekező próza pozícióváltását is halaszthatatlanná tették. Nemcsak azért, mert az uralkodó lírai köznyelv legsajátabb konvencióit sértő felismeréseik provokatív élel sürgették és indukálták a hatvanas évek merevvé rögzült értékhierarchiájának átrendeződését, hanem mert végigvitt törekvéseik hozadéka a kilencvenes évek versértését alapjaiban határozza meg. Mindazon fejlemények ugyanis, amelyek - közvetlen hazai előzmények híján viszonylag váratlanul, de főképp váratlanul érett, letisztult poétikákban - újfajta erővonalak mentén jelölték ki kortárs költészetünk viszonyítási pontjait, egyszerre tették kérdéssé a hagyományos lírai szépségeszményre épülő olvasói, s az üzenetközponú, szolgálatelvű értelmezői elvárások fenntarthatóságát.

Tandori, Tolnai, Oravecz vagy Petri felől még az is másként olvas verset, mint azelőtt, aki eredményeikre egyfajta szűkítő hagyományfelfogás okán a vélelmezett értékörzés elzárkózásával reagál, hisz az ezredvég művészeti szituációjának nyelvi tényezőitől ő sem függetlenítheti magát.

A Petri-recepció kivételes tartalmasság sem feledteti, hogy e folyamat átfogó és részletes leírásával az erre irányuló újabb kísérletek ellenére a szakma máig adós. Pedig a prózakritikához mérhető mulasztások pótlása az elmúlt évtizedek homogénnek tetsző hagyományrendjét, látens irányzati tagolódását bizonyonnyal árnyaltabb színben tüntetné fel. A szakmai önbírálat ezen a téren akkor is indokolt, ha az érdemi munkának újra nem kedvez az idő. Nem kedvezhet, ha - az elvileg - a művekről folyó diskurzus szereplői, a beszéd rájuk rákényszerített, politikai természetű kétosztatóságának felszámolása után a pozíciók olyan újraelosztásában érdekeltek, ami a megsokszorozódott értelmezői közösségek párbeszéde helyett azok polarizációját kölcsönösen a tárgyon túlmutató módon erősíti föl. A többfelől felhangzó intoleráns szólam ráadásul a szemléleti, ízlésbeli megosztottság közege helyett abban a térben generál új keletű feszültségeket, melyben a korszakváltás esztétikai átrendeződésének tapasztalata és tartalma éppúgy evidencia, mint az értelmezői nyelvek megszaporodásának szükséges, örvendetes, termékeny mivolta. É sorok szerzője nem áltatja magát avval, hogy számára elegáns kívülállással e kevésbé felemelő - ám fölöttébb élénk, inspiratív - történeti szituáció minden ütközőpontja elkerülhető, hisz a nyilvános beszéd révén maga is a túlfűtött és túlérzékeny diskurzus szerény részese. Hogy lehetséges beszédhelyzetét mégis - ha van ilyen hely - az elemző elkötelezettségek merevnek látszó frontjai között keresi, ahhoz ösztönzést önbizalma helyett épp választott tárgyából meríti.

Petri György költészetének ugyanis épp az a leglátágabb értelemben vett szuverenitás a legszembetűnőbb, eltérő ízlésvilágok felől sem elvitatható vonása, amit legjobb ismerője összefoglalóan a felismerhetőség fogalmával nevezett meg, s aminek jelentése itt a tehetség öntörvényűségén messze túlmutat. Az egyébként korántsem magától értetődő, kiváló költőkre sem

¹ Részlet a Kalligram Kiadó számára készülő monográfiából

feltétlen jellemző felismerhető hangban megnyilvánuló autonómia ugyanis ez esetben olyan költői magatartással, attitűddel azonos, melynek gyökerei a pálya minden periódusában a hagyományos versfelfogás közmegegyezései területén kívülről eredeztethetők. S bár a távolság az adott líraeszmény határoszlopaitól az életmű kiteljesedése során nem azonos, állandó fenntartása erősen kontrollált, tudatos építkezésre vall. Olyan megtervezettségre, melyben a poétikai módosulások a pályáiv lényegi pontjain mindig döntések, mérlegelések eredményei, s melynek háttérében a költői érzékenység esetlegességeit abszolút módon kiiktatni akaró racionális, erős személyiség fedezete áll. Ez a személyiség nemcsak alkati nonkonformizmusában mozdíthatatlanul negativisztikus beállítottságában és észokokon nyugvó intellektualizmusában tér el alapvetően a magyar költészet szokványos lírikusi modelljeitől, hanem abban is, hogy a költői színrelépés első pillanata előtt készen van - olyannyira, hogy főbb meghatározóiban, koherens struktúrájában máig nem változik. Jelezve rögtön azt, hogy e pálya vizsgálatakor nem csupán egyes iskolák elméleti belátásai nyomán kell a művész személyiségét a műből megjelenőtől elválasztanunk, hiszen az előbbi korán kialakult, letisztult alapozottságával szemben ez a költészet az utóbbi megképzésének folyamatrajza, melynek állandóságát épp a keresés mindvégig meglévő gesztusa adja. Ha az életmű kivételes szervességét tehát élet és mű, világkép és kifejezőmód oppozíciós helyzetben rögzült rendkívüli átfedése, változatosságát, megújuló képességét a világnézet módosulásait követő poétikai elmozdulások variábilis gazdagsága teremti meg.

Ebből következően Petri György lírája az őszinteségnek újfajta értelmet ad - annak lényegét a legmélyebb érzések, gondolatok kimondása helyett az ideológiai megrendülés, a létszemléleti változások politikai következményeinek vállalásában, levonásában mutatva föl. Ezért modellálja itt a forma, a nyelv a látásmód eszmei, tartalmi metamorfózisát pontosan akkor is, ha a vers lírai hőse annak beszélőjével distancia nélkül nem megfeleltethető. Az őszinteség - ha úgy tetszik: tartás - kritériuma Petrinél másfelől a folyamatos szembesítés gesztusában ragadható meg. Több, mint feltűnő ugyanis, hogy ez a mentalitása problémák elfedése helyett minden téren azok felfedésére, az őt érintő alapkérdések kielezésére, gyökeres átgondolására törekszik. Petri magatartásának jellegadó karakterét az teszi sajátossá, hogy radikalizmusa a gondolkodás másnál többnyire élesen elváló aspektusait, erkölcsi-politikai és szakmai-poétikai rétegeit mindig szétválaszthatatlanul, egymásra vonatkoztatva exponálja. Tabukat sértő állásfoglalásainak nyíltsága politikai vagy akár a szerelmi lírájában így sosem csupán a szókimondás zavarba ejtő határátlépései, hanem a beszédett és a beszédmód együttes, szét nem választható bátorsága révén lesz hiteles. Ezért érti súlyosan félre a Petri-költészet jelentőségét az, aki benne az önvesszőyesen merész kiállítás példáját, nem pedig a tradicionális költői szerepminták alapvető revíziójának konzekvens szellemi, művészi teljesítményét és meghökkentő formanyelvi újdonságát méltányolja. Így van ez akkor is, ha a pálya az egymást szorosan átfedő emberi-költői magatartást kitüntető közelítés létjogosultságához - ezen messze túlmutató módon - nem kevés támpontot ad. Ezért nem meglepő, ha a Petri-művészetet végigkísérő értelmezésmódok egyik jellegzetes szólama őt az életmű csaknem minden szakaszában az értelmiség-szószóloői szerep felé mozgatná el, nem számolva avval, hogy költői programja kezdettől és következetesen ellene tart a képviselő bárminemű aspektusának, a közösségi beszédformák mintáinak. Kétségtelen persze, hogy a recepció besorolói, típusalkotó tendenciái a pálya elején e líra meghatározó tapasztalati élményforrásaiból, gondolati-intellektuális karakteréből, potenciális közönségéből, a Magyarazatok M. számára fülszövegéből és a költő első publikált nyilatkozatából egyaránt meríthettek érveket. „Ha intellektuális költő vagyok, akkor ez csupán annyit jelent, hogy az értelmiség egy csoportjának vagy - ki tudja? - rétegének költője volnék, szándékom szerint" - mondja Petri a pályakezdekőket bemutató Élet és Irodalom-beli interjú-sorozatban Alföldy Jenőnek, hogy aztán e szándék erősen idejétmúlt, ám a kor s benne a baloldali művész-értelmiség beállítódását hűen tükröző elvi okfejtésbe fusson bele: „Hozzáteszem, hogy nem származásom okán akarok a fiatal értelmiség költője lenni, hanem művészi szükségességből. A művészi alakítás ma nem lehet más, mint a társadalmi élet politikai és filozófiai elveken alapuló szemléletének és elemző kritikájának egy módja." A Petri-líra alakulás- és befogadás-történetének legizgalmasabb vonása, hogy lehetséges élmény- és hatókörét akkor kényszerül újra leszűkíteni, amikor e

bevallottan réteggöltészeti ambíció reprezentatívva emelkedett teljesítményben oldódik föl, s amikor a művészi alakításra vonatkozó korai alapvetés a költői szemlélet síkjáról a gyakorlati cselekvés terére helyeződik át. Petri György ezért vált a hetvenes évek végétől kezdve a demokratikus ellenzék kultikus, központi alakjává, mert verseiben a második nyilvánosság értelmezői közössége önnönmeghasonulásával, ideológiai talajvesztésével és új, rendszerkritikai alapállásának kifejtettségével, a „68-asság” eszmei-érzelmi tartalmaival is szembesülhetett. Olyan azonosulással, mely a hosszú évekre megszakított recepció hangsúlyait - Fodor Géza kiváló, 1991-es monográfiájával bezáróan -ismét a közösségi (nemzedéki, értelmiségi) szempontok túlsúlya felé tolta el. Az értelmezés behatároltságát persze a nyilvánosság kétosztatúsága éppúgy generálta, mint az a polgári és poétikai értelemben egyaránt nagy jelentőségű tény, hogy Petri annak minden következményével együtt nyíltan vállalta az ellenzéki költő szerepkörét. Az újra legális fórumokhoz jutó életmű 1989 utáni olvasata mégis arról győz meg, hogy jelentőségének főként csoport-, nemzedéki vagy ideológiai szempontokra támaszkodó felmérése csak részleges sikerű lehet. Elsősorban azért, mert míg a vele egy időben induló költők túlnyomó többsége hosszan fenntartja a közösségi, többes szám első személyű versalany képzetét, Petri kezdettől személyben gondolkodik, önmaga nevében beszél, s e magánérdekű, független pozícióból kivívott költői státusza messze túlnő a pálya említett két időszakát jellemző (jogos és érthető) külső elvárások szempontrendszerén - akkor is, ha e periódusokban történetesen annak is megfeleltethető.

A hatás, a befogadás, a magyar líratörténetben betöltött szerep tekintetében egyébként ez a költészet ezen túlmenően is rendkívül érdekes képet mutat. Bár a pályakezdés kritikai visszhangja csaknem egyöntetűen elismerő, az irodalmi térbe belépő Petri helyét a szakmai köztudat annak perifériáján jelöli ki. Érthető módon, hisz a kora-hetvenes évek költészeti konjunktúrájának, a többszáz fős költői estek, az esetenként húszezres példányszámok időszakában törekvése a heves érdeklődésre számítható uralkodó versbeszéd ellenpontja volt. Az induló Petri egész habitusával és költői irányával tagadja a líra kultikus felfogását, korán kialakuló határozott verseszménye szélesebb kritikus, olvasói körben elfogadott poétikák, lírai beszédmodok ellenében kap meglepően méltányos fogadtatást. Történeti súlyát és szerepét azonban paradox módon a perifériát követő marginális pozíció növeli meg, hatásának megnövekedését épp a szilencium évei teszik érzékelhetővé. Ha ekkori keletű népszerűségének, közismertségének okai jórészt politikai eredetűek is, nem gondolom, hogy hatásának fokozódása is ide volna visszavezethető. Sokkal inkább arról az átrendeződésről van szó, ami a nyolcvanas évekre a magyar líra színpontját, értékszerkezetét a megfelelő évtizedhez képest jelentős mértékben változtatta meg, s amelynek a pályakezdő és a szamizdatba kényszerített Petri egyaránt megkerülhetetlenül fontos szereplőjeként kell számon tartanunk - függetlenül attól, hogy pozícióját a kortárs költészet tagolódásában az egyidejű közelnézet hogyan ítélte meg. A nyolcvanas-kilencvenes évek fejleményei meggyőzően igazolják, hogy a legális jelenlét megszakítottságával szemben e poézis hatása nemhogy töretlennek, de meghatározónak mondható. Petri Györgyöt az évtizedforduló szakmai köztudatának mértékadó része egybehangzóan a domináns poétikai tendenciák legjelentősebb alakítói között, a századvég irodalmiságát érdemben befolyásoló mesterként emeli vissza az első nyilvánosság kánonjába. A rendszerváltás idejének a pályakezdés éveitől gyökeresen eltérő, az irodalmi közlés szerepét lefokozó, a nyelvválság tapasztalatán, s az új nyelvi magatartás kialakulásán túljutott művészeti szituációjában páratlan, immár teljességgel szokatlan népszerűségre tesz szert, költészete folklorizálódik, új és gyűjteményes köteteit napok alatt elkapkodják. A hatás és az olvasottság vonatkozásában ily módon az a költő idézi föl s teremti meg újra a lírai beszéd kitüntettségének hajdani auráját, aki az azt létrehozó verseszmény huszonöt-harminc évvel ezelőtti tartalmának lebontásáért és átrajzolásáért Tandori mellett a legtöbbet tette.

Petri György költészete kánont bont le és kánont teremt; ebben az értelemben tehát korszakalkotónak volna mondható, ha nem tagadná e líra belső természete épp az ebben megnyilvánuló nagyság jelentésköreit. Hogy jelentőségét nagyobb történeti távlat hiányában mégis korszakosnak látjuk, annak oka a lírai reprezentativitás megkerülhetetlen hatású

átértékelésében rejlik. Ennek folyamata a pálya periférikus, marginális és centrális helyzetében egyaránt töretlen, radikális és következetes, ám a programosság elvi töltetét, arroganciáját teljességgel nélkülöző. Petri törekvése kezdettől a megszólalás hangsúlyozott méltóságának, megemeltségének, retorikusságának, az elhivatottság öntudatának felszámolását célozza meg, de a lefokozás, a lefelé stilizálás tartalmába magát a költészetet, a költői tevékenységet nem foglalja bele. Úgy szembesül a közösségi-képviselői líratípus többféle változatának válságával, hogy másféle elképzelése - több, hasonló szemléletű nemzedéktársától eltérően - még érintőlegesen sem viszi közel a hatvanas-hetvenes évek publicitást alig kapó, ám kétségkívül izmos és jelentős neoavantgárd, illetve antilírai áramlataihoz. Különállása, magányos útkeresése alkati konzervativizmusából fakad: úgy tagad hagyományt, hogy a magyar lírai tradíció minden költői gesztusát mélyen hatja át. Így a viszonyulás sokkal inkább alkotó, felülvizsgáló, mintsem elvető, vagy követően értékörző jellegű; Petri benne áll a hagyományban, s miközben kritikai revízió alá veszi, folytonosan újraírja azt. Művészi attitűdjének alapvonása érhető e viszonyban tetten: az a feloldhatatlan, termékeny bizalmatlanság, amely önnön költői tevékenységét is állandó racionális kontroll alá vonva az építkezést mindenre kiterjedően az alapok gyökeres átgondolásával kezdi el. É szigorú felülvizsgálat azonban a néhol cinizmussal érintkező negatív szemléleti irányultsága mellett sem jár értékrelativizmussal, s főként nem a költői pozíció viszonytagosító, fellazító szétaprózódásával. Avval viszont igen, hogy a költő a kor legdominánsabb lírai hagyományának nyelvi, képi, retorikai kelléktárát elvetve a reprezentatív költő beszéd tartalmának új, a köznapi életszféra, s a mindennapi nyelvhasználat ismerős regisztereihez közelítő érvényes jelentést ad. Ez a jelentés folytonos reflektáltsága, intellektuális kontrollja miatt a hagyományos szépségeszmény kritériumainak kevésbé megfeleltethető, a beleélő olvasó számára nem sok ünnepi pillanatot kínál, de a lehetséges közelítésmódok többpólusú játékterét mozgásba hozva sokféle, eltérő értelmezői közösséget szólít meg. Petri György széles körű népszerűségének, közismertségének egyik legfőbb oka alighanem az.

Lakatos István¹

Levélváltás jóbarátokkal 1972-1994 közt

Szabó Magda levele 1972. május 11-én

Pista, kedves,

mióta tartozunk már Magának ezzel a levéllel! Akkor kellett volna megírunk, a versek megérkezése pillanatában, mennyire örültünk, hogy annyi idő elteltével így hallottunk Magáról, de akkor nem akartunk még írni, előbb a versekre vágyódtunk. Nem tartott ilyen sokáig, míg megettük őket, az tartott ennyi ideig, míg valahogy kikecmeregtünk abból, hogy ismét eltemettük valakinket, akit szerettünk, akinek az elvesztése fájt, s ismét fel kellett oszlatnunk ott vidéken egy szeretett lakást. Mindez akkor zajlott le, mikor már a Maga kötetét olvastuk, s bizony hálásak voltunk az olvasnivaló miatt; a halál és a szomorúság ellen úgy sincs más kapaszkodó, csak a művészet. És a versek a frissen kapott esztétikai élményen túl annyi mindent visszahoztak. A testvérem, aki gazdasági akadémiát végzett annak idején, énekelte időnként, ha régi társaira gondolt, azt a régi diákdalt: „Voltunk egyszer mindnyájan az Akadémián, szép idő volt, kár, hogy elmúlt, kár hogy elmúlt, jaj, de kár...” Hát mint a dal mondja, Pistám, mi is együtt voltunk azon a bizonyos Akadémián, s ha elküldte a kötetét, nyilván azt jelenti, hogy ezt Maga éppúgy nem felejtette el, mint mi. Ami a lényegét illeti: talán még ér a szavunk annyit, s elhiszi, nem „hegedül kutyáknak”, hogy fontos, sőt nagyon fontos ez a kötet, s hogy érdemes. Mi romantikus életrajzú

¹ Köszöntjük Lakatos Istvánt 70. születésnapján.

nemzedék vagyunk, de csinálják utánunk a mostani ifjak, amit mi, s mi leszünk az elsők, akik tapsolni fogunk hozzá. Egyelőre azonban még Akela- és Közép-Akela (ez a Maga!) nemzedéke bármikor kiáll birokra az új költőkkel, - jaj, nagyon szerettem - szeretjük a kötetét. És azt a csodálatos Vergilius fordítást és a Tadzs Mahalt, és mindent. Különös képeiről és asszociációs reflexeiről egyszer majd még beszélgetünk. Ahhoz külön gratulálunk, hogy ilyen tudatosan vállalja a szenvedélyt, mint etikai-esztétikai motort. Nem is hiszem, hogy enélkül létrejöhetne igazi alkotás. Szívből gratulálunk, sok meleg emléket felidézve:

Szabó Magda
Szobotka Tibor

Levél Szabó Magdának 1987. november 11-én

Drága Magdám!

Köszönöm Az ajtót. És elnézésed kérem, hogy most válaszolok csak. Meg akartam várni új kötetem megjelenését, hogy ne csak egy levéllel viszonzzam ajándékomat, hanem adhassak én is Neked valamit.

Munkád megdöbbentő, hatalmas írás, valóságos görög sorstragédia. Így regényt írni - ma és nálunk - senki nem tud Kivüled. Felejthetetlen jellemet teremtettél, Emerenc épp úgy fogalom lesz irodalmunkban, mint az Édes Anna, az Árvácska vagy akár a Nyetocska Nyezvanova. Folytathatnám a sort.

A feszültséget az első oldalakon megteremtetted már s mindvégig fokozni tudod. Lélegzet-visszafojtva olvastam, sápadtan az irigységtől és a boldogságtól, hogy hetvenéves korodra, amikor nem egy klasszikus hanyatlani kezd már, Te épp akkorra mutatod legjobb formádat.

Szerettem volna születésnapodon elmondani mindezt, de hát udvariatlan vagyok, figyelmetlen; akkor épp a magam dolgaiban voltam nyakig. Egy mentségem lehet csak, levelek és táviratok oly tömegét kaphattad okt. 5-én, az én levelem talán be se fért volna postaládádba. Meg ki az ördög örül annak, hogy hetvenéves? Tekintsünk el a naprakész konvencióktól. Most mondom: éj soká s ilyen könyvekért, mint Az ajtó.

Édes Magdikám! Nagyon számítunk ígéretedre, hogy most szerkesztődő, jövő ősszel megjelenő Évkönyvünk számára szépprózát, lehetőleg kerek egész novellát adsz - december közepéig, mert december végén le kell adnunk teljes anyagunkat a Magvetőnek.

Sokszor csókollak és nagyon szeretlek

Pista

Gergely Ágnes levele, 1981. november 24-én

Drága Pista!

Többször nekifogtam már a levélírásnak. Mindig eltéptem, amit írtam.
Elementáris hatással volt rám a könyved.

Azt tudod, hogy az Egy szenvedély képei-t is szerettem annak idején, s hogy még jól emlékszem a címadó ciklus verseire, de különösen a Prométheuszra, annak a (számomra rendkívül komplikált) konklúziójára. Tudod, hogy fordításaidról milyen nagy véleménnyel vagyok, mindenekelőtt a latinokról s - nyilván személyes elfogultságból - Vergilius-átültetéseidről elsősorban. Ezek azonban csak szívenütő s nem agyonütő versek, aminthogy a kötet elején a nyilvánvaló Babits- és Szabó Lőrinc-idéző művek is azok, nem beszélve az elbeszélő költemények közül a tündéri Herminá-ról. Mondjam, hogy külön - mintegy kortörténeti élvezettel - élveztem a kihúzott dátumokat s a kijavított szavakat, versszakot? Etikából is mindig

jelesre vizsgáztál.

Ám az igazi, az agyonütő vers számomra - tudod - az Írás a porban. Nem tudom méltatni. Sem mint verset, sem mint gesztust, sem mint egy emberi tartás lényegének megfogalmazását, megkötését. Csak beszélek róla, mindenfelé, amerre járok. A század egyik nagy magyar verse.

Irgalmazzanak nekünk - az ilyen versekért - akiknek ez a dolguk! Köszönöm, hogy a születésnapomra küldted ezt a könyvet.

Hamarosan egy szerényebbel viszonzom.

Szeretettel

Ágnes

Levél Gergely Ágnesnek 1991. június 18-án

Kedves Ágneskám!

Éppen befejeztem Yeats-könyved olvasását, amikor csöngetett ajtómon Határ Győző. Én szerkesztettem a Tevan kiadó számára XX. szd-i „Irodalomtörténet”-ét, száz szerzőről ír benne; azokat a rádióelőadásait gyűjtve össze, amelyek annak idején a BBC-ben és a Szabad Európában hangzottak el jobbára. Javasoltam, hagyjon el néhány kevésbé jelentős költőt - Győző egyetértett vele. Vegyen fel ugyanakkor olyanokat, akikről hajdan megfélekedett, vagy nem kerültek a kezébe: a Te könyvedet mutattam elsősorban. Határ néhány éve szép esszét szentelt a Dublinben élő Kabdebó Tamás Írország két arca c. kötetének, így tüstént érdekelni kezdte a Te munkád: harmadnap telefonált, megvásárolta és el van ragadta tőle; recenzióját pótlólag beleilleszti a karácsonyra talán már meg is jelenő Opusba. Ennyit előljáróban.

Esszéd néhány fejezetét ismertem természetesen, megtiszteltél vele, hogy nekem is köszönetet mondasz az előlapon, pedig nemigen volt más szerepem körülöttem, mint hogy Évkönyvünkhöz kerülő fejezetét én olvastam talán először s lelkesen ajánlottam szerkesztőtársaimnak, akiket nem kellett győzködnöm, tejes volt az egyetértés köztünk, hogy kiváló munkát kaptunk.

Yeats-ed igen tanulságos olvasmány. Bizony eszembe jutott néhányszor, milyen kár, hogy Kollonits annak idején nem németesített el bennünket: akkor egy világnyelven íránk most. Még inkább tetszett volna, ha a Monarchia összekötő nyelveként legalább megmarad a latin. És Közép-Európában az lenne az irodalmi nyelv: Milyen természetes volt, hogy Batsányi még irodalmi latinsággal védekezett porében az osztrák bírák előtt, hogy Baróti Szabó egy kukkot se tudott a magyaron kívül, csak latinul még, mert a rendházban az ebéd fogásait is latinul vitatták meg. S akkor itt vannak ezek az írek: nem hogy örülnének, hogy angolságukat az egész világ érti, még most is bombákat robbantanak többszáz éves sérelmeikért. Ha Erdélyben valaha románá olvasztanak be, ha a Felvidéken szlovákká bennünket, mi is ezt tesszük vajon pár évszázad múlva?

Kitűnő könyvet írtál, Ágneskám. Azon túl, hogy kitűnő költőről, mindenféle időszerű vonatkozásban is tanulságosan továbbmutatót. Költészeteden edzett, szépprózai munkáidon tökéletesre csiszolódott esszé-stílusod példamutatóan tömör, élvezetes, érzékenyen okos.

Én tanulmányíró nemigen vagyok. Mégis, mennyi közös életrajzi szál is összeköt bennünket! Megemlékezel Paul Kovesiről például.

Pár esztendeje vendégem volt hajdani diáktársam, Kövesi Pál Perth-ből. (Tőlem örökölte feleségét, Júliát, akivel nagy szerelemben éltünk őt megelőzőleg, de ezt csak melleleg most.) Pali kíváncsian mustrálgatta könyvtáromat s talán a második kötet, amelyet leemelt polcomról az 1960-as magyar Yeats-válogatás volt.

- Rémes, milyen rosszak ezek a fordítások - fanyalgott Pali. Ha jól emlékszem, a Sailing to Byzantiumot olvasta. A negyedik versszakban az arany-boltívet azonnal kiszúrta Jékely fordításából. - Az eredetiben itt Vergiliusra utal a költő - nézett rám.

- Te tudod bizonyára - s angolul folytatta -itt az aranyágról van szó. Köszönöm,

Ágneskám, hogy Te, ha Jékelyre s a félreértésre nem utalsz is, fordításomban idézed a híres helyet.

Hadd biztassalak. Yeatshoz alighanem Te értesz ma legjobban Magyarországon. Esszéd következő kiadásához fordíts egy kötetnyi Yeats-et, ezzel lesz teljes a munka.

Jó kedvet hozzá.

S gyere el a csütörtöki választmányra.

A régi szeretettel
Pista

Dedikáció Szentkuthy Miklósnak, 1982. december 10-én

Drága Miklós! Mit képzelsz, elküldöd könyvedet, könyveidet, és én válaszolni tudok postafordultával? Gondolod, ha Milton átnyújtaná nekem az Elveszett Paradicsomot, másnap azt írnám: My dear John, imádott Jankóm! Il Penserosód és L'Allegrod óta nemzeti klasszikusnak tartalak rég, latin röpirataidat pedig kivált kedvelem, hiszen dogmákkal-diktatúrákkal szemben a szabad köztársaságot - pro se defensio - napjainkban minden valamirevaló szellemi munka nélkülözhetetlen feltételének tartok; ez a munkád azonban, kedves Milton Miklós egyetemes klasszikussá emel már. Hát az ördögbe (Sátánba) is, ahogy vetnék papírra ilyet, hanem azt mondanám: az ég áldjon, kedves M., hagyj engem együttélni új könyveddel (és a régiekkel, továbbá a még ezután születőkkel), Téged nem lehet elolvasni - kiolvasni - átlapozni, Veled tíz évet kell együtt lélegzeni legalább, hogy megkísérelhessünk valamennyire is tájékozódni paradicsomi erdeidben. Azután megpróbálhatunk valamit rögzíteni Rólad. Ha lehet azonban, várj száz esztendőt inkább, vagy félezret s figyeld Föntről, mi szivárgott át Belőled belém például s az utánad következőkbe: az mutatja igazán, ki voltál, ki leszel és maradsz

Lakatos István

Szentkuthy Miklós levele 1985. május 31-én

Édes jó Pistám, drága Vergiliusom, akinek személyemben, danték helyett, csak egy botladozó törpe jutott - miközben verseidet Pán-syringával, gordonkával kísérték, én újra és újra olvastam Kék pilléidet (a legszebb dedikációval, amit életemben kaptam - 1982. XII. 15. -!) egyelőre naplómban minden sorát kommentálva - szerelmet, históriát, Természetet, Istennem-istent, Veled-izzó eszmélkedésben, tolamakó iker-testvériségben és sötétségeid fölötti alkotó fényességben. Legnagyobb öleléssel

Miklósod

Orbán Ottó levele 1988. április 28-án

Kedves Pista!

Köszönöm a Bhagavad-Gítát. Ezt olvasni nekem olyan, mint öregen születni avagy fordítva élni az életet, azaz az egész nem csak szép és izgalmas, költői szöveg, de különös szerencsém adta, sajátos nézőpontomból olvasva valamiféle tájolósi vagy beillesztési feladat is; vedd nyugodtan bókna, mert az: a mű magyar nyelve, ez a nem túl magasra, mégis a közbeszéd fölé emelt, ám emelkedettségében is hajlékony stílus, az egész regényszerűen aprólékos és mégis nagyvonalú kompozíció jól odaillik azokba a különféle korú és alakú csarnokokba, melyekben mezítláb és álmélkodva ácsorogtam; olykor olvasás közben még a felejthetetlenül jellegzetes India-szag, a füstölők kesernyés illata is fölrémlett, mintha maga a vörösen izzó föld kozmáit volna oda az örökös

napsütéstől... Csak, hogy lásd: hat rám a Magasztos stílusa...

Ami a mellékelt verset illeti, többek megrendült tetszésnyilvánítása után Mándy döntötte el a sorsát, aki dúltan fölütve fejét a szövegből, azt mondta: - Szörnyű egy vers, adj belőle nekem is egy példányt, és talán add az Újholdnak. Ez a finoman a csőbe csúsztatott „talán” meggyőzött. Mindig is tiszteltem a professzionista vadászt, aki látszólag lazán tüzel a futó kéziratra. Hölgyeim és Uraim: az Önöké!

Ölel
Orbán Ottó

Levél Orbán Ottónak 1994. május 28-án

Kedves Ottó!

Az elmúlt esztendőben legközelebb azok a verseid kerültek hozzám, amelyekben belebújtál valamelyik remekíró elődöd bőrébe, parafrazeáltad, továbbszótted vagy merészen időszerűsítetted őket. Az efféléknek a homéroszi Békaegérharctól Csokonai Vitéz kacajáig, Voltaire Henriászától Blumauerig akár sok előzménye van - te nem velük tartasz rokonságot mégse, jótékonyan különbözöl tőlük abban, hogy derűd nem kaján, hogy mosolyod mélységesen komoly, máskor megbocsátó: atléta-dresszül veszed át, öltöd magadra klasszikus barátaid épp nem használt ruháit; aminek ugyancsak van hagyománya persze. Szapphót a maga költészetére átfordító Catullusra gondolok, Horatiusra, aki Thaliarchus-ódáját úgy lopta el Alkaiosztól, hogy saját kozmosz-át hívebben ábrázolta vele, mint görög eredetije az övét. Illetve, ha már ide kevertem Horatiust, ahogy Berzsenyi eszményien tömör, négyszakaszos Horáca többet mond olvasóinak a carmenek költőjéről, mintha tíz oldal esszét íránk róla. Kivált Epilógusodat szeretem. Két befejező strófája költészeted s a kortárs költészet egyik csúcspontja:

Arany János aranypénze,
melyet nem váltottam rézre
de megőrzők,
míg a gyönyörtől lúdbőrzök,

mert mint rokkantat a gyógyvíz,
ő is simogat és őriz,
s majd ha voltam,
fölkelt és sétáltat holtan.

Ez a poézis magasfennsíkja. Amikor először olvastam, tüstént mondtam huzalon át neked, most betűkkel ismétlem. De Balassi-átplántálásodat, a Kölcsey-parafrázist, a K. Dezsőt s folytathatnám a Hollóig, nagyon becsülöm ezeket is. Hogy a Mándy-ódáról s egyebekről ne is beszéljek.

Áprilisban megküldött könyved, a Cédula a romokon, vegyesebb érzelmeket kelt bennem. Tündöklő esszékkal nyitsz, kivált a Napfogyatkozásért szorítom meg hosszasan kezedet. Az alcímed szerinti „egyéb arcátlanságok” egy jó újságíró minden erényével rendelkeznek, egy jó klasszikus minden erényével már nem. Múlандó újságcikkek többnyire. Igaz, olyanok, hogyha napilap vagy az Élet és Irodalom hasábjain találkozom velük, ezekkel kezdem az olvasást és remekül mulatok rajtuk, de nem tudom, egyszer-kétszernél többször érzek-e késztetést majd, hogy újraolvassam őket, úgy, ahogy Kosztolányi tárcáit, Nemes Nagy tanulmányait vagy Montaigne esszéit szoktam.

Ne tessék rommezőt magad után hagyni! Tudsz elmélyültebben is gondolkozni. Főleg fenébe a posztmodernnel, teljesen normális alkat vagy, egészséges elme testi kínjaid közepett is. Szójátékok, szófacsarások: a lila „text”-eket kibocsátó utómoderneknak

játszozása legyen. Tőled átmenetileg se viccet, hanem humort várok. Mosolyt, amely a józan próza fölött lebeg, nem hahotát, amely mindig efemer, nem röhejt, amely baráti társaságban elmegy, kékharisnyák közt sikert arat - szépprózát láthatatlanul itassa át a derű, érződjék rajta, ne ríjon ki belőle. A szalon-szellemesség sohasem örökérvényű - mi azért mégis a viszonylagos halhatatlansággal próbálkozunk.

Egészen más.

Évtizedek óta erkölcsi kötelességemnek érzem, hogy új kiadást készíttsek a Hét évszázadból. Elképesztő, amit középiskolai és egyetemi tanár barátaimtól hallok, a fiatalok még mindig a Király-Szabolcsi-Pándi-féle antológiát használják legsűrűbben vizsgáik előtt és meg-megkérdzik: csakugyan oly nagy költő Váci Mihály, hogy egyedül több verssel, több oldallal szerepel az utolsó kiadásban is, mint Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes együtt? A friss ötlet Szántó Tiboré. Rávette a Tevan kiadót, hogy két lexikon-alakú kötetben, Pléiade-bibliapapiroson, négyezer hasában, 10 000 példányban föl vállalja az előbb említett szerkesztők hagyományát semmiben se vállaló, radikálisan átdolgozott új változatot. A korszakszerkesztőknek december végéig kell dolgozniuk még ezen, jövő karácsonyra lesz kötet belőle. Nekem 8-10 millió forintot kell szerezniem rá a Könyvalapítványtól (megszerzem!), Soros ad talán 3 milliót, mások összeadják a többit; mai áron legkevesebb 15 millió szükségeltetik hozzá.

Már most kérlek, jelöld meg, küldd el nekem azt a tíz versedet, amelyet legszívesebben látnál az új kiadásban. Az Epilógus köztük legyen! Neked van önítéleted, talán alkalmas vagy rá, hogy csakugyan legjobb verseidet választod. Nem biztos persze, hogy az általad megjelölteket 100 százalékosan fogadjuk el, egyik-másik helyett mást javasolok talán, vagy épp megszorítom őket másokkal. De kiindulópontul ismerni szeretném a te tanácsodat.

Várom tehát válaszodat.

És a régi szeretettel öllelek addig is
Pista